

**KÜTÜB-İ SİTTE ÇERÇEVESİNDE
FITRAT HADİSLERİNİN TESPİT, TAHRİC VE
DEĞERLENDİRMESİ**

Merve ELMUSA

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir, 2024

**KÜTÜB-İ SİTTE ÇERÇEVESİNDE
FITRAT HADİSLERİNİN TESPİT, TAHRİC VE
DEĞERLENDİRMESİ**

Merve ELMUSA

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2024

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Merve ELMUSA tarafından hazırlanan **Kütüb-i Sitte Çerçevesinde Fıtrat Hadislerinin Tespit, Tahric ve Değerlendirmesi** başlıklı bu çalışma 26/01/2024 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Hikmet GÜLTEKİN	
Üye (Danışman) Doç. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK	
Üye Dr. Öğr. Üyesi Muharrem ERTAŐ	

ONAY

../.../2024

Prof. Dr. Oytun MEÇİK

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Merve ELMUSA

ÖZ

KÜTÜB-İ SİTTE ÇERÇEVESİNDE FİTRAT HADİSLERİNİN TESPİT, TAHRİC VE DEĞERLENDİRMESİ

ELMUSA, Merve

Yüksek Lisans, 2024

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK

Fıtrat, temel anlam itibarıyla İslâm'ın emirleri ve nehiyleridir. İslâm, fıtrat dinidir. Nitekim Allah da (c.c.) kullarını fıtrat üzere olmaya çağırarak, insanın yaratılışında köklü kılınan her fitri işe tabi olmayı emretmiştir. İnsan, selim tabiatıyla hem yaratılıştaki hem de ahlaki vasıfta olan kemâlâtı sevmeye meyleder. Allah, selim fıtrata sahip insanı, kemal ve cemali istemeye meyli olacak surette yaratmıştır. Bununla beraber insan belirli bir sosyal çevrede doğduğundan, yaratılıştan sahip olduğu selim fıtrat üzerinde öncelikli tesir mezkûr çevreye ait olur. Nitekim Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edilen hadis-i şerifte Rasûlüllâh (s.a.v.) şöyle buyurur: “Her doğan, İslâm fıtratı üzerine doğar. Sonra, anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar...”. Allah'ın (c.c.) fıtratı sünnet-i ilahi niteliğinde olup iptali yahut alternatifi kabul etmez. Tesir ve tağyirden ise söz edilebilir. Allah (c.c.) ayet-i kerimede şöyle buyurur: “O halde sen hanif olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur...”. Bu fıtrat, vicdanidir ve kalbe dair olup ruhu marifetullah, muhabbetullah ve Allah'ı her şeye tercih edebilme -i'sar- ile arındırır. Dahası, bu fıtrat, ameli olup bedeni temizler. Her iki hususta ahenkli, birbirine destek verici ve birbirini güçlendiricidir. Sünnet-i seniyye, bu selim fıtratı birtakım hususlara yönlendirmiş ve Müslüman ferdi güzelleştirmeye çalıştığı sabit esaslardan biri olarak kabul etmiştir. Fıtrat hususunda mervi olan tekrarsız rivayetlerin adedi 400, farklı varyant ve senetleriyle itibara alındığında ise tekrarlı olarak 920'ye ulaşmaktadır. Bu durum, fıtratın selametini muhafaza etmek için insanın hayatın her

cephesinde fitratını terbiye etmesi, muhtelif tesir ve bozucu unsurlardan koruması gerekmektedir. İşte İslâm şeriatı ve sünnet-i Nebevi tam da bunun için, insanı hem zahiren hem de batınen disiplinize etmek için gönderilmiştir. Selim fitratın kabul ettiği şey, insan nefesine de hoş gelir ve kalpler onu güzel görür, bu “maruf” kategorisine girer. Aksine, selim nefislerin reddettiği, nefret ettiği şeyler ise “münker” kategorisine girer. Nitekim Allah ayet-i kerimede şöyle buyurur: “Fakat Allah, size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârı, fasıklığı ve (İslâm’ın emirlerine) karşı çıkmayı da çirkin göstermiştir”. Bu hususta İslâm’ın fitratla tam bir uyum içerisinde olan tek din olduğunu tekit etmektedir. İnsan tabiatı, unutmak ve hırs göstermek gibi hususlara muhatap olduğundan Allah peygamberleri uyarıcı ve müjdeleyici olmaları, fitratın selametini iade etme vazifelerini ifa etmeleri için göndermiştir. Bu selim fitratın selametini korumak hususunda insanlar farklı merteye sahibidirler. Allah’ın bir meleke olarak insana lütfettiği, insanın da ilimle, marifetle güçlendirip tecrübelerle beslediği akıl üstünlüğü, fitratın selameti hususunda büyük rol oynar. Bunu düşünmeyi ve onu doğru bir şekilde ifa etmeyi sağlar. Bu çalışma, fitrat mefhumunu, sünnetlerini, kitap ve sünnette varit olan delillerini ve hadislerin tahricini ele almaktadır. Bunun yanında içerisinde bulunduğumuz, batı yahut doğu taklitçiliğinin galebe çaldığı, fitratın selim menhecinden sapmaya muhatap olduğu, uyulmaması gereken inançlara uyulduğu bir zaman diliminde fitratın tağyire uğrama sebeplerini, nasıl tedavi edilebileceğini ele almaktadır. Şüphesiz bu sapkınlıkların ıslahı ancak yaratılıştan gelen selim fitrata dönüşle mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Fıtrat, Din, İstikamet, İnhiraf.

ABSTRACT

Identification, Analysis and Evaluation of Fitrah Hadiths within the Framework of Kutub-i Sitte

ELMUSA, Merve

Master, 2024

Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK

Fitrah is Islam in its highest meaning and in its most perfect form. Islam is the religion of Fitrah. Similarly, Allah (J.J) calls upon His servants to adhere to the Fitrah (natural disposition) and commands them to engage in every Fitri act rooted in human creation. Human beings, with their inherent nature, are inclined towards seeking perfection both in their physical and moral attributes. Allah (J.J) has created man with a sound Fitrah, inclined towards desiring perfection and beauty. However, as man is born into specific social environments, the primary influence on his innate sound Fitrah comes from that environment. This is exemplified in a hadith narrated from Abu Huraira (may Allah be pleased with him) wherein the Messenger of Allah (peace be upon him) states: *“Every newborn is born upon the Fitrah. It is subsequently his parents who make him a Jew or a Christian or a Magian...”*. The Fitrah of Allah (J.J) is in accordance with His Sunnah (way) and does not accept cancellation or alternative. The concepts of influence (external factors) and Taghyir (change) can be mentioned. Allah (J.J) states the following in the ayah (verse): *“So direct your face toward the religion, inclining to truth. [Adhere to] the Fitrah of Allah upon which He has created [all] people. No change should there be in the creation of Allah. That is the correct religion...”*. This Fitrah is conscience and it is about the heart and purifies the soul through Ma'rifah (recognition) of Allah (J.J), Mahabbah (love) of Allah (J.J) and Ithar (selflessness) by preferring Allah (J.J) over everything. Moreover, this Fitrah is manifested through actions and purifies the body. Both aspects are in harmony, mutually supportive, and reinforce each other.

The Sunnah Saniyya directed this sound Fitrah towards specific matters and considered it as one of the established principles, aiming to adorn the Muslim individual. The number of non-repeating narrations about Fitrah is approximately 400, and when it is taken into account with different variants and sources, the total number of repetitive narrations reaches 920. In order to safeguard the soundness of this Fitrah, it is necessary for an individual to train his Fitrah in every aspect of life and to protect it from various influences and destructive factors. This is precisely why the Islamic Sharia and the Sunnah of the Prophet were sent to discipline people both externally (Zahiren) and internally (Batinen). What the sound Fitrah accepts is also pleasing to the human soul, and hearts perceive it as beautiful, falling under the category of "Maruf". Conversely, the things that sound souls reject and detest fall into the category of "Munkar". As a matter of fact, Allah (J.J) states the following in the ayah: *"But Allah has endeared faith to you, making it appealing in your hearts. And He has made disbelief, rebelliousness, and disobedience detestable to you..."*. This point confirms that Islam is the only religion in complete harmony with Fitrah. Since human nature is subject to issues such as forgetting and greed, Allah (J.J) sent prophets to be bringers of good tidings and warnings, and to fulfil their duties of restoring the Selamah (safety) of Fitrah. People have different degrees in terms of maintaining the Selamah of this sound Fitrah. The Malakah (superiority of mind), which Allah (J.J) has bestowed upon man as a faculty, and which man strengthens with knowledge, and ingenuity and nourishes with experience, plays a major role in the Selamah of Fitrah. This enables correct thinking and righteous actions. This study focuses on the concept of Fitrah, its sunnahs, its evidence in the Quran and Sunnah, and the Takhrij of related hadiths. Furthermore, this study explores the factors that lead to the defilement of the Fitrah and how it can be treated in a period marked by the dominance of Western or Eastern imitations, deviation of Fitrah from the sound Manhaj (path) and the tendency to follow things that should not be followed. Undoubtedly, rectifying these deviations is only possible by returning to the sound Fitrah of creation.

Keywords: Hadith, Fitrat, Religion, Istiqamah, Inhiraf.

ÖNSÖZ

Fıtrat, insanın yaratılış özellikleri, saf halidir. Özellikle ergenlik dönemi ile başlayan dışarıdan etkilenmenin henüz gerçekleşmemiş aşamasıdır. Daha çok çocuklarda görülen, meseleleri basit haliyle algılama yaklaşımından hareketle, saf, bozulmamış ifadesinin kullanıldığı aşamadır.

Tabiidir ki her dönemin kendince hal, davranış ve şartları vardır. İnsanoğlu, mezkûr durumlara karşı kendince mukabele süreci takip eder. Eğer yapı muhkem, sabit ve asli melekelerini muhafaza etmekteyse hem kendine hem de başkasına zarar verme konumunda olmayacaktır. Lakin etrafı için zararlı hale gelen kimselerin, artık fıtrat özelliklerinin en hafif ifadesiyle kendi dünyasında azınlığa düştüğü, ona yön veremediği anlamına gelir. Fıtratın zarar verme yerine fayda sağlama, yardımcı olma, iyi davranma ve iyi düşünmeye odaklı hali varken; kötülüğün hakim olduğu yapıda ise bunlardan bahsetmek mümkün görülmemektedir. Toplumda da hakim olan hangi hal ise, insanların çoğunluğunun birey olarak yapısının da o meyanda olduğu anlaşılır.

İslam, mahlukatın saf halini yani fıtratını korumasını tavsiye eder ve taraftarıdır. İslam, göre fıtrat, hak ve hakikati emreder. Hakkı bulmak için yapısında olan özelliklerin rehberliğinde Yaratıcıyı tanır ve emirlerine uygun hayat sürer. Bu noktada fıtrat, herhangi bir işaret olmasa da İslam'ın hak din olduğunu tespit edecektir. Zaman zaman etrafımızda gördüğümüz ihtida olaylarında da kişinin hidayete ermesinde Kuran-ı Kerim'i okudum ve Müslüman oldum şeklinde söylemlerini görmekteyiz. Yani öze vakıf olmak ve ondan faydalanmak, mesajları birebir almak suretiyle sonuca ulaşmaktadırlar. Dikkat edilirse, "Müslümanlara bakarak Müslüman oldum" ifadesi yerine, "Kuran-ı Kerim'e bakarak Müslüman oldum" demektedir. Burada ortaya çıkan, Müslümanların dini fıtrata uygun olarak temsil etmeyip, Kuran'a fıtrat nazarından bakınca ondaki özü tanıdığını ifade etmektedirler. Fıtratı anlama ve anlatma adına bu durum önemli bir tespittir.

İnsanoğlu aslında farkında olmadan sadece farklı yer, millet ve anlayışların hal ve davranışlarına bakarak fıtratın izlerini görebilir. Birbirinden bağımsız ve irtibatsız, arada binlerce kilometre uzaklıkta olan bireylerin aynı davranışları sergilediği görülmektedir. Mesela, tırnak kesmek, banyo yapmak, saç kesmek, koltuk altı ve etek traşı olmak, sünnet olmak, diş temizliği, istinca vs. mezkur uygulamalar

ve daha fazlasının insanlar arasında ortak değer olması fitrattan başka açıklanabilecek bir durum değildir.

Tez çalışmamızın hadis alanında olması hasebiyle, konu ile alakalı Allah Râsulü'nden gelen hadis/sünnetlerin tespit ve değerlendirmesinin yapılması gerekmektedir. Rabbimiz tarafından “en güzel örnek” olarak tavsif edilen elçinin fitrat olarak neleri anlattığı ve nasıl anlaşılması gerektiğini tespit etmek istiyoruz. Tezi, fitrat hakkında kavramsal çerçeve, Kuran-ı Kerim ve sünnette fitrat geçen hadislerle nelerin kastedildiği tespit edilmiş olacaktır. Ayrıca rivayetlerin tahririni yaparak mesele araştırılacaktır. Çalışmamızın daha zenginleşmesi için isnad şemaları ve zincirlerine de yer verilecektir.

Yüksek lisans danışmanlığımı üstlenerek, gerek bilgi edinme gerekse araştırmanın hazırlanmasında ve değerlendirilmesinde ilgi ve yardımlarını esirgemeyen, tez çalışma süresince bana yol gösteren saygı değer Doç. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK’a, yüksek lisans eğitimimin bana kazandırdığı, birlikte çalışmaktan keyif aldığım, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım canım dostlarım; Esra MAVİ, Hatice KORKMAZ, Shukri YASSİN HERSİ, Meliha ÇELİK, Safiye LABABİDİ, Fatin YASİN MUSTAFA, İman ELOBAİDİ, İnâam TEHSİN, Huda KHUDAİR, Huda GALİB, Amine KAYA, Derya ÖZÇELİK, Yeşim GEZER, Zeynep İNAN, Seher KURTOĞLU, Ülkü KABAHASANOĞLU, Sıdika ÇANAKÇI ve Meral MERCAN’a; beni bugünlere getiren, eğitim süresince her zaman yanımda olan maddi ve manevi desteğini esirgemeyen ve bana her zaman güvenen aileme teşekkür ederim.

Merve ELMUSA

Eskişehir, 2024

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	iii
ÖZ	v
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xiv

GİRİŞ

1. Araştırmanın Hedefleri	3
2. Araştırmanın Amacı Ve Önemi	4
3. Araştırmanın Metodu.....	4
4. Araştırmanın Kaynakları	5

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE FITRAT HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER

1.1. Kavramsal Çerçeve	7
1.1.1. Sözlükte Fıtrat	7
1.1.2. Terim Olarak Fıtrat.....	10
1.1.3. Âlimlerin Görüşleri	10
1.2. Fıtrat Hakkında Değerlendirmeler	13
1.2.1. Fıtratın İnhirafı	13
1.2.1.1. Sözlükte İnhiraf.....	14
1.2.1.2. Terminolojide İnhiraf.....	14
1.2.1.3. Şer'i Olarak İnhiraf.....	15
1.2.2. Fıtrat'ın İnhiraf Sebepleri	15
1.2.2.1. Günahlar.....	15
1.2.2.2. Kötülüğü Emreden Nefis	16

1.2.2.3. Gaflet Ve Unutkanlık	16
1.2.2.4. Hevaya Tabi Olmak Ve Haram Olan Şehvetlere Meyletmek	18
1.2.2.5. Dalalet Yollarına Tabi Olmak	19
1.2.2.6. Şeytana Kulluk Etmek Ve Allah'tan Başkasına Bağlanmak	20
1.2.2.7. Dinde Aşırılık	23
1.2.2.8. Batıl İtikatlara Tabi Olmak	24
1.2.2.9. Dünyalıkları Talep Hususunda Mübalağa	26
1.2.2.10. İyi Ve Kötü Arkadaşlıklar	27
1.2.2.11. Akidevi Ve Ahlaki İnhiraf	29
1.2.3. Fıtratın Korunması	33
1.2.3.1. Güzel Terbiye	34
1.2.3.2. Kur'an Ve Sünnete Tutunmak	37
1.2.3.3. Tevhid Ve İstikamet	38
1.2.3.4. İman Ve Ameli Salih	39
1.2.3.5. Dalalet Yollarından Uzak Durmak	39
1.2.3.6. Allah Ve Rasûlünün Davetine İcabet Etmek	40
1.2.3.7. İbadetleri İfa Hususunda İhlas	41
1.2.3.8. Takva Ve Doğru Söz	42

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM VE HADİSLERDE FITRAT

2.1. Kur'an-ı Kerim'de Fıtrat	43
2.1.1. "الصَّبْغَةُ" Lafzı İle Geçen Fıtrat	43
2.1.2. "فَاطِرٌ" Lafzıyla Geçen Fıtrat	44
2.1.3. "فَطَرَ" Lafzıyla Geçen Fıtrat	46
2.1.4. "فَطَرَهُنَّ", "فَطَرْنَا", "فَطَرَكُمْ", "فَطَرَنِي" Lafızlarıyla Geçen Fıtrat	48
2.1.5. "انْفَطَرْتُ" و "مُنْفِطِرٌ" و "فُطُورٌ" و "يَنْفَطِرُنَّ" Lafızları	50
2.2. Hadislerde Fıtrat	51
2.2.1. Fıtrat Konulu Hadisler	51
2.2.1.1. Sünnet (Hıtan)	53
2.2.1.2. Avret Mahalli Tüylerin Alınması Veya Kısaltılması	54

2.2.1.3. Tırnak Kesimi.....	56
2.2.1.4. Koltuk Altı Tüylerinin Temizlenmesi.....	58
2.2.1.5. Bıyık Kesmek Ve Sakalı Düzeltmek.....	59
2.2.1.6. Misvak Kullanmak.....	63
2.2.1.7. Mazmaza, İstincâ Ve İstinşâk.....	65
2.2.1.8. UzuV Uçlarının (البراجم) Yıkanması.....	67
2.2.1.9. İstinca Veya İntidah.....	68
2.2.1.10. BaşI Taramak.....	69
2.2.1.11. Cuma Günü Yıkanmak.....	71
2.2.2. Fıtrat Hadislerinin Mahiyeti Ve Adedi.....	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİTRAT HADİSLERİNİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRMESİ

3.1. Fıtrata Dair Hadisler	75
3.1.1. Fıtratın, İslâm Ve Nefsin Tabiatıyla Bilinen Şey Anlamında Hadisler	76
3.1.2. Fıtratın, Allah’a Teslim Olmak Ve Tevhit Anlamına Geldiğı Hadisler ...	87
3.1.3. Fıtratın, Peygamberin Menheci Ve Sünneti Anlamına Geldiğı Hadisler.	110
3.1.4. Fıtratın, İslâm, Din Ve İstikamet Anlamına Muhtevi Hadisler.....	130
SONUÇ	134
KAYNAKÇA.....	137

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
b.	: Bin (Oğlu)
bk.	: Bakınız
bnt.	: Bint
b.y.	: Basım yeri yok
çev.	: Çeviren
c.c.	: Celle Celaluhu
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
No.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
r.anhâ.	: Radıyallahu anhâ
r.h.	: Rahmetullahi aleyh
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a, salat ve selam peygamberlerin sonuncusu Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’e, O’nun âli ashabına, kıyamete kadar onların yoluna en güzel şekilde tabi olan ve bununla yetinenlere olsun.

İslâm, fıtratın niteliğini yüceltmıştır. Kur’an-ı Kerim, hanif dini “fıtrat” mefhumuyla vasfetmiş, kulları fıtrata tutunmaya çağırmış ve fıtrata tabi olmayı emretmiştir. Fıtrat, insanın yaratılışında yerleştirilmiş olan, insanın tabiatı itibariyle meylettiği, yaratılış ve ahlak güzelliğidir. Allah (c.c.), insanı selim fıtrat üzere yaratmıştır. Lakin insan doğduğunda kendini belirli bir sosyal çevrede bulur ve bu çevre insanın fıtratı üzerinde etkili olabilir.

Fıtrat, Allah’ın Hz. Âdem ve zürriyetinden sadece Allah’a iman, ona ortak koşmama ve peygamberlere tabi olma üzere aldığı bir misaktır.¹ Bu sebeple fıtrat, sabittir. Din de sabit olup değişime maruz kalmaz. Allah’ın fıtratı, sünnet-i ilahi niteliğinde olup, iptali yahut alternatifi kabul etmez. Tesir ve tağyirden ise söz edilebilir. Bu hususta insan tabiatıyla dinin birbirleriyle ahenk içerisinde olduğunu, her ikisinin de Allah’ın sanatının tezahürüyle meydana geldiğini açıklar. İşte bu sebeplerden ötürü fıtrat,² hakkı kabul edip onu idrak etmeye hazırdır.

İnsanın selim, temiz olan fıtratı seçim özgürlüğüne sahiptir. Lakin tabiatı itibariyle faziletli ve güzel işlere meyledip, kötü ve çirkin işlerden kaçınır. Bu fıtrat, kalbi ve vicdani niteliktedir. Nitekim İbn Kayyım el-Cevziyye de şöyle der: “Fıtrat iki tanedir. İlki kalbe dair olan fıtrat olup, Allah’ı tanımak, O’nu sevmek ve O’nu her şeye tercih edebilmektir. İkincisi ise, ameli fıtrat olup birtakım hasletlerdir. İlki ruhu arındırır ve kalbi temizler, ikincisi de bedeni temizler. Her ikisi de birbirlerine destek verip, güçlendiricidirler”.³

Fıtrat, en yüce manası ve en kâmil suretiyle İslâm’dır. İslâm, fıtrat dinidir. Yani İslâm dininin temel prensipleri, insan doğasına uygun bir karakter taşımaktadır.⁴ Şöyle ki sünnet-i seniyye bu selim fıtratı birtakım hususlara

¹ Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemerî İbn Abdülber, *et-Temhîd Lima Fi’l-Muvatta Mine’l-Meani Ve’l-Esanid*, thk. Usâme b. İbrâhim (Kahire: el-Faruku’l-Hadise li’t-Tiba’ti ve’n-Neşir, ts.), 15/367.

² Seyyid Kutub, *Fî Zilâ’l-Kur’ân* (Beyrut: Dârü’s-Şurûk, 1985), 5/2767.

³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb İbn Kayyım el-Cevziyye, *Tuhfetü’l-Mevdûd Bi Ahkâmi’l-Mevlûd*, thk. Osman Cum’a Dumeyri (Mekke: Dâru Alemi’l-Fevaid, ts.), 234.

⁴ Musa Çetin, “Hadisler Bağlamında Din-Fıtrat İlişkisi ve Sosyal Yansımaları”, *Genç Mütefekkirler Dergisi* 3/2 (Aralık 2022), 575.

yönlendirmiş ve onu Müslüman ferdi güzelleştirmeye çalışması cihetiyle sabit esaslardan biri olarak kabul etmiştir. Bu fitratın selametini muhafaza etmek için insanın hayatın her cephesinde fitratını terbiye etmesi, muhtelif tesir ve bozucu unsurlardan koruması gerekmektedir. İşte İslâm şeriatı ve sünnet-i Nebevi tam da bunun için, insanı hem zahiren hem de batınen disiplinize etmek için gönderilmiştir.

İnsan fitratının selametini ortaya koyan şey onun Allah'ın ortaya koyduğu menhec ile olan uyumudur. Allah'ın bize emrettiği her şeyi selim olan fitratımız kabul edip, ona ünsiyet duymaktadır. Keza Allah'ın yasakladığı her şeyi de fitratımız çirkin görmektedir. Nitekim Allah (c.c.) ayet-i kerimede şöyle buyurur: “*Fakat Allah, size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârı, fasıklığı ve (İslâm'ın emirlerine) karşı çıkmayı da çirkin göstermiştir*”. Selim fitratın kabul ⁵ ettiği şey insan nefisine de hoş gelir ve kalpler onu güzel görür, bu “maruf” kategorisine girer. Selim nefislerin reddettiği, nefret ettiği şeyler ise “münker” kategorisine girer. Bu durum insan fitratının ilahi şeriatla tam bir uyum içinde olduğunu da teyit etmektedir.

Fitratın selameti, insanın fiili ve ahlaki yaşayışında ortaya çıkar ve bu fitratın güzelliğini ziyadeleştirir. “*إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ صَالِحَ الْأَخْلَاقِ*” ⁶ “*Ben güzel ahlaki tamamlamak için gönderildim*”. Güzel ahlakın insan fitratında mevcut olduğunu Peygamber'in (s.a.v.) hadisinde bunun kıvamını tamamlamak için gönderildiğine açık bir delildir. İnsan tabiatı, unutmak ve şeytanın yoldan çıkarmak için çaba göstermesi gibi hususlara muhatap olduğundan Allah, peygamberleri uyarıcı ve müjdeleyici olmaları, fitratın selametini iade etme vazifelerini ifa etmeleri için göndermiştir. Nitekim İbn Teymiyye şöyle der: “Peygamberler, fitrat için malum olan şeyleri hatırlatmak ve bu hususları güçlendirmek, desteklemek, fitratı bozan şeylerden de nehyetmek için gelmişlerdir. Peygamberler, fitratı kabullenip, kemâle erişmesini sağlamak üzere gönderildiklerinden fitratı bozan ve dönüştüren şeylerden uzak durmuşlardır. Kemal, ancak indirilmiş şeriat ile tamamlanan fitratla ortaya çıkar”.⁷

⁵ Hucurât 49/7.

⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: el-Mektebetü's-Selafiyye, 1375), 78.

⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ Şeyhi'l-İslâm Ahmed b. Teymiyye* (Medinetü'l-Münevvere: Vizaretü's-Şuuni'l-İslâmiyye ve'l-Evkaf ve'd-Da've ve'l-İrşad es-Suudiyye -Mücemmaü'l-Melik Fehd li-Tibaati'l-Mushafi's-Şerif, ts.), 16/348.

Selim fitrat, Allah'ın insan üzerindeki en sarîh varlık delillerinden kabul edilir. Çünkü fitrat, insanın özüdür ve vicdanında hayat bulmuştur. Selim fitratın Bu⁸ selametini korumak hususunda insanlar farklı merteye sahibidirler. Allah'ın bir meleke olarak insana lütfettiği, insanın da ilimle, marifetle güçlendirip tecrübelerle beslediği akıl üstünlüğü fitratın selameti ve basiretin itidali vb. hususunda büyük rol oynar. Bu, düşünmeyi ve bunu da doğru bir şekilde ifa edilmeyi sağlar.⁹

1. ARAŞTIRMANIN HEDEFLERİ

Çalışmamızda, özellikle dikkate alınması gereken temel problem, birçok yönüyle değerlendirilen fitrat kavramının hadisler açısından ne anlama geldiğini tespit etmektir. Zira fitrat, rivayetlerde birden fazla yönüyle zikredilmektedir. Tezimizde rivayetleri cem ederek ve tahrir çalışması yaparak Allah Rasûlü'nün maksadını tespit etmeye çalışacağız. Bu çerçevede şu noktaları netleştirmeye çalışacağız:

- Fıtratı ve hadis ilmindeki yerini, ilgili hadislerin tespit, tahrir ve değerlendirmesini yapmak
- Kur'an-ı Kerim, Sünnet-i Nebvî ve Arap dili kamuslarında fıtrata dair yer alan eş anlamlı kelimeleri ortaya çıkarmak.
- Sıhhi ve güzelleştirici birtakım adetlerden oluşan, Peygamber (s.a.v.) tarafından tavsiye edilen fıtrata dair sünnetleri ve bunların selim fıtrata uyumlu şeyler olduğunu muhalefet etmediğini açıklamak. Bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara fayda temin edecek, yol göstererek, ilmi çalışma ve araştırmaları zenginleştirecek sonuçlar ortaya koymaktır.
- Fıtrat konusunu araştırırken tezimizi, Kuran- Kerim ve özellikle hadisler alanında sınırlı tuttuk. Elbette fıtratın bugün tartışılan çift cinsiyet gibi toplumun nazarına sunulan, hatta cinsiyetsizleştirme planların yapıldığı bir dönemdeyiz. Tezimiz öncelikle bu meselelerin içine girmemektedir. Bazı insanların doğuştan çift cinsiyet olduğu malumdur. Ancak dini olarak verilen hükmün, kişinin kendisini hangi yöne yakın hissediyorsa o yönde tanımlanma noktasında kalması, dini sorumluluklarla o vechede muhatap olması gerekir. Bu noktada, fıtrata aykırı bir durum söz konusu değildir. Zira bu tür durumlar

⁸ Halil Abdülhamid el-İbâdî, "el-Fıtrah Mefhumu ve İmkâniyet'l-İstidlali biha alâ vücudillahi ve vahdâniyyetihi", *Dirasat Ulûmi 'l-Şeria ve 'l-Kanun* 43/1 (2016), 411.

⁹ Mâzin Hüseyin Harîrî, "Üsûsü'l-Fehmi's-Sahîh ve eserüha fî Fıkhı'l-el-hadisi'n-nebeviyye el-İmâm eş-Şevkânî inemûzecen", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (ts.), 104.

toplumun geneli içinde arızidir. Ancak cinsiyetsizleştirme çabalarının fitratı bozmaya dönük olduğu yapılan araştırmalar çerçevesinde bilinmektedir. Bunun, batının bir planı olduğu farklı uzmanlar tarafından değerlendirilmektedir. Biz bu yönlerin, tezimizin kapsamı alanından ziyade, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Tıp ve Psikoloji açısından değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Elbette meselenin dini boyutu da bulunmaktadır. Bu noktada, Allah'ın yarattığı insanın herhangi arızı zaruri bir durum söz konusu olmadan yapısının değiştirilmesi, erkek ve kadın kategorizesinin dışında, bunları etkisizleştirmenin veya inhirafının din açısından kabul edilmeyeceği, bunun fitratı bozan durumlar olduğu, meselenin hem dünya hem de ahiret boyutunu ilgilendirdiği kanaatindeyiz.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Konunun önemini ve seçim nedenini belirlemek için iki temel noktaya dayanmak gerekmektedir:

- İslâm dininin fitrata önem vermesi, fitratın sevaba medar olması, terk edilmesi halinde ise cezaya yol açması, ibadetlerin sıhhat şartlarından biri olmasıdır. Nitekim fitrat, mübalağa ve zorlama olmaksızın Müslümanın şahsiyet ve dış görünüşüyle alakalı hususları içerir.
- Konunun önemi içerisinde bulunduğumuz, batı yahut doğu taklitçiliğinin galebe çaldığı, fitratın selim menhecinden sapmaya muhatap olduğu, uyulmaması gereken şeylere uyulduğu bir zaman diliminde fitratın tağyire uğrama sebeplerini, nasıl tedavi edilebileceğini ele almak lüzumundan kaynaklanmaktadır. Konunun önemine rağmen bu hususta yapılan araştırmalar oldukça azdır. Konuyu sadece bazı kitapların özet olarak ele alması, beşeriyetin salah ve saadetinin kaynağı olan din ilimleri ile şer'i maksadının hedeflerini kapsamı cihetiyle fitrat mefhumuna hususi bir çalışma yapmaya sevk etmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN METODU

- Fıtrat konusu ile ilgili hadis ve ayet metinlerini toplamak ve fitratın teorik ve pratik yönlerinden yola çıkarak analitik bir çalışmada incelemektir.
- Araştırmayı, doğru delillerle Kur'ân ve sünnet'ten belgelemek, hadisin Buhârî ve Müslim'de zikredilmemişse sıhhat derecesini belirtmektir.

- Kuran-ı Kerim ayetlerini ve Hz. Peygamberin hadislerini mümkün olduğunca hem Arapça hem de Türkçe diliyle sunmak hedeflenmelidir.
- Araştırmada adı geçen şahsiyetlerin ve âlimlerin isimlerinin tanıtılması; rivayet metinlerinde isimleri geçen hadis râvilerinin yanı sıra, her râvinin durumunun bir tablo şeklinde belirtilmesi, okuyucunun râvi ile ilgili özet surette bilgi sahibi olmasını sağlamaktır.
- Hadis metinlerinde geçen garip kelimelerin anlamlarını açıklamaktır.
- En sahih hadis, tefsir ve lisan kitaplarına başvurmak, modern ve klasik kitap ve çalışmalardan fitrat konusu ile ilgili çalışma ve eserlerden faydalanmaktır.
- Ayetleri Kur'an-ı Kerim'deki tertibe göre, hadisleri ve araştırmada adı geçen âlimlerin ve râvilerin isimlerini alfabetik sıraya göre toplayarak okuyucunun kolayca erişebileceği bir fihrist oluşturmak.
- Zikredilen rivayetlerin tahrici kapsamında okuyucuya daha net bir bilgi vermek amacıyla şemalar oluşturmak, isnadda bulunan râviler hakkında malumat zikretmek, hadisleri değerlendirme açısından takip edilen metotlardandır.

4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Tezde fitrat kavramı ile ilgili hadislerin tespit ve tahrici yapılacaktır. Bu noktada, kaynak bazında muhatabımız hadis kitapları özelde de Kütüb-i Sitte olacaktır. Konu ile alakalı dijital ortamdaki hadis kitaplarından tarama yapılarak rivayetlere ulaşılabilecektir. Dolayısıyla temel kaynaklar Kütüb-i Sitte çerçevesindeki hadis kitaplarıdır. Çalışmamızı Kütüb-i Sitte'deki hadis kaynaklarıyla sınırlı tutmamız, diğer kaynaklardaki ilgili rivayetleri göz ardı edeceğimiz anlamına gelmemektedir. Zira rivayetler birçok kaynaktan takip etmek çalışmanın sınırlarını genişleteceği için, alanın en temel kitaplarının yer aldığı Kütüb-i Sitte çerçevesiyle sınırlandırmanın tezi tahric yapma açısından derli toplu hale getireceği düşünülmüştür. Ayrıca konuya dair meselenin farklı yönlerini ihtiva eden mütemmim deliller olunca onlara da atıflar yapılacaktır.

Hadislerde fitrat üzerine ilmi alanda yapılan birden fazla çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: Abdülkadir Evgin tarafından hazırlanan "Hadislerde "Fıtrat" Kavramı ve "İslam Fıtratı" Söyleminin Tenkidi" başlıklı makalede, "İslam Fıtratı"'nın rivayetlerde izi sürülmektedir. Muhammet Ali Tekin tarafından yazılan "Kuran ve Hadislerde Fıtrat Kavramının Anlamı Üzerine" başlıklı

makalede “Her doğan fitrat üzere doğar” rivayeti incelemeye alınmıştır. Rivayetin farklı tariklerinden hareketle fitrat kavramı incelenmiştir. Tez olarak yapılanlarda ise, hadislerde fitrat konusunu direkt olarak etraflıca inceleyen bir çalışma tespit edilememiştir. Bununla birlikte fitratın eğitim ve kadın ile alakalı farklı disiplinlerle ilişkili tez çalışmaları yapılmıştır. Dolayısıyla makale ve tez olarak temelde hadislerde fitrat konusunu inceleyen bir çalışma şu ana kadar yapılmamıştır. Tezimizin bu alanda istifade edilme adına katkı sunacak ve fitratın hadislerde nasıl anlaşılması gerektiği tespit edilmiş olacaktır.

Tez konusu bir kavram olması hasebiyle, sözlükler de kaynak olarak kullanılmıştır. Bu noktada, Rağıb el-İsfahani’nin *el-Müfredat fî Garibi’l-Kur’ân*, Abdülkadir er-Razi’nin *Muhtaru’s-Sıhah’ı*, Şerif el-Cürcani’nin *Mu’cemü’t-Ta’rifat* ve İbn Manzur’un *Lisanü’l-Arab’ı* zikretmek gerekir. Ayrıca garibü’l-hadis ve şerh kitaplarından rivayetlerin açıklanması noktasında istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE FITRAT HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kavramsal çerçeve ana başlığı altında üç alt başlığa yer verilecektir. Çünkü meselenin etraflıca kavram bakımından netleşmesi, anlaşılması ve üzerine Allah Rasulü'nden gelen hadislerin inşa edilebilmesi için detaylandırılması gerekmektedir. Bu kapsamda, “Sözlükte Fıtrat”, “Terim Olarak Fıtrat” ve “Âlimlerin Görüşleri” şeklinde üç ayrı başlık oluşturulmuştur.

1.1.1. SÖZLÜKTE FITRAT

Fıtrat mefhumu, Arap dili kamuslarında tanımı hususunda bir sınır belirlenmediği ancak insan ve çevresindeki evrenle ilgili bazı olguları ifade etmek için kullanıldığı için birden çok anlama sahip kavramlardan biridir. Fıtrat mefhumu hususundaki delaletler hususundaki bu çeşitlilik, kitap ve sünnetteki şer’i naslardan iktibas edilmiştir.¹⁰

Fıtrat: “ف،ط،ر” sülasi fiilinden türemiştir. “فَطَرَ الشَّيْءَ يَفْطُرُهُ فَطْرًا فَانْفَطَرَ” cümle dizisinde kullanılır. “وَفَطَرَهُ” ‘ط’ harfinin şeddesiyle bir şeyi ikiye bölmek, yarmak anlamlarına gelir.¹¹ “وَتَفَطَّرَ الشَّيْءُ” terkibi bir şeyin yarılması anlamında kullanılır. “وَالْفُطْرُ” yarmak anlamında masdar olup çoğul sigası “فُطُورٌ” şeklinde gelir. Ayet-i kerime’de ¹² ﴿هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ﴾. “Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?” buyrulmuştur. “Âişe (r.anhâ) validemiz de şöyle buyurmuştur: «كان يقوم حتى تَفْطَرَّ قدماه» Nebi, geceleri ayakları şişip, yarılncaya kadar namaz kılardı.” Mezkûr “الْفُطُورُ” yarıklar anlamına gelip fiil sıgasında yarılmak, parçalanmak anlamındadır.¹³

¹⁰ el-Muhtar el-Ahmer, “Sual el-Îlaka beyne’l-Fıtrah ve eş-Şeria: Kiraâ Merifiye”, *Mecelletü’l-İslâm fî Asya* 15/1 (Haziran 2018), 8.

¹¹ Hayati Hökelekli, “Fıtrat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/47.

¹² Mülk 67/3.

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî* (Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 2002), “Teheccüd”, 6.

(الفِطْرَةُ): “Bir şeye başlamak, icat etmek anlamına gelir”.¹⁴ “Bize Yahyâ b. Saîd,¹⁵ o da Süfyân’dan¹⁶ o da İbrâhim b. Muhacir’den¹⁷ o da Mücâhid’den¹⁸ naklettiğine göre İbn Abbas¹⁹ (r.a.) şöyle demiştir: Bir kuyu hakkında davacı olan iki bedevi bana gelinceye kadar ﴿فَاطِرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾, ayetinin anlamını bilmiyordum. Onlardan biri diğerine “أَنَا فَطَرْتُهَا” (Onu kazmaya ben başladım.) deyince manasının ‘başlamak’ olduğunu anladım”.²⁰ (الفِطْرَةُ): “ف” ‘harfinin kesresiyle yaratılış anlamına gelmektedir” Allah’ın kendisine marifet kesbetmek hususunda mahlûkatı üzerine yarattığı şey demektir. Ebü’l-Heysem²¹ şöyle der: Fıtrat, doğacak olanın anne karnındaki yaratılış halidir”.²² el-Cürcanî²³ de şöyle demektedir: “Fıtrat, dini kabul etmeye hazır cibiliyet demektir”.²⁴

Arap dilinde, ‘الفَطْرُ’ kelimesi, devenin azı dişinin damağın etini yarıp görüldüğü ilk hali ifade etmek için kullanılır. Bu bağlamda, Arapların devenin dişinin ilk çıkışı sırasında dişin eti yarıp çıkardığı durumu 'devenin dişi fatretti' olarak nitelendirdiği bilinmektedir.²⁵

Râgıb el-İsfahânî²⁶ ise şöyle demektedir: “الفَطْرُ” “ف” ‘harfinin üstün harekesiyle uzunlamasına yarmak anlamındadır. Allah’ın mahlûkatı yaratması

¹⁴ Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensâri İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab* (Beyrut: Darü’l-İhyai’t-Türasi’l-Arabi-Müessesetü’t-Tarihi’l-Arabi, 1999), 10/285-286.

¹⁵ Bk. Ebü Abdullah Şemseddin Muhammed ez-Zehabî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaut vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1982), 9/175-188.

¹⁶ Bk. Ebü Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbü’s-Sikât*, ed. Muhammed Abdülmuîd Han (Haydarabad: Dâiretü’l-Maârifî’l-Osmaniyye, 1973), 6/401-402; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 7/229-279.

¹⁷ Bk. Ebü’l-Haccac Cemaleddin Yusuf Mizzi, *Tehzibü’l-Kemal Fî Esmâi’r-Rical*, thk. Beşar Avad Maruf (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1983), 2/211-214.

¹⁸ Bk. Ebü’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tabakatü’l-Huffaz* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1983), 42-43; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 4/449-457.

¹⁹ Bk. Suyûtî, *Tabakatü’l-Huffaz*, 18; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/331-359; Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *et-Tarihü’l-Kebîr*, thk. Hâşim en-Nedvî vd. (Haydarabat: Dâiretü’l-Maârifî’l-Osmaniyye, ts.), 5/3.

²⁰ Ebü’l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsirü’l-Kur’âni’l-Azîm* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2000), 125.

²¹ Bk. Ebü’l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî, *Nüzhetü’l-Elîbbâ’ Fî Tabakâti’l-Udebâ’*, thk. İbrâhim es-Sâmerâi (Ürdün: Mektebetü’l-Menâr, 1985), 118.

²² Ebü Abdullah Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadir er-Râzî, *Muhtarü’s-Sıhah* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1986), 286.

²³ Bk. Ali b. Muhammed b. Ali eş-Şerif Cürçânî, *Mu’cemü’t-Ta’rifat*, thk. Muhammed Sıddîk el-Mînşâvî (Kahire: Dârü’l-Fazile, ts.), 5- 6.

²⁴ Cürçânî, *Mu’cemü’t-Ta’rifat*, 141.

²⁵ Muhammet Ali Tekin, “Kur’ân ve Hadislerde Fıtrat Kavramının Anlamı Üzerine”, *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (Aralık 2020), 1445.

²⁶ Bk. Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 18/120-121.

hususunda kullanılan ‘فطر’ fiili ise bir şeyi icat etmek, bir fiili yapmaya namzet surete koymak anlamındadır. Allah Teâlâ ayet-i kerimede şöyle buyurur:

﴿فَطَرَتِ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا﴾.²⁷ “Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sımsıkı

tutun.” yani Allah’ın insanları yarattığı fitrat şekli anlamındadır ki o da insanların hakkı kabul etmeleri ve idrak edebilmeleridir.²⁸ Yahut İslâm ümmeti anlamına da gelir. İnsanlar beşeri etki unsurlarından uzak tutulsalar yaratılış şekilleri olan şeyi seçerler ve selim fitratları onları İslâm ümmetinden olmaya sevk eder.²⁹

Râgıb el-İsfahani şöyle der: “Allah’ın fitratı insanın imana erişmesi hususunda onu güçlendirecek, benliğine yerleştirilmiş şeydir. Ayeti kerimede buyrulan

﴿وَلَيْن سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾,³⁰ “Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette, "Allah" derler. Öyleyken nasıl döndürülüyorlar?”. hususu da buna işaret etmektedir.³¹

Diğer taraftan fitrat, insanın fiziksel olarak yaratılıştan kazandığı temel özellikleri ifade ettiği için, vücudun belirli bölgeleri veya organları üzerinde estetik amaçlarla gerçekleştirilen ve asıl yapısını değiştirebilecek nitelikteki müdahalelerin fitratı bozmaya yönelik davranışlar olarak kabul edilmesi,³² günümüzde fitrat kavramının içerdiği anlam hakkında bize bilgi sağlamaktadır.

²⁷ Rûm 30/30.

²⁸ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat Fî Garibi'l-Kur'ân*, thk. Merkezü'l-Dirasat ve'l-Buhus bî Mektebeti Nizâr Mustafa el-Bâz Keylânî (b.y.: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, ts.), 2/494.

²⁹ Ebû Saîd Nâsirüddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, thk. Mahmûd Abdülkâdir el-Arnaût (Beyrut: Dâru Sadır, 2001), 2/811.

³⁰ Zuhurf 43/87.

³¹ İsfahânî, *el-Müfredat Fî Garibi'l-Kur'ân*, 1/494.

³² Abdülkadir Evgin, “Hadislerde “Fıtrat” Kavramı ve “İslam Fıtratı” Söyleminin Tenkidi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (Haziran 2003), 94.

1.1.2. TERİM OLARAK FITRAT

Âlimler, Kur'ân ve sünnette varit olan fitrat kelimesinin anlamı hususunda farklı görüşler serdetmişlerdir. Hatta İbn Abdilber³³ bu ihtilafı vasfederken şöyle der: “Âlimler fitratın anlamı hususunda ihtilaf edip, farklı görüşler zikretmişlerdir. Bu hususta birbirinden farklı düşünce tarzları benimsemişlerdir. Her bir fırka bir ayetin ve sünnetin zahirini almak suretiyle bunu yapmıştır”.³⁴ Araştırmamıza göre fitrat konusundaki ihtilaflar kavram tartışmasının dışına çıkmamıştır.

1.1.3. ÂLİMLERİN GÖRÜŞLERİ

Bir kavram çalışması yapıldığı için, konu ile ilgili farklı âlimlerin değerlendirmelerinin olması ve tespit edilmesi mümkündür. Her bir tespitin, konuyu anlama adına zihnlere bir pencere açabileceği muhakkaktır. Biz de fitrat kavramı hakkında âlimlerin görüşlerini zikredeceğiz:

İbn Abdilber şöyle der: Fıtrat doğacak olanın Rabbini bilmesi hususunda üzerine yaratıldığı şekildir. Şöyle ki mahlûkat, kendilerini bir yaratan ve idare eden olduğunu bilirler. Fıtrat bu bağlamda marifet ve inkâr yahut iman ve küfür hususlarında selamet ve istikamettir.³⁵

Enes b. Mâlik³⁶ şöyle der: Fıtrat, yeni doğanın asıl yaratılış, selim fitrat, dini kabul edecek bir tabiat üzere doğmasıdır. O, bu selim fitrat üzere bırakılsa yetişme ve başkalarını taklit noktasında birtakım afetlere maruz kalmasa, bu fitrattan daha güzeli olduğunu asla kabul etmez, yine onu seçer ve ona tutunup başkasına iltifat etmez.³⁷

Ebû Süleymân el-Hattâbî³⁸ ise konuya dair şunları ifade eder: Fıtrat mefhumuyla her yeni doğanın saadet yahut şekavet üzere, kendisine takdir edilen kaderle, Allah'ın meşietinde iman yahut küfür ehlinde olacağına dair yer alan hal üzere tabiatı olan fitratla doğduğu kastedilir. Yahudi yahut Hristiyan bir anne ve babadan dünyaya gelmek şekavet alametlerindendir. O çocuk ebeveyni ile mahkûmdur. Çünkü şeriâtın

³³ Bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 18/153-163.

³⁴ İbn Abdülber, *et-Temhid*, 15/353.

³⁵ İbn Abdülber, *et-Temhid*, 15/356,362.

³⁶ Bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/395-406; Suyûtî, *Tabakatü'l-Huffaz*, 19; Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebir*, 2/27-28.

³⁷ Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyari Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985), 1/241.

³⁸ Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdülhadi ed-Dımaşkî, *Tabakatu Ulemai'l-Hadis*, thk. Ekrem el-Buşî vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 3/214; Ebû'l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed İbn Hallikan, *Vefeyatü'l-A'yan ve Enbau Ebnai'z-Zaman*, thk. İhsan Abas (Beyrut: Dâru Sadır, ts.), 2/214.

hükmü onun ana ve babasına tabi olduğu şeklindedir. Veyahut da çocuk akil olmadan ölür. Allah onların yaşasalar (ileride) ne yapacaklarını en iyi bilendir. ³⁹

İbnü'l Esîr ⁴⁰ şöyle der: Fıtrat Allah'ı bilmek ve O'nu kabul etmektir. Herkesin -ne kadar farklı isim verirse versin yahut şirk koşsun- kendisini bir yaratan olduğunu ikrar ettiğini görürsün. ⁴¹ İbn Mâce ⁴² şöyle der: Fıtrat, Allah'ın peygamberleri için ezelden seçtiği, şeriatların üzerinde ittifak ettiği, bizim de tabi olup, uymamız emredilen sünnetlerdir. ⁴³ Kurtubi ⁴⁴ ise şöyle der: Fıtrat Allah'ın Âdem'i ve zürriyetini yaratıp onlardan şahitlik aldığı anda insanoğluna yerleştirdiği tabiatıdır. Bu husus, ayet-i kerimede şöyle zikredilir: ⁴⁵ ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ

وَأَشْهَدُهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ ۖ شَهِدْنَا ۚ﴾ *"Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi". Allah'ın bizden aldığı bu ilk misaka şahitlik eden şüphesiz bizim de dâhil olduğumuz insanoğlunun zürriyetleriydi. Allah'ın fıtratla bilinmesi Peygamber (s.a.v.) müşrikleri İslâm'a davet ettiğinde 'Her şeyi yaratan Allah'tır.' diyerek itiraf etmeleriyle de tekit edilen bir husustur. Nitekim Allah, ayet-i kerimede şöyle buyurur: Andolsun, eğer onlara, "Gökleri ve " ⁴⁶ ﴿وَلَكِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾ *yeri kim yarattı?" diye sorsan elbette, "Allah", derler". Hiçbir mahlûkun yaratmayı ve yaratılanları kendisine nispet etmeye cesaret edemediği bu hakikat, ilk misaktaki fıtratın ta kendisidir. Bu fıtrat beşerin sapkın inanışlarına rağmen zihinlerde selim**

³⁹ Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhim Hattabi, *Mealimü's-Sünen Şerhu Süneni Ebî Davud*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 4/326.

⁴⁰ Bk. İbn Hallikan, *Vefeyatü'l-A'yan ve Enbau Ebnai'z-Zaman*, 4/141-143; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 21/488-491.

⁴¹ Ebû's-Seadat Mecdüddin Mübarek b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *en-Nihaye Fî Garibi'l-Hadis Ve'l-Eser*, thk. Tahir Ahmed Zavi - Mahmûd Muhammed Tanahi (Kahire: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1963), 3/457; Hattâbî, *Mealimü's-Sünen Şerhu Süneni Ebî Davud*, 4/300; Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Menbici, *Tesliyetu Ehli'l-Mesaib* (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1929), 90.

⁴² Bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 13/277-281; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/636-637.

⁴³ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dârü İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), 1/107.

⁴⁴ Bk. Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Davudi, *Tabakatü'l-Müfessirin* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 2/69-70; Safedî, *Kitâbü'l-Vafl Bi'l-Vefeyat*, 2/87.

⁴⁵ A'râf 7/172.

⁴⁶ Zümer 39/38.

olarak kalmıştır. ⁴⁷ İbn Atıyye ⁴⁸ de şöyle der: Fıtrat çocuğun nefsindeki yaratılış şekli ve heyetidir. Bu heyetle çocuk, Allah'ın sanatını temyiz eder, yaratanını bilir, O'nun gönderdiği şeriatları tanır ve iman eder.⁴⁹

Keza fıtratın İslâm dini olduğu da ifade edilmiştir. Yani Allah'ın Âdem'in (a.s.) zürriyetinden daha dünya hayatına intikal etmeden önce aldığı söz ve misaktır. Onlar Allah'ın rablığını bilerek itiraf etmişlerdir.⁵⁰ Bunun manası, çocuğun tevhit ve İslâm üzere, küfürden yana selim surette yaratıldığıdır. Onlar, ahiret saadetine sahiptirler. Akil-baliğ olmadan ölmeleri halinde, kâfir yahut Müslüman evladı olmaları fark etmeksizin amel işlemeden Allah'ın rahmetiyle cennete girerler.⁵¹

Fıtratla murat edilen insanların hepsi değildir. Yani ﴿فَطَرُ النَّاسِ﴾,⁵² ayetindeki insanlardan kasıt müminlerdir, denilmiştir. Şöyle ki, eğer insanların hepsi İslâm üzere yaratılsalardı tek bir kimse dahi kâfir olmazdı. Allah'ın cehennem için de kavimler yarattığı sabittir. Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ﴾.⁵³ “Andolsun biz, cinler ve insanlardan, birçoklarını cehennem için var ettik.”. Bazıları da şöyle demiştir: Fıtrat başlangıç demektir. والفاطر, “el-Mübtedi” (yeni bir şey icat eden) anlamındadır. Arap keliminde da bu şekilde mezkûrdur. Yani her doğan Allah'ın hayat, ölüm, saadet, şekavet, bülüğ çağında babaların sahip olduğu itikattan ayrılmaları vs. hususlarında yine O'nun ilmi dairesinde, takdiri/icadı üzere doğar.⁵⁴

Keza, “fıtrat Allah'ın mahlûkatın kalbini istediği şeye çevirmesidir de diyenler olmuştur. Şöyle ki kul önce kâfirken iman edip iman üzere ölebilir. Dolayısıyla imanlı olup ölene kadar imanla da yaşayabilir. Tam aksi durum da söz konusu olabilir. Bütün bunlar Allah'ın takdiri ve onlar için fıtratıdır”.⁵⁵

⁴⁷ Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, *Tefsirü's-Şa'râvî* (Kahire: Ahbâru'l-Yeûm, 1991), 11418-11419.

⁴⁸ Bk. Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 19/586-587; Suyûtî, *Tabakatü'l-Huffaz*, 460.

⁴⁹ Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Veciz Fî tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz*, ed. Abdüsselam Abdüşafî Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 4/336.

⁵⁰ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 15/367.

⁵¹ Menbicî, *Tesliyetu Ehli'l-Mesaib*, 90-91.

⁵² Rûm 30/30.

⁵³ A'râf 7/179.

⁵⁴ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 15/359-360.

⁵⁵ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 15/367-368.

Fıtrat, “insanın kemal üzere olan yaratılış halinde kendisiyle beraber doğan ahlaki şuur/hissediştir”, diyenler de olmuştur. Bu şuur, kendiliğindendir. Çünkü insan, bununla yaratılmıştır. Bu şuur, kemali bir güzellik olup güzel ahlakın semeresi olan fiillere dairdir. Fıtratın nefis muhasebesi suretiyle ahlaki basiretle⁵⁶ donanmaya istidatlı oluşunu tekit eden bir husus da insan nefsinin işlediği fiillere dair tam bir dirayet ve idrak sahibi olmasıdır. Nitekim ayet-i kerimede ﴿بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ

نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ﴾⁵⁷ “o gün insan kendi aleyhine şahittir”. buyrulmuştur.

Fıtrat, “kapsayıcı asıl olup kuşatıcı olan teşrinin (ilahi yasaların) zirvesi, bütün meselelerde kendine müracaat edilen, gayesi salih amel olan esastır”, denilmiştir. Fıtrat işlerin salih olanıyla olmayanını ölçen manadır. İnsanlar fıtrat vasıtasıyla hüküm istinbat edip, dini bütün yönleriyle anlar ve ilahi kanunları bilmeye muvaffak olurlar.⁵⁸

1.2. FITRAT HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER

Selim insan, fıtratına tutunmak insanın gerçekleştirmekle sorumlu olduğu en yüce değerlerdendir. Şöyle ki, selim olan bu fıtrat yüce insani ilke ve değerleri kapsar. Örneğin; ihsan, adalet, doğruluk, kardeşlik, hoşgörü, yardımlaşma, îsâr, tevazu gibi. İnsanı selim fitrattan inhırafa sevk eden sebepler güzel ahlaklara ve yüce insani değerlere tutunmamak; çevre, terbiye, hayat tecrübelerinin olumsuz etkileri ve şehvetlere, şahsi menfaatlere sevk eden reklam ve propagandalardan etkilenmekten kaynaklanır. Bu inhiraf, insan hayatının özünde birtakım şeylere yol açabilir. Bunlara örnek olarak, kişinin kendi iç barışını ve mutluluğunu kaybetmesi, gergin ve kaygılı bir yaşam sürmesi, psikolojik ve sıhhi problemlere maruz kalmak, şahsiyette şizofrene yakalanmak, hayati hedefleri ve selim fitrata dair gerçek bakış açısını yitirmek zikredilebilir.

1.2.1. FITRATIN İNHİRAFI

Fıtratın inhırafını üç başlıkta inceleyeceğiz. Bunlar: sözlükte inhiraf, terminolojide inhiraf ve şer’i olan inhiraf.

⁵⁶ Taha Abdurrahman, *Suâlü'l-ahlak: Müsâheme Fi'n-Nakdi'l-Ahlâkî Li'l-Hadâseti'l-Garbiyye* (Dârülbeyzâ: el-Merkezü's-Sekafîyyü'l-Arabi, 2000), 46.

⁵⁷ Kıyâmet 75/14-15.

⁵⁸ Hasen eş-Şerkâvî, *Nahve Terbiyetin İslâmiyye* (İskenderiye: Müessesetü Şebabi'l-Câmia, 1983), 57.

1.2.1.1. SÖZLÜKTE İNHİRAF

İnhiraf, sözlükte bir şeyden sapma, ondan yüzünü çevirmek demektir. ⁵⁹ حَرْفٌ, denildiğinde ‘Bir şeyi kendinden uzaklaştırmak’ kastedildiği de ifade edilmiştir. Bir şeyin tahrifi ise sözün lafzından saptırılması gibi uzaklaştırılması anlamındadır. ⁶⁰ حَرْفُ الشَّيْءِ, bir şeyin tarafı, ucu, kenarı anlamındadır. “Filanca işi üzerinde ‘على حَرْفٍ’ denildiğinde sanki beklentideymiş anlamı kastedilir. Eğer arzu ettiği şeyi elde ederse ne ala yoksa da başka bir şeye yönelir”. Nitekim Allah (c.c)⁶¹ ayet-i kerimede şöyle buyurur: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ﴾.⁶² “İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah’a kıydan kenardan kulluk eder”. Yani bu kimseler dine şek üzere girmişlerdir. Arzu ettiğini bulursa devam eder yoksa da gerisingeri eski haline dönüp, ibadetini dinini terk ederek mürtet olur ve isyana, küfre düşer. Bu benzetme dinleri ⁶³ hususunda şek, kaygı ve tam bir iç huzuru olmaması sebebiyle yapılmıştır. ⁶⁴

1.2.1.2. TERMİNOLOJİDE İNHİRAF

İnhiraf, belirli bir zamanda ve belirli bir toplumda üzerinde ittifak kurulan kıymet ve değerleri temsil eden ahlaki ve toplumsal ölçülere muhalif davranış biçimidir. Kişi bu davranış biçiminde devam ettiği müddetçe insanlar nazarında kötü bir intiba uyandıracaktır. Dolayısıyla, sosyal kontrol araçlarının fitrata aykırı bu davranışa dikkat etmesi ve onu iyileştirmek ve olumsuz sonuçlarından kaçınmak için etkilemeye çalışması gerekli hale gelir.⁶⁵

⁵⁹ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye Fî Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, 1/370; Mahmud Muhammed Abdülmün'im el-Abd, *er-Ravdatü'n-Nediyye Şerhu Metni'l-Cezeriyye*, thk. Seyyid Mansur Ahmed (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Tûras, 2001), 35.

⁶⁰ İsfahânî, *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'ân*, 1/149.

⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3/127.

⁶² Hac 22/11.

⁶³ İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, 1264.

⁶⁴ Muhammed Seyyid Tantavî, *et-Tefsirü'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerim* (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1979), 7/285.

⁶⁵ Muhammed Abdüsamed, “Zavâhirü'l-İnhirâf fî'l-müctemai'l-İslâmi ve Mualecatüha”, *Dirasati el-Câmiatü'l-İslâmiyyetü'l-Alemiyye Çitagong* 4 (Aralık 2007), 147.

1.2.1.3. ŞER'İ OLARAK İNHİRAF

Selim fitrattan ayrılıp dinen yasaklanan hatalı yola tabi olmak yahut herhangi bir kayıt ve akli kontrol olmaksızın kalbi şehvetlere, fitri meyillere, nefse teslim olup boyun eğmektir.⁶⁶

1.2.2. FITRAT'IN İNHİRAF SEBEPLERİ

Fıtratta yaşanan inhiraftan en önemli sebeplerinden biri isyanlara müptela olmak, ahlaki ölçülerden, İslâm'ın öğrettiği ilke ve kanunlarından uzaklaşmak suretiyle selim fitrata muhalefet etmenin meydana getirdiği kaygı halidir.⁶⁷ Bildiğimiz üzere, İslâm yüce ahlak ve ilkelere tabi olmaya, selim fitrata uygun güzel davranış şekillerini araştırmaya teşvik etmiştir. Bununla beraber şehvetlerin ardından sürüklenmekten, haramlara meyletmekten de sakındırmıştır. Fıtratta inhiraftan meydana gelmesinde etkili olan Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Nebevi'de zikredilen bazı bireysel bazı ise çevresel ve toplumsal unsurlar olup şu şekilde zikredilebilir:

1.2.2.1. GÜNAHLAR

Ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾⁶⁸

“İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara -tattırıyor”.

Allah (c.c.) insanların günah işleyip şehvetlere dalmalarının; şirk, zulüm ve cinayetlerin yayılmasının, masum kanlarının dökülmesinin, kin ve düşmanlıkların yayılıp rezilliklerin fütursuzca işlenmesinin milletleri helake sürükleyeceğini, afetlere, yıkıcı depremlere, kasırga ve sellere, salgın hastalıklara, kara ve denizde fitnelerin çıkmasına, rızıkın bereketini kaybetmesine, kıtlıklara sebep olacağını/olduğunu açıklamıştır. Böylelikle insanlar, Allah'a tövbe edip fitratlarına

⁶⁶ Hikmet Feyaz Hüzeyn Kâzım, *el-Fıtra fî'l-İslâm* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008), 121.

⁶⁷ Abdüamed, “Zavâhirü'l-Inhirâf fî'l-müctemai'l-İslâmi ve Mualecatüha”, 148.

⁶⁸ Rûm 30/41.

dönerek itaat ve tevhit üzere yaşamaları için dünyadaki bazı kötü amellerinin cezasını görmüş olurlar.⁶⁹

1.2.2.2. KÖTÜLÜĞÜ EMREDEN NEFİS

İnsanın davranış biçimini belirlemesinde nefsin çok büyük rolü vardır. Nefis insanı akıldan mahrum bir vaziyette rağbet ve meyillerine boyun eğdiği takdirde inhirafa sürüklemesi sebebiyle ilk ve başlıca düşman olma özelliğindedir. Nitekim Allah (c.c) ayet-i kerimede şöyle buyurur:

﴿وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي ۚ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ ۚ إِلَّا مَا رَزَمَ رَبِّي ۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾⁷⁰

“Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir dedi”. Kötülüğü emreden nefis sahibine çokça kötülüğü emrettiği için ‘emmare’ olarak isimlendirilmiştir. Bu nefis, şeytanın insana nüfuz etmesini sağlayan kapılardandır. Fayda ve inşa değil, yıkım sebebidir. Kullara velev ki Allah’ın rızasına aykırı olsun hevalarına uymayı emreden de odur. Beşer nefsinin olumsuz tarafı⁷¹ budur. Çünkü kul, bu sebeple günahlara, hatalara, kötü davranış biçimlerine sürüklenir. Nefsin bu yönü şehvet, enaniyet, gurur, haset, kibir, aldatma, kin, saldırganlık, isyan ve insanı doğru yoldan sapmaya sevk eden diğer vasıf ve duygularla karakterize edilir. İnsana gereken İslâm dini ve yüce ahlaklarına tutunmak suretiyle irade gücü temin ederek bu nefse hâkim olması onu kontrol altına alması ve şahsiyetini geliştirmesidir. Bu suretle nefsine hâkim olup, onu güzel ahlaklarla bezeyecek ve rağbetlerine, şehvetlerine yenik düşmeyecektir.

1.2.2.3. GAFLET VE UNUTKANLIK

Kur’an nasları birçok mevzide gaflet ve unutkanlığın insan fitratının dönüşümünde iki ana sebep olduğunu vurgulamıştır. Bu iki sebep, kulu Allah’a itaat

⁶⁹ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkani, *Fethü'l-Kadir: el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivaye ve'd-Diraye Min İlmi't-Tefsir*, thk. Yusuf el-Goveş (Beyrut: Dârü'l-Maârif, 2007), 1136; Abdurrahmân Nâsır Sa'dî, *Teyisîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, thk. Abdurrahmân b. Muallâ el-Luveyhik (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2002), 643; Tantavî, *et-Tefsîrî'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerim*, 11/92; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tefsîrî'l-Vazih el-Müeyesser* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2016), 1008.

⁷⁰ Yûsuf 12/53.

⁷¹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil-i Âyyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Kahire: Dâru'l-Hicr, 2001), 13/211; Sa'dî, *Teyisîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân Fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, 400.

etmeye ve ona karşı ihlaslı olmayı kapsayan ahdini terk etmeye sevk etmektedir. Bu ahit, ilk yaratılıştan itibaren beşer fitratı ile yaradanı arasında akdedilen ilk ve son misaktır. Kul Allah'ı zikretmekten, ayetlerini ve öğretilerini tefekkür etmekten uzaklaşarak bu misakı terk etmiş olur. Nitekim ayet-i kerimde şöyle buyrulur:

﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ ۖ شَهِدْنَا ۚ أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ۖ﴾⁷²

“Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir”. Yine bir diğer ayet-i kerimde şöyle buyrulur: Andolsun, bundan önce biz “⁷³ ﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِن قَبْلِ فَنَسَىٰ وَلَمْ يُجِدْ لَهُ عِزْمًا﴾⁷⁴” Âdem’e (cennetteki ağacın meyvesinden yeme diye) emrettik. O ise bunu unutuverdi. Biz onda bir kararlılık bulmadık”. Ayet-i kerime unutmanın nasıl da fitrattan uzaklaşmaya, verilen söze vefa göstermemeye sebep olduğunu açıklamaktadır. Unutmak, hatırlamanın/zikretmenin zıddıdır. Lakin Allah'ın kullarına olan rahmeti, ilk fitrat ahdi ve verdiği akılla temyiz edebilme nimeti üzerine hesaba çekmemeyi gerektirmiştir.

“حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمَصِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " إِنْ
اللَّهُ وَضَعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ، وَالنِّسْيَانَ، وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ".⁷⁴

“İbn Abbas (r.a.) rivayet edilen bir hadiste belirtildiği gibi Peygamberimiz (s.a.v)’den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: «Şüphesiz Allah, ümmetimden, hata, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeyi (n hükmünü) kaldırmıştır».” Bunun sebebi, Allah'ın kulların fitratlarının şeytan ve cinler vasıtasıyla inhirafa sevk eden unsurlara maruz kaldığını bilmesinden kaynaklıdır. Bu unsurlar, insan fitratının zaafalarını kullanırlar. Allah da kullarını ne sapmalarına sebep olacak surette fitratlarıyla ne de dalaletle sürüklenmelerine sebep olacak surette

⁷² A'râf 7/172.

⁷³ Tâhâ 20/115.

⁷⁴ İbn Mâce, “Talâk”, 16 (No. 2045).

akıllarıyla baş başa bırakmamış müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler göndermiştir. Onlar, kulların fitratlarını dalalet ve inhiraftan pençesinden kurtarırlar.⁷⁵

1.2.2.4. HEVAYA TABİ OLMAK VE HARAM OLAN ŞEHVETLERE MEYLETMEK

Şehvet, düşünüp akletmeden nefsin isteklerini yerine getirmesidir.⁷⁶ Bildiğimiz gibi insan nefsi mutluluğa, bir şeylere sahip olmaya, zevk almaya rağbet etme fitratı üzere yaratılmıştır. Lakin şehvetlere düşkünlük ve dünyaya meyletme hususunda aşırı rağbet sahibidir. Bu durum, bazen fitratın inhirafta, doğru ve munasip davranış biçiminden uzaklaşmaya sebebiyet verebilir. Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿رَبِّ النَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْخَرْثِ ۚ ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۗ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ﴾⁷⁷

“Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılınmıştır. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah’ın katındadır”. Allah (c.c.) hayır ve salâhı insana süslemiş, kendine fayda sağlayacak her şey için çaba göstermeye teşvik etmiştir. Fitrat da bu şeylere hak üzere meyletme fitratında yaratılmıştır. Şeytan ise, insana şer ve fesadı süslü gösterip, kişiyi herhangi hak bir vecih üzere olmaksızın haram ve sakındırılan şeylere düşürmek için vesvese ve kandırma/aldatma üslubunu kullanır. İnsanın zafiyetini kullanarak selim fitratından uzaklaştırır ve günahların içine çeker. Cennet, ancak haram olan şehvetleri terk etmek, nefsi bunlardan men etmek ve sabrederek muhalefet sergilemek suretiyle elde edilir. Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyurur:

﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَهَيَّ النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ۖ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ﴾⁷⁸

“Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkan ve nefsine kötü arzuları yasaklayana gelince, onun barınağı da şüphe yok ki cennetin ta kendisidir”.

⁷⁵ Tantavî, *et-Tefsirü'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerim*, 9/158-159; Kutub, *Fî Zilâ'l-Kur'ân*, 3/1391-1396.

⁷⁶ Mecdüddin Muhammed b. Yakub el-Firuzabadi, *Besairu Zevi't-Temyiz fî Letaifi'l-Kitâbi'l-Aziz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr - Abdülalim et-Tahavî (Kahire: el-Meclisü'l-A'la li's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1996), 3/358.

⁷⁷ Âl-i İmrân 3/14.

⁷⁸ Nâziât 79/40-41.

"حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ قَعْنَبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ وَحُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "خَفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَخَفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ".⁷⁹

"Bize Abdullah b. Mesleme b. Ka'neb, ona Hammad b. Seleme, Sabit ve Humeyd, onlara Enes b. Malik Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Cennet, nefsin istemediği şeylerle; cehennem ise nefse hoş gelen şeylerle kuşatılmıştır.". Cehennemin yolu kolaydır. Cennete giden yol ise sabırla, nefse karşı cihad ederek, dünya ve metaini bağlanmayı terk ederek hak eden kimseler elde etsin diye imtihanlarla, zorluklarla kuşatılmıştır."⁸⁰

1.2.2.5. DALALET YOLLARINA TABİ OLMAK

Allah (c.c.) kullarını dalalet ve isyan yollarına girmekten, şeytanın insan fitratını saptırmak ve İslâm'dan uzaklaştırmak için ortaya koyduğu oyunlara düşmekten sakındırır. Şeytana tabi olmak kişiyi her türlü hayırdan saptırır. Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyurur: Şeytan ⁸¹ ﴿كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَتَهُ بُضْلُهُ وَيَهْدِيهِ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ﴾⁸¹ hakkında, "Her kim onu dost edinirse, mutlaka o kimseyi saptırır ve onu cehennem azabına sürükler diye yazılmıştır". Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de şeytanın insanoğlu için nasıl tuzaklar kurduğundan bahseder ve şöyle buyurur:

﴿قَالَ فِيمَا أُغْوَيْتَنِي لَأَفْعُذَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ﴾⁸² ﴿ثُمَّ لَا يَنبَغُهُمْ مِّنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرُهُمْ شَاكِرِينَ﴾⁸³

"Şeytan dedi ki: "(Öyle ise) beni azdırmama karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım. Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler bulamayacaksın". Kur'an-ı Kerim bizlere şeytanın insanoğlunu saptırmak için devalı surette kurduğu oyunları sürekli olarak hatırlatır. Kul, nefsinin korumaya almaz, şeytanın işi icabı batılı ve yanlış olan şeyleri süslemek adına kurduğu oyunlardan sakınmazsa yoldan çıkar. Nitekim Allah (c.c.) ayet-i kerimede şöyle buyurur:

﴿أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَن لَّا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾⁸³

⁷⁹ Müslim, "Sıfatü'l-Cennet", 21 (No. 2559).

⁸⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câmi 'li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 5/42-43.

⁸¹ Hac 22/4.

⁸² A'râf 7/16-17.

⁸³ Yâsîn 36/60-61.

“Ey Âdemoğulları! Ben, size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır. Bana kulluk edin. İşte bu dosdoğru yoldur, diye emretmedim mi?” Diğer bir ayette şöyle buyurur:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ خَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾⁸⁴

Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır”. Bir diğer ayette ise şöyle buyurur:

﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾⁸⁵

Şüphesiz şeytan sizin için bir düşmandır. Öyle ise (siz de) onu düşman tanıyın. O, kendi taraftarlarını ancak alevli ateşe girecek kimselerden olmaya çağırır”. Şüphesiz şeytanın yoluna tabi olmak helak ve zayi olma sebebidir.

1.2.2.6. ŞEYTANA KULLUK ETMEK VE ALLAH'TAN BAŞKASINA BAĞLANMAK

Yaratılmışların Allah'tan başkasını dost edinmesi, ona bağlanması fitratının tabiatını oluşturan doğru yoldan inhiraf etmesine sebep olur. Bu suretle kişi, Allah'a itaate muhalefet eden, kibirlenen ve O'na şirk koşan durumuna düşer. Nitekim ayet-i kerimede İbrahim'in (a.s.) lisanından şöyle buyrulur:

﴿يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا﴾⁸⁶ “Çünkü Babacığım! Şeytana tapma!”

Şeytan, birçok kez küfür ve şirkle Allah'ın yarattığı mahlûkatı bozacağına yemin etmiştir. Bu, suret itibariyle yaratılışa müdahalesi anlamındadır.⁸⁷ Nitekim Allah ayet-i kerimede şöyle buyurur:

﴿لَعَنَهُ اللَّهُ ۖ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿٦٠﴾ وَلَاضِلَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَّهُمْ وَلَأَمْرَهُمْ فَلَيُبْتَلَكُنَّ أَذَانُ الْأَنْعَامِ وَلَا مِرْهَمُ فَلَيَعِزَّنَّ خَلْقُ اللَّهِ ۚ

وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّن دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا﴾⁸⁸

“Allah o şeytana lânet etti ve o da "Andolsun ki senin kullarından elbette belirli bir pay alacağım" dedi. Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını

⁸⁴ Bakara 2/168.

⁸⁵ Fâtır 35/6.

⁸⁶ Meryem 19/44.

⁸⁷ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zemmü'l-Müvesvisîn ve't-Tahzîr Mine'l-Vesvese* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1401), 13.

⁸⁸ Nisâ 4/118-119.

değiştirecekler." Kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse şüphesiz o, apaçık bir hüsrana düşmüştür". Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinen kimse elbette apaçık bir ziyana düşmüş olur. Yaratılışa dair bu tağyire dövme yaptırmak, tüyleri yolmak, dişlerin arasını genişletmek gibi güzelliği temin etmek için yapılan şeyler, erkeklerin kadınlara, kadınların erkeklere benzemeye çalışması vb. durumlar girmektedir. Şeytan, bunlarla onları yoldan çıkararak Allah'ın mahlûkatı için takdir ettiği sureti değiştirmişlerdir. Bunu da kendi elleriyle yaptıklarının Allah'ın yaratışından daha üstün olduğuna itikat ederek, Allah'ın takdirine rıza göstermeyerek, buna öfke duyarak, hikmet-i ilahiden şüphe ederek yapmışlardır.⁸⁹ İslâm şeriatı, bu tür sapmaları reddetmiştir.

"عَنْ عَبْدِ اللَّهِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، "لَعَنَ اللَّهُ الْوَائِمَاتِ وَالْمُسْتَوْشِمَاتِ وَالْمُتَنَصِّصَاتِ وَالْمُتَفَلِّجَاتِ لِلْحُسْنِ الْمُغَيَّرَاتِ خَلْقَ اللَّهِ، مَا لِي لَا أَلْعَنُ مَنْ لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ فِي كِتَابِ اللَّهِ".⁹⁰

Nitekim "..... Bize Abdurrahmân ibn Mehdî, Sufyân es-Sevrî'den; o da Mansûr İbnü'l-Mu'temir'den; o da İbrâhîm en-Nahâî'den; o da Alkame'den tahdîs etti ki, Abdullah b. Mes'ûd (r.a.): "Allah, döğme yapan, döğme yaptıran; yüzlerinin tüylerini yoldurtan, güzellik için dişlerinin aralarını yontturup seyrekleştiren, Allah'ın yarattığını değiştiren kadınlara la'net etti. Bana ne var ki, ben Rasûlullah'ın la'net ettiği kimselere la'net etmeyeceğim? O, Allah'ın Kitâbı'nda var! demiştir".

"قَالَ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: "لَعَنَ اللَّهُ الْوَاصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ، وَالْوَائِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ".⁹¹

"Bize İbn Ebu Şeybe, ona Yunus b. Muhammed, ona Füleyh, ona Zeyd b. Eslem, ona Atâ b. Yesâr, ona da Ebû Hüreyre (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: Allah saç ekleyen ile ekletene ve dövme yapan ile yaptıran kadınlara lanet etmiştir". Mezkûr haramları işleyenler Allah'ın yarattığı sureti değiştirdiklerini idrakten mahrum olarak, şeytanın vesveselerine aldanarak, Allah'a itaati ve emirlerini terk etmek suretiyle güzellik ve süslenme maksadıyla yapmaktadırlar.⁹² Erkeklerin kadınlara, kadınların ise erkeklere benzemeleri hususunda ise şu hadis-i şerif rivayet edilmiştir:

⁸⁹ Sa'dî, *Teyisîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, 204.

⁹⁰ Buhârî, "Libâs", 82 (No. 5931).

⁹¹ Buhârî, "Libâs", 83 (No. 5933).

⁹² Tantavî, *et-Tefsîrî'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerim*, 3/316-317.

"عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: " لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمُتَشَبِّهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ، وَالْمُتَشَبِّهَاتِ مِنَ النِّسَاءِ بِالرِّجَالِ".⁹³

"Bize Muhammed b. Beşşâr (el-Abdî), ona Gunder (Muhammed b. Cafer el-Hüzeli), ona Şube (b. Haccâc el-Atekî), ona Katade (b. Diâme es-Sedûsî), ona da İkrime'nin (Mevla İbn Abbas) rivayet ettiğine göre (Abdullah) b. Abbas'ın (ra) şöyle demiştir: "Rasulullah, erkeklerden, kadınlara benzemeye çalışanlara ve kadınlardan, erkeklere benzemeye çalışanlara lanet etmiştir". Şöyle ki bir erkeğin gerek giyiminde gerekse de ziynet hususunda kadınlara benzemesi, aynı şekilde kadınların da mezkûr hususlarda erkeklere benzemesi caiz değildir. İki cins arasında konuşma, ses tonu ve yürüyüşte benzerlikten de sakındırılmıştır. Elbisenin şekline gelince, her bir beldenin adet ve örfüne göre bu durum farklılık arz edebilmektedir. Nice topluluklarda kadın ve erkek elbiseleri birbirinden ayırt edilemez şekildedir. Fakat kadınların elbiseleri örtme ve gösterişsizlik yönüyle ön plana çıkmaktadır.⁹⁴ Kullar kendi nefislerinde yol açtıkları bu inhırafları iradeleriyle yapmaktadırlar. Allah (c.c.) kullarını Hanif- Müslüman, günahlardan yana temiz, hakkı kabul edebilme ve onu her şeye tercih edebilme fitratında yaratmıştır. Şeytanlar onları bu güzel yaratılıştan çevirip şerri, şirki, küfrü, fasıklığı ve isyanı güzel göstermişlerdir.

"عَنْ عِيَّاضِ بْنِ حِمَارٍ الْمُجَاشِعِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ ذَاتَ يَوْمٍ فِي خُطْبَتِهِ: " أَلَا إِنَّ رَبِّي أَمَرَنِي أَنْ أُعَلِّمَكُمْ مَا جَهِلْتُمْ مِمَّا عَلَّمَنِي يَوْمِي هَذَا، كُلُّ مَالٍ تَخَلَّتْهُ عِبْدًا حَلَالٌ، وَإِنِّي خَلَقْتُ عِبَادِي خُنَفَاءَ كُلُّهُمْ وَإِنَّهُمْ أَتَتْهُمْ الشَّيَاطِينُ، فَاجْتَالَتْهُمْ عَنْ دِينِهِمْ وَحَرَمَتْ عَلَيْهِمْ مَا أَخَلَّتْ هُمْ، وَأَمَرَهُمْ أَنْ يُشْرِكُوا بِي مَا لَمْ أَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانًا...".⁹⁵

"Bana Ebû Ğassân (Malik b. Abdulvahid) el-Mismeî', Muhammed b. Müsennâ ve Muhammed b. Beşşâr B. Osman -Bu hadisin metninin lafzı Ebu Ğassân'a ve İbn Müsennâyâ aittir.-, onlara Muaz b. Hişam, ona babası (Hişam b. Ebu Abdullah), ona Katade (b. Diame), ona Mutarrif b. Abdullah b. Şihhîr, ona da İyaz b. Himar el-Mücâşî'i, Rasulullah'ın (s.a.v.) bir gün hutbesinde şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Dikkatinizi çekerim, Rabbim, bana bugün öğrettiği şeylerden sizin bilmediklerinizi size öğretmemi emrederek (şöyle buyurdu): Bir kula

⁹³ Buhârî, "Libâs", 61 (No. 5885).

⁹⁴ İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-Bârî Bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 10/332.

⁹⁵ Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyri en-Nisâbü'rî Haccâc, *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire-Beyrut: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye-Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991), "Cennet ve Sıfât'u Naîmihâ ve Ehlihâ", 16 (No. 2865).

verdiğim her mal helaldir. Ben kullarımın hepsini Hanîf (Müslüman) olarak yarattım ama şeytanlar gelerek onları dinlerinden saptırıp batıla yönelttiler. Benim kendilerine helal kıldıklarımı, onlara haram ettiler ve hakkında delil indirmedığım bir şeyi, bana ortak koşmalarını emrettiler”.

1.2.2.7. DİNDE AŞIRILIK

Dinde aşırılık, ibadette katılık ve semavi şeriatların, selim akılların onayladığı makul ölçüyü yitirerek israfa duçar olmaktır. Nitekim Allah (c.c.) ayet-i kerimede şöyle buyurur:

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾⁹⁶

“De ki: Ey Kitap ehli! Hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış, birçoklarını da saptırmış ve dümdüz yoldan da şaşmış bir milletin arzu ve keyiflerine uymayın”. Aşırılıkta savurganlık ve selim fitrata muhalefet bahis konusudur. Hak yola uyma sadedinde hatalı ve batıl yollara tevessül edildiğinden gerek kişinin kendisine gerekse de başkalarına zarar meydana gelir.⁹⁷ Dinde aşırılık akıldan uzak surette din hususunda mübalağalı davranışlar sergilemektir. Ve yanlış mevzilerde milletlerin helakine dahi sebep olabilir. Nitekim

"عَنْ الْأَخْنَفِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: « هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ، قَالَهَا ثَلَاثًا ».⁹⁸

“Bize Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, ona Hafs b. Gıyâs ve Yahya b. Saîd, onlara İbn Cüreyc, ona Süleyman b. Atîk, ona Talk b. Habîb, ona el-Ahnef b. Kays, ona da Abdullah (b. Mesûd), Rasûlullah'ın (s.a.v.) üç defa şöyle söylediğini rivâyet etti: "Gösteriş amacıyla laf cambazlığı yapanlar helâk olmuştur”.

"أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُثَيْمٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَوْفٌ قَالَ حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ حَصِينٍ عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ غَدَاةَ الْعَقَبَةِ وَهُوَ عَلَى رَاحِلَتِهِ « هَاتِ الْقُطْ لِي ». فَلَقَطْتُ لَهُ حَصِيَّاتٍ هُنَّ حَصَى الْخَذْفِ فَلَمَّا وَضَعْتُهِنَّ فِي يَدِهِ قَالَ بِأَمْتَالِ هَؤُلَاءِ "وَإِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ فَإِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ الْغُلُوُّ فِي الدِّينِ".⁹⁹

⁹⁶ Mâide 5/77.

⁹⁷ Tantavî, *et-Tefsirü'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerim*, 4/245-246; İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, 639.

⁹⁸ Müslim, “İlim”, 4 (No. 2670).

⁹⁹ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şu'ayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî Bi Şerhi'l-Hafız Celeleddin Suyûtî ve Haşiyeti'l-İmam es-Sindî*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-Matbûât el-İslâmiye, 1984), “Menâsiku'l-Hacc”, 217 (No. 3057).

“Bize Yakub b. İbrahim ed-Devrakî, ona İbn Uleyye, ona Avf, ona Ziyâd b. Husayn, ona Ebu'l-Âliye'nin şöyle dediğini rivayet etti: İbn Abbas dedi ki: Rasulullah (s.a.v.) Akabe cemresine taş atılan günün sabahı bineği üzerinde olduğu halde: “Haydi benim için taş topla!” buyurdu. Ben de ona fiske taşları gibi taşlar topladım. Onları eline bıraktığım zaman, O: “İşte (atacağınız taşlar) bunlar gibi (olsun). Dinde aşırıya gitmekten sakının çünkü sizden öncekileri ancak dinde aşırılığa kaçmaları helâk etmiştir” buyurdu”. Allah’ın dini her işte orta yolu esas alır ve adildir. İfrat ve tefrite mahal verilmemiştir. Ayet-i kerimede şöyle buyrulur: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾¹⁰⁰ birer Böylece, sizler insanlara “¹⁰⁰ şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık”. Dinde ifrat yahut tefrite düşmek fitrata muhalif olup vasatlık olan dinin doğasıyla çelişir. Nitekim İbn Teymiyye (r.a.) şöyle der: Allah’ın dini aşırılığa gidenle taksir gösteren arasında vasat konumdadır. Allah’ın emrettiği bir hususta şeytan iki şeyden biriyle yol kesicilik yapar. Bunlar ya ifrat ya da tefrittir. Böylelikle birçok taifeyi Allah’ın şeriatından ve doğru yolundan uzaklaştırır.¹⁰¹

1.2.2.8. BATIL İTİKATLARA TABİ OLMAK

Kur’an-ı Kerim, şeriata ve akla uygun olanı araştırmadan körü körüne taklit ve atalar dinine uyma hususunda uyarır. Körü körüne taklit, bir topluluğun mensuplarını birbirinin kopyası yapar ve hatalı itikatlar, fikirler inşa eder ve akıl ve mantığın hakemliğine yahut şer’i delillerle doğruyu araştırmaya dayanmayan bidatlara saplanmaya yol açar. Allah (c.c.), savurganları ve bidatlarına ve hatalı fikirlerine tabi olarak haktan sapanları uyarır. Çünkü taklit ve birbirine benzemek, bir mezhep yahut fikir veya şahıs hakkında taassuba yakalanmaya sebep olur. Bu da bittabi hak yoldan ve selim fitrattan inhırafa yol açar. Allah (c.c.), Kur’an-ı Kerim’de fitrattan sapan ve atalarına uyup evham ve bidatlara tabi olmaları sebebiyle azaba maruz kalan birçok geçmiş ümmetlerden bahseder. Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾¹⁰²

“Onlara, “Allah’ın indirdiğine uyun” denildiğinde, “Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız” dediler. Ya atalarının akli bir şeye ermemiş, doğru yolu

¹⁰⁰ Bakara 2/143.

¹⁰¹ İbn Teymiyye, *Mecmû’u Fetâvâ Şeyhi l-İslâm Ahmed b. Teymiyye*, 3/381.

¹⁰² Bakara 2/170.

bulamamışlarsa!” Aynı şekilde bolluk içerisinde, savurganlık yaparak yaşayanlara tabi olmak da helake yol açar ve Allah’ın öfkesini celbeder. Nitekim ayet-i kerimde şöyle buyrulur:

﴿وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي فَرَقَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ﴾¹⁰³

“İşte böyle, biz senden önce hiçbir memlekete bir uyarıcı göndermedik ki, oranın şımarık zenginleri, “Şüphe yok ki biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de elbette onların izlerinden gitmekteyiz” demiş olmasınlar”. Dalalet ehlinin müşrik seleflerini taklitte ısrar etmeleri haktan yüz çevirmek, iman ve peygamberlerden müstağni olduklarını düşünmeleri, Allah’ın dinine tabi olmayı reddetmeleri, kendi batıllarını destekleme hususundaki taassupları gibi sebeplerden kaynaklanır. Veleve ki din hususunda cahil olup rüşd sahibi olmasınlar, onlar nezdinde babaları, dedeleri ve önderlerinin benimsedikleri doğrudur. Yani zemmedilen taklit ve benzeyişe müptela olmuşlardır.¹⁰⁴ Dosdoğru olan yol, Allah’ın emir ve buyruklarını kapsayan yol olduğundan Allah (c.c) bu yola tabi olmayı, bu yola muhalif bütün diğer yollardan yüz çevirmeyi emretmiştir. Çünkü hak, tektir. Batıl ise asılsız şüpheler, tabilerini helake ve Allah’ın gazabına sürükleyen batıl fırkalar, bozuk dinler ve bidatlardır.¹⁰⁵ Nitekim Allah, ayet-i kerimde şöyle buyurur:

﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾¹⁰⁶

“İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O’nun yolundan ayırır. İşte size bunları Allah sakınasınız diye emretti”. Sünnet-i seniyye de taklit ve benzemekten nehyetmektedir.

" عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: "لَتَتَّبِعَنَّ سَنَنْ مَنْ قَبْلَكُمْ شِرًّا بِشِيرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّىٰ لَوْ سَلَكَوا جُحْرَ صَبٍّ

*لَسَلَكَتُمُوهُ، قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى، قَالَ: فَمَنْ".*¹⁰⁷

“Ebû Saîd’den (r.a.) rivayet edilen bir hadis-i şerifte Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır: «Muhakkak ki sizler, sizden önceki ümmetlerin yoluna tıpa tıp, aynen

¹⁰³ Zuhurf 43/23.

¹⁰⁴ Sa’dî, *Teysirü’l-Kerîmî’r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmî’l-Mennân*, 80-81; Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes’ud Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nimr vd. (Riyad: Dâru Taybe, 1989), 1/181; Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vil-i Âyyi’l-Kur’ân*, 5/572-573.

¹⁰⁵ Tantavî, *et-Tefsirü’l-Vasit li’l-Kur’ani’l-Kerîm*, 5/221-222; Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin el-İmad el-Hanefî Ebû’s-Suûd, *İrşâdü’l-Akli’s-Selîm İlâ Mezâya’l-Kur’ân’i’l-Kerîm* (Beyrut: Darü’l-İhyai’t-Türasi’l-Arabi, ts.), 3/200.

¹⁰⁶ En’âm 6/153.

¹⁰⁷ Buhârî, “Ehadişü’l-Enbiya”, 50 (No. 3456).

uyacaksınız. Hatta onlar bir keler deliğine girmiş olsalar, oraya siz de gireceksiniz.» Dediler ki: Ya Rasûlallâh! Bunlar Yahudiler ve Hristiyanlar mıdır? Rasûlullâh (s.a.v.) buyurdu ki: «Ya kim olacak?».

Zikredilen bütün bu deliller, tefekküre, tedebbüre, istinbatta bulunup dini meseleleri anlamada çaba sarf etmeye teşvik etmekte; hakikati araştırmaya, işleri değerlendirmede mevsuk şer’i metin ve delillere itimat etmeye, evhamın, hurafelerin, haktan uzak olabilecek adet ve taklitlerin peşinden sürüklenmemeye davet etmektedir. Çünkü bu selim fitratın inhirafına sebebiyet verebilir.

1.2.2.9. DÜNYALIKLARI TALEP HUSUSUNDA MÜBALAĞA

Mülk edinme sevgisi ve dünyalıklara dalmak fitratın tökezlemesine ve inhirafına sebep teşkil edebilir. Bu husus, insanı azgınlığa ve haktan yüze çevirmesine, dünyevi maslahatları düşünmesine, ahireti ve ahirete hazırlanmayı unutmasına yol açabilir. Allah (c.c.) bunun hakikatini ayet-i kerimede şöyle ifade eder:

﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ نُنْزِلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ ۚ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ﴾¹⁰⁸

“Eğer Allah rızkı kullarının hepsine bol bol verseydi, yeryüzünde azgınlık ederlerdi. Ama O, dilediğini bir ölçüye göre indirir. Doğrusu O, kullarından haberdardır, onları görendir”. Yine bir diğer ayet-i kerimede şöyle buyurur:

﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ ۚ﴾¹⁰⁹ “Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder”.

Allah (c.c.) insanın servet ve mal sahibi olduğunda O’na itaatten yüz çevirdiğine, cehalet ve zulme saparak kibirlenerek, içindeki zorbalığı, başkalarına karşı duyduğu düşmanlığı açığa çıkardığına işaret eder. Bu sebepten ötürü Allah’ın hikmeti bütün kullara rızkı bol vermemek suretinde tecelli etmiştir. O rızkı belli ölçülerle verir. Zira kullara ihtiyaç fazlası vereceği mal ve mülk onları kibirlenmeye, gurura, hasede ve zorbalığa sevk eder. Bu da Allah’ın yaratışta koyduğu fitrata aykırıdır. Allah ilmi ve takdiriyle kulları için en uygun olanı takdir etmiştir. Herkesi

¹⁰⁸ Şûrâ 42/170.

¹⁰⁹ Alak 96/6-7.

zengin edecek olsaydı kullar külliye azardı. Keza herkesi fakir kılacak olsa helak olurlardı.¹¹⁰

1.2.2.10. İYİ VE KÖTÜ ARKADAŞLIKLAR

İslâm, iyi arkadaşlıklar edinmeye son derece önem vermiş, arkadaş seçimini iyi yapmaya çağırmıştır.

" عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " الرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُحَالِلُ".¹¹¹

“..... Ebû Hüreyre (r.a.)’den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kişi dostunun dini üzeredir. Bu yüzden kişi kimi dost edineceğine iyi baksın”. Keza ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا﴾.¹¹²

“Kimin dini, iyilik yaparak kendini Allah’a teslim eden ve hakka yönelen İbrahim’in dinine tabi olan kimsenin dininden daha güzeldir? Allah, İbrahim’i dost edindi”. Hadisin lafzında ‘halil’ (dost) kelimesi kullanılmıştır. Kelime, kökü itibariyle bir şeye nüfuz etmek anlamını taşımaktadır. Arkadaşlığın bu suretle isimlendirilmesi, arada olan sevginin kalplere ve nefislere nüfuz ettiğine remizdir.¹¹³ Sünnet-i Nebevi, arkadaş seçimini güzel yapmaya, salihlere yoldaş olmaya, asilerle beraberliği terk etmeye teşvik etmiştir.

" عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: " لَا تُصَاحِبْ إِلَّا مُؤْمِنًا، وَلَا يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيٌّ".¹¹⁴

“Ebû Saîd (r.a.)’den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.)’den şöyle işitmiştir: “Sadece Müminlerle arkadaş ol yemeğini de yolunu Allah ve Peygamberlerle bulan müminler yesin”. İslâm, iyi arkadaşlığı selim terbiyenin esaslarından kabul eder. Bu, esas nefsi ıslah etme ve davranışları düzeltme noktasında etkilidir. Zira arkadaşlık, Müslüman şahsiyetin oluşum ve gelişiminde direkt ve açık bir tesire sahiptir. İyi arkadaşlık hayatın bütün yönlerinde pozitif etki meydana getirmek suretiyle terbiyedeki esas unsur olma hususiyetini ortaya koyar.

¹¹⁰ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr* (Beyrut: Dârü'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981), 20/81; Tantavî, *et-Tefsîrü'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, 15/455.

¹¹¹ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî, *Camiü't-Tirmizî* (Riyad: Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, ts.) “Zühd”, 45 (No. 2378).

¹¹² Nisâ 4/125.

¹¹³ Tantavî, *et-Tefsîrü'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, 13/98.

¹¹⁴ Tirmizî, “Zühd”, 56 (No. 2395).

Sünnet-i Nebevi, iyi arkadaşlığın imanı güçlendirdiğine, Allah (c.c.) ile olan alakayı sağlamlaştırdığına işaret eder. Çünkü mümin olan arkadaş, kişiyi hayra sevk eder, arkadaşlığı iman üzere, Allah için ihlasla amel etmeye teşvik etme esasına mebni olur. Kötü arkadaş gelince kişiye zarar verir, şerleri ve afetleri arttırır. Çünkü bu tarz arkadaşlık, isyan ve günah üzere mebni olur.

"حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، حَدَّثَنَا أَبُو بُرْدَةَ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا بُرْدَةَ بْنَ أَبِي مُوسَى، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ، وَالْجَلِيسِ السَّوِّءِ، كَمَثَلِ صَاحِبِ الْمِسْكِ، وَكَبِيرِ الْحَدَّادِ، لَا يَعْدَمُكَ مِنْ صَاحِبِ الْمِسْكِ، إِمَّا تَشْتَرِيهِ أَوْ تَحْدِ رِيحَهُ، وَكَبِيرِ الْحَدَّادِ يُخْرِقُ بَدَنَكَ أَوْ ثَوْبَكَ، أَوْ تَحْدِ مِنْهُ رِيحًا خَبِيثَةً".¹¹⁵

"Bize Mûsâ b. İsmail, ona Abdülvahid, ona Ebû Burde b. Abdullah ona da Ebû Burde b. Ebû Mûsâ el-Eş'arî babasın'dan (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "İyi arkadaş ile kötü arkadaşın misali, misk satıcısı ile demirci körüğünün misali gibidir. Misk satıcısı seni şu iki şeyden mahrum bırakmaz; ya ondan misk kokusu satın alırsın ya da sana misk kokusu gelir. Demirci körüğü ise ya bedeni ya elbiseni yakar ya da ondan çıkan kötü kokuyu koklarsın". Allah Teâlâ zikrinden gafil olanlara itaat etmeyi yasaklamıştır. Çünkü bu kimselere itaat etmek, onlara tabi olmaya sevk eder. Bu suretle beraberlerindeki kimselerin de sapmasına sebep olurlar.¹¹⁶ Nitekim Allah Teâlâ ayet-i kerimede şöyle buyurur:

﴿...وَلَا تُطِيعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن دِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا﴾.¹¹⁷

"...Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme". Allah Teâlâ fert, toplum üzerinde meydana getirecekleri kötü etki sebebiyle bozguncuları, kötülük sahiplerini dost edinmekten sakındırmıştır. Zira onlarla muamelede bulunmak, sıkı fıkı olmak fıtratın sapmasına ve daimi surette bozulmasına yol açar. Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿الْأَخْلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾.¹¹⁸

"O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar". Diğer bir ayet-i kerimede de şöyle buyrulur: ﴿يَا وَلَيْكَلَى لَيْتَنِي لَمْ أَخَذْ فُلَانًا خَلِيلًا﴾.¹¹⁹ "Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim!".

¹¹⁵ Buhârî, "Buyû", 38 (No. 2101).

¹¹⁶ Sa'dî, *Teysîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, 475.

¹¹⁷ Kehf 18/28.

¹¹⁸ Zuhurf 43/67.

1.2.2.11. AKİDEVİ VE AHLAKİ İNHİRAF

Akidevi ve ahlaki inhıraf, fitratın bozulmasına ve yaratılıştaki hususiyetlerini terk edip başka bir hale bürünmesine işaret etmektedir. Bu akidevi inhıraflardan birisi de Müslüman ülkelerde de yayılan dinsizlik olgusudur. Fertler, din ve Allah'a iman hususlarında doğru yoldan sapmaktadırlar. Manevi değerlere ve toplumda üzerinde ittifak edilen itikadi hususlara inanç problemi yaşamaktadırlar. Bu husus, birçok farklı şekilde ve eylemde kendini göstermektedir. Örneğin apaçık dinsizlikte fert esas itibarıyla Allah ve dine karşı çıkarken gizli diyebileceğimiz dinsizlikte de başkalarını taklit ederek insan ve hayata dair ruhi ve manevi boyutu inkâr etmek suretiyle modern, materyalist hayat tarzını benimsemektedir. Bu olgu, gerek akide gerekse de İslam toplumundaki dini değerler için ziyadesiyle büyük uyarı sinyali vermekte, aile ve eğitim noktasında terbiyeye dair problemlerin, noksanlıkların olduğuna delalet etmektedir. Dinsizlik olgusunun hedefi Müslüman toplumu zayıflatmak ve çözülmeye zorlamaktır. Bu yönüyle İslam'ın zihinlerdeki suretini bozmak üzere çizilmiş bir düşmanca planı temsil etmektedir. Büyük bir azim ve kararlılıkla İslâmî değer ve ilkeler güçlendirilerek bu tehlikenin önüne geçilmelidir.

Şüphesiz İblis ve ona tabi olanlar, tevhid ve Allah'ı bilme sevgisine sahip, batını fitratı bozmak için çalışmaktadırlar. Nitekim bu hususta insanı dört bir tarafından kuşatıp, bin bir vesileyle onu yoldan çıkaracağı hususunda söz vermiş¹²⁰ ve şöyle demiştir:

﴿قَالَ فِيمَا أُغْوَيْتَنِي لأَقْعُدَ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ۚ ثُمَّ لَا يَنبَغُ لَهُمْ أَن يُدْبِرَهُمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ﴾¹²¹

“Şeytan dedi ki: (Öyle ise) beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım. Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler bulamayacaksın”. Yine diğer bir ayet-i kerimede de Allah Teâla şöyle buyurur:

﴿لَعَنَهُ اللَّهُ ۖ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ۚ وَلَآتِيَنَّهُمْ وَلَا يَشْعُرُونَ ۚ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ۚ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّن دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا﴾¹²²

¹¹⁹ Furkân 25/28.

¹²⁰ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 1/241.

¹²¹ A'râf 7/16-17.

¹²² Nisâ 4/118-119.

“Allah o şeytana lânet etti ve o da "Andolsun ki senin kullarından elbette belirli bir pay alacağım" dedi. Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler." Kim Allah'ı bırakıp da şeytani dost edinirse şüphesiz o, apaçık bir hüsrana düşmüştür”.

Şöyle ki, Allah'ın şeriatına tabi olmak ve hayatı ona göre tanzim etmek, kullarının işlerini tedbir etmeye kadir bir ilahın varlığını inkâr eden yahut Allah'a şirk koşan selim fıtrattan sapan cahiliye sıfatını haizi kısır akli ve felsefî teorilere dayanan dinsiz yol, prensip ve metotlarını terk etmek gerekmektedir. Çünkü kemal Allah'a aittir. İnhirafa maruz kalanlar yaratıcılarından, işlerini yöneten Allah'tan müstağni olduklarını iddia edince Allah da onları kendi haline bırakmıştır. Dinsizlik (ilhad), Allah'ın dininden sapmak yani istikametten ayrılmaktır.¹²³ Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen ilhad çeşitlerinden biri de esma-i ilahi hususundadır. Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ ۚ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾¹²⁴

“En güzel isimler Allah'ındır; bu güzel isimlerle O'na dua edin, O'nun isimleri hakkında doğru inançtan sapanları kendi başlarına bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını çecekler!” Allah Teâlâ'nın bu ayette kastettiği kesim müşriklerdir. Müşriklerin esma-i ilahi hususundaki dinsizlikleri onda yaptıkları değişiklik şeklindeydi. Onlar, bu isimleri kendi put ve ilahlarına koydular. Bu isimlerin sayılarını arttırıp, eksiltmede bulundular. Örneğin ‘Allah’ isminden ‘Lat’ ismini türetilip bir put ismi yaptılar. Keza ‘el-Aziz’ isminden ‘Uzza’ ismini türettirtiler.¹²⁵ Ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخَفُونَ عَلَيْنَا ۚ أَفَمَنْ يُلْقَىٰ فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ ۚ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾¹²⁶

“Âyetlerimiz konusunda (yalanlama amacıyla) doğruluktan sapanlar bize gizli kalmaz. O halde kıyamet gününde ateşe atılan mı, yoksa güven içinde gelen

¹²³ Râzî, *Muhtarü's-Sihâh*, 247.

¹²⁴ A'râf 7/180.

¹²⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil-i Âyyi'l-Kur'an*, 10/599-597.

¹²⁶ Fussilet 41/40.

kimse mi daha iyidir? Dilediğinizi yapın. Şüphesiz o, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir”.

Ahlaki inhirafa gelince bu şeytani geçici heveslerdir. Allah Teâlâ ümmetleri bozgunculuğun yayılması ve bunun zamanla tatbik ettikleri kanunlar haline dönüşmesinden sakındırmıştır. Zira şehvetler, insanın ne zaman isterse yapabildiği, kimsenin kınama hakkının olmadığı kanun, sistem ve bireysel özgürlüklere dönüşürse bu ümmetlere azap gönderilir. Şöyle ki beşer fitratının ahlakı iki süreçte sapkınlığa uğramıştır. İlki Lût (a.s.) zamanıdır. İkincisi de bizim içerisinde bulunduğumuz süreçtir. Bu süreçte ortaya çıkan sapkınlıkların eşi benzeri önceki ümmetlerde görülmemiştir. Bu apaçık Allah'ın yarattığı selim fitrattan bir kopuştur. Diğer taraftan bu sapkınlıklar bireysel özgürlükler olarak isimlendirilmiş, herhangi bir kayıt ve cezai müeyyideden de uzak tutulmuştur. Allah Teâlâ bir şeyi haram kıldığı zaman ona ulaşan vesileleri de haram kılar. Bir kimsenin özgürlüğü diğerinin başladığı yerde bittiği gibi her insanın özgürlüğü Allah'ın sınırlarıyla kuşatılmıştır. Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur: ¹²⁷ ﴿وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ﴾

“Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır”. Bu sınırlar, Allah'ın şariat kıldığı hükümler olup kullara gereken bunlara uymaktır. Kim bu sınırları aşar, ihlal ederse nefesine günah yüklemiş olur ve kendini ilahi ceza ve azaba sürüklemiş olur.¹²⁸ Bu sebepten ötürü Allah Teâlâ ilk yarattığı fitratın bozulması, tökezlemesine karşı sakındırmıştır. Çünkü bunun toplum üzerinde olumsuz tesiri vardır. Kur'an ı Kerim'de fitri-ahlaki sapmanın bir örneği olarak Lut kavminin işlediği eşcinsellik sapkınlığı zikredilmektedir. Bu günah, İslam Şeriatı'na muhalefetin en kötü ve feci örneklerinden biri aynı zamanda da fitrattan inhirafın bir delilidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

¹²⁹ ﴿وَلَوْطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿١﴾ أَتَيْنَكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُونِ النِّسَاءِ ۚ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ بِجَهْلُونَ﴾.

“Lût'u da (Peygamber olarak gönderdik.) Hani o kavmine şöyle demişti: "Göz göre göre o çirkin işi mi yapıyorsunuz? Siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi varıyorsunuz? Doğrusu siz ne yaptığınızı bilmez bir toplumsunuz”. Diğer bir ayet-i kerimede ise şöyle buyrulmaktadır:

¹²⁷ Talâk 65/1.

¹²⁸ Tantavî, et-Tefsirü 'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerim, 14/446.

¹²⁹ Neml 27/45-55.

﴿وَلَوْ طَآ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُونِ الْبَسَاءِ ۚ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ﴾.¹³⁰

“Lût'u da Peygamber olarak gönderdik. Hani o kavmine şöyle demişti: "Sizden önce âlemlerden hiçbir kimsenin yapmadığı çirkin işi mi yapıyorsunuz? Hakikaten siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Hayır, siz haddi aşan bir toplumsunuz”. Bir diğer ayet-i kerimede de şöyle buyrulmaktadır:

﴿أَأْتِيَكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيَكُمُ الْمُنْكَرَ ۚ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾.¹³¹

“Siz hâlâ erkeklere yanaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda edepsizlik yapacak mısınız?” Kavminin cevabı, “Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi Allah'ın azabını getir bize” demeden ibaret oldu”. Allah Teâlâ Lut kavminin Allah'ın helal kıldığı kadınları bırakarak, daha önce hiç kimsenin işlemeyişi bu kötü ameli aldırış etmeden cehaletle işlemelerini yermektedir. İnsanın şerefi, nefsinin bütün kötülüklerden korumasını icap ettirir. Bu kavmin işledikleri ve söylemlerinden hasıl olan günah ve kıyamete kadar bu işi yapanların günahı onların üstüne olacaktır. Emevî halifesi el-Velîd İbn Abdülmelik şöyle der: “Allah bize Lut kıssasını anlatmamış olsaydı, bir erkeğin diğeriyle çiftleşmeye çalışması aklıma gelmezdi”.¹³² Bu amel kötü görülmüş bir çirkinliktir. Temiz insan nefsi bunu kabul etmez. Dolayısıyla bu tür işe ancak Allah'ın kendisine atfettiği yüceliği, sahip olduğu kadr-u kıymeti bilmeyen girişir.

Sünnet-i Nebevi de bu kötülüğü yermiştir. Nitekim

“حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ مَرْوَانَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " إِنْ أَحْوَفَ مَا أَحْوَفَ عَلَى أُمَّتِي عَمَلُ قَوْمِ لُوطٍ".¹³³

“Bize Ezher b. Mervan, ona Abdülvaris b. Said, ona el-Kasım b. Abdülvahid, ona Abdullah b. Muhammed b. Akıl, ona da Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre; Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu, demiştir: "Ümmetim için en çok

¹³⁰ A'râf 7/80-81.

¹³¹ Ankebût 29/29.

¹³² Tantavî, *et-Tefsirü'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, 5/314; İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*, 770-771.

¹³³ İbn Mâce, “Hudûd”, 12 (No. 2563).

korktuğum şeylerden birisi) Lût kavminin ameli (ni işlemesi) dir”. Diğer bir rivayette ise

"حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَّادٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: " مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلًا لُوطٍ فَأَفْشَلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ " ¹³⁴.

“Bize Muhammed b. es-Sabbah ve Ebu Bekr b. Hallad, o ikisine Abdülaziz b. Muhammed, ona Amr b. Ebu Amr, ona İkrime, ona da (Abdullah) b. Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre; Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kimin Lût kavminin amelini işlediğini bilerseniz, bu (çirkin) fiili işleyeni de kendisi ile bu fiil işleneni de öldürünüz”.

Fıtratın inhırafı ve İblis'in beşeriyeti doğru yoldan ayırmaya çaba sarf ettiği diğer bir olgu da ¹³⁵ sarhoş edici, uyuşturucu maddeleri kullanmaktır. Allah Teâlâ güzel ve en faydalı olan şeyleri insanoğluna helal kılmıştır. Keza pislikleri, kötülükleri de haram kılmıştır. Nitekim ayet-i kerime de şöyle buyrulur:

﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ﴾ ¹³⁶ “Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar”. Aynı şekilde psikolojisi bozuk olan kimsenin Allah'ın rahmetinden ümit kesmesi neticesi intihar etmesi, adam öldürmek, kişiyi israfa ve helake sürükleyen mal sevgisi ve dünyaya bağlanmak gibi hususları da haram kılmıştır. ¹³⁷ Ayet-i kerime'de şöyle buyrulmaktadır:

﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ۚ﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ¹³⁸.

“Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir. Kim haddi aşarak ve zulmederek bunu yaparsa, onu cehennem ateşine atacağız. Bu, Allah'a pek kolaydır”.

1.2.3. FITRATIN KORUNMASI

Selim insan fıtratı, doğru terbiye, riayet ve herhangi bir tökezlemeden koruyacak unsurlara ihtiyaç duyar, fertten de bu hususta daimi bir gayret ister. Bu sebeple insana gereken yüce insani değerlere ve ahlaklara tutunması, nefsin safiyetini

¹³⁴ İbn Mâce, “Hudûd”, 12 (No. 2561).

¹³⁵ Tantavî, *et-Tefsîrû 'l-vasit li 'l-Kur'ani 'l-Kerîm*, 3/314.

¹³⁶ A'râf 7/80-81.

¹³⁷ Kurtubî, *el-Câmi 'li Ahkâmi 'l-Kur'ân*, 6/259; Sa'dî, *Teyisîrû 'l-Kerîmi 'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi 'l-Mennân*, 175.

¹³⁸ Nisâ 4/29-30.

koruması, sapkınlıklardan ve olumsuz unsurlardan korunması, daimi bir ıslah mücadelesi vermesi, olumlu ve dengeli bir şekilde fert ve toplum bazındaki hedefleri gerçekleştirmek için çaba göstermesidir. Değerler, faziletli ahlaki ilkeler ve fitri içgüdüler toplumdan yahut çevreden kazanılmaz. Bunlar Allah'ın beşer tabiatına kulların kesbi olmaksızın yerleştirdiği şeylerdir. Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ۖ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ۚ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا ۖ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا﴾¹³⁹.

“Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırarak kurtuluşu ermiştir. Onu kötülüklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır”. Hayır ve şerrin insan nefsindeki varlığının başıboş surette, akli hâkim kılarak içgüdülerini sınırlamadan anlaşılması mümkün değildir. Bilakis bu birbirini tamamlayan bir sistem ve çerçevede Allah'a iman esasları, O'nun emirlerine ittibâ etme, nehiylerinden de sakınma bağlamında anlaşılmalıdır.¹⁴⁰ Selim fitratı koruma hususunda katkı sağlayan unsurları şu şekilde zikredebiliriz:

1.2.3.1. GÜZEL TERBİYE

İslam, aileye ziyadesiyle önem vermiş ve salih bir toplumun inşasında temel hücre fonksiyonuna sahip olduğunu deklare etmiştir. Bu sebepten ötürü İslam, güzel özelliklerle, yüce değerlerle donanmış salih eş seçimini vurgulamıştır. Bu özellikler, kadını evlatları için örnek bir rol model kılacak ve terbiyelerinde başarıya sevk edecektir. Böylelikle eş, barış ve istikrara sahip salih bir aileyi kurabilmiş olacaktır. Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمَنَّ ۚ وَلَا مُمْمِنَةٌ كَافِرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا ۚ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَا أُعْجَبُكُمْ ۚ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۖ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ۖ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾¹⁴¹

“İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de; iman

¹³⁹ Şems 91/7-10.

¹⁴⁰ Ahmed Yusuf Hamid es-Seyyid, *Sabigât* (Medine: Tekvin li'd-Dirasat ve'l-Ebhas, 2015), 99-100.

¹⁴¹ Bakara 2/221.

eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler". Keza sünnet-i Nebevi de salih e eş seçimine vurgu yapmıştır.

"حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا، وَلِحَسَبِهَا، وَجَمَالِهَا، وَلِدِينِهَا، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرَتِّبِ يَدَاكَ".¹⁴²

"Saîd b. Ebî Saîd, babasından; o da Ebû Hüreyre'tan (r.a.) tahdîs etti ki, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kadın dört (hâl ve sıfatı) için nikâh olunur; Malı için, soyu için, güzelliği için, dîni için. (Ey mü'min, sen bunlardan) dîndâr olanı ele geçirmeye bak. (Eğer dediğimi yapmazsan) iki elin fakîrleşir". Sünnet-i Nebevi, insan nefisine düşündüğü, meylettiği şey üzerinden hitap etmektedir. Zira nefis, mal ve güzelliğe rağbet eder. Dindarlık, en son düşüneceği şeydir. Lakin Rasûlüllâh (s.a.v.) 'Sen dindâr olanı seç' buyruğuyla dindarlığı esas ölçü olarak belirlemiştir. Yani, dindâr ve ahlak sahibi olan kişiye gereken bütün işlerinde özellikle de beraberliğin uzun süreceği bir işte dîni ölçü almasıdır.¹⁴³ Buna ilaveten Müslüman kişi salih/saliha eş seçerken insan fitratını güzelleştirme onu korumayı dolayısıyla salih ve sağlam yapıya sahip bir toplum inşa etmeyi hedeflemelidir. Bu sebepten ötürü ailenin salahı evlatlarını yetiştirme ve onların selim fitrat üzere olmalarını idame ettirmeyle mesul ebeveynin vereceği güzel terbiyeyle başlar. Çünkü terbiye doğuştan başlayan süreklilik arz eden bir iştir. Şöyle ki bu terbiye insanın hayatı boyunca devam eder. Anne ve baba çocuğun yetişmesi üzerinde tesir sahibi olan ilk muhittir. Keza çocukların sahih İslam ahlakı ve değerleri üzere terbiyesinden de onlar sorumludur. Nitekim Sünnet-i Nebevi ebeveynin mesuliyetini izah eder ve ailenin her bir ferdini kendi sorumluluklarını ifa etmeye teşvik eder.

"حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: " كُلُّكُمْ رَاعٍ فَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ

¹⁴² Buhârî, "Nikâh", 15 (No. 5090).

¹⁴³ İbn Hacer Askalânî, *Fethü'l-Bâri Bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 9/135.

عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ، وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُ، أَلَا فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ".¹⁴⁴

“Bize Müsedded, ona Yahya, ona Nâfi' Mevlâ İbn Ömer o da Abdullah'dan rivayetle Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: Hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Âmir memurlarının çobanıdır. Erkek, ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır. Netice itibariyle hepiniz çobansınız ve hepiniz idare ettiklerinizden sorumlusunuz”.

Allah Teâlâ, çocukları tedip etmeyi, onlara ibadetleri öğretip sevdirmeyi, hayırlara yönlendirilip şerlerden sakındırılmalarını emretmiştir. Ebeveyn çocuklarına erken yaşta namazın hüküm ve şartlarını öğretmekle, ona alıştırmakla sorumlu tutulmuştur. Çünkü namaz, çocuğun İslam ibadetlerinden öğreneceği ilk şeydir.

"حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى يَعْنِي ابْنَ الطَّبَّاعِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ الرَّبِيعِ بْنِ سَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: "مُرُوا الصَّبِيَّ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ، وَإِذَا بَلَغَ عَشَرَ سِنِينَ فَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا".¹⁴⁵

“.....Abdûlmelik b. er-Rebi' b. Sebra'dan rivayet edildiğine göre o da babasından o da dedesinden nakille Rasûlullâh (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu nakleder: Yedi yaşına girdiğinde çocuğa namazı emredin. On yaşına girdiğinde ise (terk etmesi durumunda) dövün”. Fıtrat nefsin hevasına terk edilemez. Fıtratın ihtiyaçları ebeveynin yönlendirme ve nasihatleriyle kontrol altına alınır. Bu suretle çocuklar ateşten korunur.¹⁴⁶ Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾¹⁴⁷

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. O ateşin başında gayet katı, çetin, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır”. Bu suretle çocukların doğru surette terbiye edilmeleri ve genel anlamda aile ve toplumun

¹⁴⁴ Buhârî, “İtk”, 17 (No. 2554).

¹⁴⁵ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Süneni Ebî Dâvûd*, ed. Salih Abdülazîz Muhammed b. İbrâhim Âlû's-Şeyh (Riyad: Dârü's-Selam li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1999), “Salât”, 26 (No. 494).

¹⁴⁶ Tantavî, *et-Tefsîrü'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, 14/476; Sa'dî, *Teysîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, 874.

¹⁴⁷ Tahrîm 66/6.

korunması mümkün olabilir. Çocuklar da nihayet itibariyle bu salih terbiyenin bir meyvesi mesabesinde olacaklardır.

1.2.3.2. KUR'AN VE SÜNNET'E TUTUNMAK

İlahi vahye sarılmak, selim fitratı koruma noktasında ana vesilelerdendir. Zira ilahi şeriatların hepsi beşeriyeti yönlendirmek için gelmiştir. Şöyle ki insan hayatının her yönünü kuşatan kapsamlı ve kâmil bir düzeni temsil eden İslam Şeriatı din ve dünyayı ıslah ve insanı her iki dünyada da mutlu etmek hususunda yeğane kefildir. Nitekim Allah Teâlâ ayet-i kerimede şöyle buyurur:¹⁴⁸ ﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ﴾

“İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun”. Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Nebevi fitratı bozulma ve tökezleme unsurlarından koruyacak en kâmil metotlardır. Tabi bu İslam Şeriatını ve ilkelerini ilim ve amel planında yaşamak, bunlardan ayrılmamakla olur. Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾.¹⁴⁹

“Sonra seni de din konusunda bir şeriat sahibi kıldık, ona uy; bilmeyenlerin heveslerine uyma”. Diğer bir ayet-i kerimede ise şöyle buyrulur:

﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِّنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ۖ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ ۚ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شُرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ ۚ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۚ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾.¹⁵⁰

“(Ey Muhammed!) Sana da o Kitab'ı (Kur'an'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik. Artık Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet ve sana gelen haktan ayrılıp da onların arzularına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk. Eğer Allah dileseydi elbette sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için ümmetlere ayırdı. Öyle ise iyiliklerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman anlaşmazlığa düşmüş olduğunuz şeyleri size bildirecektir”.

Allah Teâlâ, insanoğluna Kur'an'ı Kerim'i hak ile önceki semavi kitapların kapsadıklarını içerecek şekilde, ilahi taleplerin ve nefse dair ahlaklar hususunda bir

¹⁴⁸ En'âm 6/153.

¹⁴⁹ Mâide 5/48.

¹⁵⁰ Câsiye 45/18.

ziyadeyle indirildiğini haber vermiştir. Allah'ın kitabıyla hükmetmek, kulları için şeriat kıldığı hususlara tabi olmak gereklidir. Zira bu kurtuluşa götüren sürekli yoldur.¹⁵¹ Kim doğru yol olan Allah'ın şeriatını tatbik ederse fitratına halel gelmez, bozulmaz. Kim de şeriatı terk eder, Kur'an yolundan ayrılırsa yahut tasdik etmezse, emirleri ve yasaklarına aldırış etmezse büyük bir günah yüklenmiş olur ve azaba maruz kalır.¹⁵² Nitekim Allah Teâlâ ayet-i kerimede şöyle buyurur:

﴿مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا﴾¹⁵³ “Kim ondan yüz çevirirse şüphesiz ki o, kıyamet gününde ağır bir günah yükü yüklenecektir”. Bu husus Allah'ın hata etmez hikmet ve adaletini yansıtmaktadır.

1.2.3.3. TEVHİD VE İSTİKAMET

İstikamet, Allah'ın diniyle amel etmektir. Selim fitrat için asıl olan doğru yol üzere iman ve istikamet üzere olmaktır. İstikametın gerçekleşmesi İslam'ın ilke ve emirlerini kapsamına alan bir sorumluluktur. Şüphesiz bu Müslümanın gerçekleştirmek için çaba sarf ettiği esas hedefi teşkil eder. İstikamet, rububiyeti itiraf ve ikrar etmek olup tevhide delalet eder. Allah'ın şeriatı üzere müstakim olan, ilim ve amel planında Allah'ın emrine amade olan kimse dünya hayatında sadrının genişletileceği, nefsinin mutmain kılınacağı ile ahirette de cennetle müjdelenmiştir. Bu Allah'ın kullarına olan vaadidir.¹⁵⁴ Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ﴾¹⁵⁵

“Şüphesiz Rabbimiz Allah'tır” deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: “Korkmayın, üzülmeyin, size (dünyada iken) va'dedilmekte olan cennetle sevinin!”. Diğer bir ayet-i kerimede ise şöyle buyrulur:¹⁵⁶ ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ “Şüphesiz Rabbimiz Allah'tır” deyip sonra da dosdoğru olanlara hiçbir korku yoktur, onlar üzülmecekler de”.

¹⁵¹ Sa'dî, *Teysîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, 234; Kurtubî, *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an*, 8/37-38.

¹⁵² Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, 5/293.

¹⁵³ Tâhâ 20/100.

¹⁵⁴ Tantavî, *et-Tefsîrî li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, 12/349-350; Sa'dî, *Teysîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, 748.

¹⁵⁵ Fussilet 41/30.

¹⁵⁶ Ahkâf 46/13.

1.2.3.4. İMAN VE AMEL-İ SALİH

İman ve amel-i salih ruhi ve psikolojik dengenin sağlanmasına katkı sağlayıp insanın iç mutluluk ve rızasını güçlendirirler. Çünkü iman ve amel-i salihin selim insan fitratı üzerinde büyük etkisi vardır. İman ve amel-i salih ruhi ve psikolojik dengenin sağlanmasına katkı sağlayıp insanın iç mutluluk ve rızasını güçlendirirler. Çünkü iman ve salih amel, selim insan fitratı üzerinde büyük etkisi vardır.¹⁵⁷ Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا ۖ قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ ۗ وَأَنُوتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا ۗ وَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ ۗ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾.¹⁵⁸

“İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilğinde, "Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!" diyecekler. Halbuki bu rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedi kalacaklardır”. Diğer bir ayet-i kerimede ise şöyle buyrulmuştur:

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾.¹⁵⁹

“İman edip salih amel işleyenlerin kötülüklerini elbette örteceğiz. Onları işlediklerinin daha güzeliyle mükâfatlandıracağız”.

1.2.3.5. DALALET YOLARINDAN UZAK DURMAK

İman, yakine ve Allah'ın varlığına, risalelerine, düzenlerine, vaatlerine sağlam bir itikat beslemeye yardım eder. Bu da dinin ilkelerine bağlı kalmak ve Allah'a ihlasla, kullukla yönelmeyi gerektirir. İmanın güçlü ve hakiki olması için ferde gereken şey dalalet yollarından ve İslam'ın ilkeleriyle çelişen pratiklerden uzak durmasıdır. Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ ۖ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَنْتَعِبُ لِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ ضَلَّٰ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۗ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ﴾.¹⁶⁰

“De ki: "Ey insanlar, size Rabbinizden gerçek (Kur'an) gelmiştir. Artık kim

¹⁵⁷ Sa'dî, *Teyşîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, 46; Sâbûnî, *et-Tefsîrî'l-Vazîh el-Müyyesser*, 16.

¹⁵⁸ Bakara 2/25.

¹⁵⁹ Ankebût 29/7.

¹⁶⁰ Yûnus 10/108.

doğru yola girerse ancak kendisi için girer. Kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapar. Ben sizden sorumlu değilim". Kim istikamet üzere olur, hak yola girer, Allah'tan geleni tasdik eder, emir ve nehiyelerine riayet ederse bunun faydası kendinedir ve kurtuluşa erer. Kim de hak yoldan sapar, dalalet üzere ısrar ederse hüsrana uğrar ve nefesine zara verir.¹⁶¹ Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾¹⁶².

"Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız yoldan sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman Allah size yaptıklarınızı haber verecektir".

1.2.3.6. ALLAH VE RESULÜNÜN DAVETİNE İCABET ETMEK

Rasûlullah (s.a.v.)'in davetine icabet etmek iman ve istikametın esas cüzlerindendir. Bunun insan fıtratını koruma hususunda da büyük etkisi vardır. Şöyle ki Resûlullah'ın izini takip etmek nefsin arınmasına, takvanın gerçekleşmesine, kul ile Allah arasındaki irtibatın güçlenmesine vesile olur ki bu da iç huzur ve mutluluğa sevk eder. Onun sünnetine uymak; anlama gayreti sarf etmek, gerek ibadet gerek ahlak gerekse de muamelat bağlamında günlük hayatta tatbik etmek şeklinde tezahür eder. Rasûlullah, istikamet, tevazu, hoşgörü ve merhamet hususunda uyulan en hayırlı örnektir.

Allah Teâlâ, Peygamber'in sünnetine zahiren ve batınen uymamızı, ilahi mesajlarını tasdik etmemizi emretmiştir. Onun sünnetine tabi olmak nefisleri ihya edip hayatları ıslah eder. Allah, kalplere bu itaatleri ve kendi muhabbetini koyar.¹⁶³ Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا﴾¹⁶⁴.

"Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik". Diğer bir ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

¹⁶¹ Tantavî, *et-Tefsîrü'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerim*, 7/142; Sa'dî, *Tefsîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, 375-376.

¹⁶² Mâide 5/105.

¹⁶³ Tantavî, *et-Tefsîrü'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerim*, 7/142; Sa'dî, *Tefsîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, 375-376.

¹⁶⁴ Nisâ 4/80.

﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾¹⁶⁵.

“De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir”. Bir diğer ayet-i kerimede ise şöyle buyrulur:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْمَعُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَهُهُ خُشُّوا﴾¹⁶⁶.

“Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah’ın ve Resûlü’nün çağrısına uyun ve bilin ki, Allah kişi ile kalbi arasına girer. Yine bilin ki, onun huzurunda toplanacaksınız”.

1.2.3.7. İBADETLERİ İFA HUSUSUNDA İHLAS

İslam, müminleri ibadetleri ifa ederken sıdk ile Allah’a karşı tam bir ihlas ile yerine getirmeye teşvik eder. Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾¹⁶⁷ “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım”. Bu ibadetler namaz, oruç, zekât, hac ve diğer amellerdir. Diğer bir ayet-i kerimede de şöyle buyrulur: ¹⁶⁸﴿قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ﴾

“De ki: “Şüphesiz bana, dini Allah’a has kılarak O’na ibadet etmem emredildi”. Mü’minin ibadetini ifa ederken taşıdığı ihlas, ubudiyetin en yüce hedeflerini idrak etmeye vesile olur. Bu hedefler şüphesiz, Allah’a yaklaşmak, rızasını kazanmak için gerek fiili gerek kavli gerekse de zahiri ve batını her türlü tasarrufta gayret sarf etmektir. İbadetlerde ihlaslı olmak, fitratın selametini koruyan iman kuvvetini güçlendirir. Bu suretle sadece ve ihlasla Allah’a kulluk etmek müminin özel hayatına ve dahi genel olarak topluma olumlu etki sağlar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

“Hâlbuki onlara, ancak dini Allah’a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O’na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir”. Keza diğer bir ayet-i kerimede ise şöyle buyrulur: ¹⁶⁹

“İnanan kullarıma söyle, namazı dosdoğru kılsınlar, hiçbir alışveriş ve dostluğun bulunmadığı bir gün gelmeden önce kendilerine rızık olarak verdiğimiz

¹⁶⁵ Âl-i İmrân 3/31.

¹⁶⁶ Enfâl 8/24.

¹⁶⁷ Zâriyât 51/56.

¹⁶⁸ Zümer 39/11.

¹⁶⁹ Beyyine 98/5.

şeylerden Allah yolunda gizlice ve açıktan harcasınlar”. ¹⁷⁰ Yani bunu yaparken batıl olan dinlerden Allah’ın hak olan dinine yönelsinler, aralarında ayırım yapmaksızın bütün peygamberlere iman etsinler, namazlarını vaktinde huşu ile eda etsinler, kendilerini temizleyecek zekâtlarını versinler. Bunu yaparken de hayatlarının her yönünde istikameti gerçekleştirmeyi hedeflesinler. Bu husus ta onların hak olan dine uymaya olan rağbetlerini göstermektedir. ¹⁷¹

1.2.3.8. TAKVA VE DOĞRU SÖZ

Allah Teâlâ mümin kullarına hayatlarının her cephesinde gerek gizli gerekse de açık hallerinde takvalı olmayı emretmiştir. Keza yumuşak, sade, hakka uygun, nasihat ve irşad içerecek şekilde konuşmayı salık vermiştir. Doğru sözün en önemli taraflarından birisi imanın şubelerinden olan takvadır. Sadık mümin sözünde hakikat ve adaleti anlatmaya hırs gösterir. Aynı şekilde yalan, dolan da sakınır. ¹⁷² Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur: “*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki*”. ¹⁷³ Güzel, yumuşak ve doğru olan sözle insanlar arasında faziletler ve hakikatler yayılır ve bunlarla ahlaklanma noktasında muhabbet sahibi olurlar. Keza çirkinlikler, kötülükler de azalır. Bu, takva ve doğru sözün beşer fitratını ıslah etme ve onu Allah’ı razı edecek en faziletli noktaya sevk etme hususundaki tesir vasıtalarındandır. ¹⁷⁴

Sözün özü; Rabbani şeriatı, sahih İslami terbiyeyi metot ve yol edinen bu unsurların hepsinin beşer nefsinin istikametini sağlama hususunda açık etkisi vardır. Selim fitratı korumayı temin eden bu unsurlar düşüncesi selim, kalbi temiz, zahir ve batınında yaşamı istikamet üzere olan insan yetiştirmeye yardımcı olur. Şöyle ki, beşer nefsinin temizliği ve iman üzere istikameti yalnızca Allah’ı, dini değerleri, İslam kültürünü bilmek, güzel ahlaklara önem vermek, insanın eylemlerini, yaşayışını belirleyecek olan yüce ilke ve değerleri tatbik etmek suretiyle gerçekleşir. Bu suretle fert toplumunda etki sahibi salih, kendisine uyulan güzel bir örnek olur. İşte bu şekilde İslam’ın ilkeleri ve yüce insani değerlerle sağlanacak olan saadet ve başarıyı gerçekleştirmek için gayret gösteren, fertleri birbirine bağlı selim bir toplum inşa edilir.

¹⁷⁰ İbrâhîm 14/31.

¹⁷¹ Tantavî, *et-Tefsirü'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerim*, 15/472; Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, 8/496.

¹⁷² Sa'dî, *Teysirü'l-Kerîmî'r-Rahmân fi Tefsiri Kelâmi'l-Mennân*, 673.

¹⁷³ Ahzâb 33/70.

¹⁷⁴ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 22/122-123.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM VE HADİSLERDE FITRAT

Kur'an-ı Kerim beşeri fıtratı ve ilahi sünnetleri muhatap almak ve beşere yaratıcısını tanıtmak gayelerini ifa etmek için nazil olmuştur. Fıtrat mefhumu ve türevleri¹⁷⁵ Kur'an ayetlerinin naslarında farklı mevzilerde varit olmuştur. Bunları aşağıda yer aldığı şekilde zikredebiliriz:

2.1. KUR'AN-I KERİM'DE FITRAT

Kur'an'ın incelenen konuyla ilgili ayetlerini incelediğimizde, “fıtrat” teriminin sadece Rum Suresi'nde bir kez, “fıtrat” kökünden türetilen isimlerin ve fiillerin ise ondokuz farklı yerde geçtiğini tespit ediyoruz. Bu türetilmiş terimlerin anlamlarının çeşitlendiği ve (yaratılış, yaratma, bölme, izleme, din, samimiyet, İslam ve iman gibi) çeşitli kavramları içerdiği ortaya çıkıyor. Bu kavramların takip edilmesi, Allah'ı tanıma ve birliğini kabul etme gerekliliğini içerir. Bu kelimelerin yorumlanması, Kur'ani metinlerde yer alan çok yönlülüğü ve kavramları yansıtan çeşitli yorumlar sunan tefsircilerin yorumlarına göre yapılabilmektedir. Bu yorumlar, dini ve manevi kavramların araştırılmasının önemini vurgular ve şu şekilde açıklayacağımız üzere iman ile ibadet arasındaki sıkı ilişkiyi ve Allah ile iletişimin gerçekleştirilmesini gösterir:

2.1.1. “الصِبْغَةُ” Lafzı İle Geçen Fıtrat

Allah (c.c) ayet i kerimede şöyle buyurur:

﴿صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ﴾¹⁷⁶

“Biz Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz”. Metin analizinden, “صبغة الله” teriminin İslam diniyle ilgili bir kavram olduğu ve Allah'ın dininin peygamberler aracılığıyla gönderildiği anlaşılmaktadır. Allah, bu terimi, inananın fıtratı üzerinde dinin etkisini açıklamak için kullanmıştır. Din sahibinin fıtratının ayrılmaz bir parçası olur ve bu durum, kıyafetin rengi gibi dinin etkisi olarak ortaya çıkar ve ondan ayrılmaz. Başka bir bağlamda, “صبغة” kavramının dinle ilişkilendirilmesi şu metinle açıklanmıştır: “İbn Ebi Hatem şöyle dedi: ‘صبغة’ Allah'ın dinidir. Bize Ebû Saîd Eşec'in , İbn

¹⁷⁵ Abdulaziz Çavîş, *el-İslam Dinü 'l-Fitra ve 'l-Hürriyye* (Kahire: Dârü'l-Hilâl, 1952), 24.

¹⁷⁶ Bakara 2/138.

Nümejr'den , onun Ebû Ca'fer er-Râzî'den, onun er-Rebî' İbn Enes 'ten onun da Ebü'l-Âliye'den rivayet ettiğine göre: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً﴾ “Allah'tan daha güzel boya vuran kimdir?” ayetinin anlamı “Allah'tan daha güzel din koyan kimdir?” anlamındadır”. Bu açıklamalar, insanın dinle doyurulduğu ve kıyafetin boya¹⁷⁷ ile renklendiği gibi insanın diniyle doyurulduğunu göstermektedir. Bu durum, hem dini hem de akıl tarafından desteklenen fitrata dayanmaktadır. Fıtrat, dinin gönüllü bir şekilde kabul edilmesini ve seçilmesini zorunlu kıldı, bu nedenle din, kıyafetin tamamen boyanması gibi onun özelliği haline geldi. Allah'ın dini ise, daha belirgindir. Bu yüzden, onunla olan fayda hem dini hem de dünyevi olarak, güzel bir renklenmenin ortaya çıkması gibi görünür.¹⁷⁸

Araştırmanın sonunda, metin, inanan kişide belirginleşen ve ayırt edici bir özellik olarak Allah'ın dinine dikkat etmenin önemini vurgulayarak, bu dinin sadece ruhsal faydalarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda dünya hayatında olumlu bir etki gösterdiğini belirtmektedir.

2.1.2. “فَاطِرٌ” Lafzıyla Geçen Fıtrat

Ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿قُلْ أَغْنَى اللَّهُ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُهُ وَلَا يُطْعَمُ﴾.¹⁷⁹

“De ki: "Göklerin ve yerin yaratıcısı olan, beslediği halde beslenmeye ihtiyacı olmayan Allah'tan başkasını mı dost edineceğim”.

﴿رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ، فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ﴾.¹⁸⁰

“Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin ve bana sözlerin yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada ve ahirette sen benim velimsin. Benim canımı Müslüman olarak al ve beni iyilere kat”.

¹⁷⁷ Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 1/157; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Esed Muhammed et-Tayip (Mekke el-Mükerreme - Riyad: Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997), 1/245.

¹⁷⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil-i Âyyi'l-Kur'an*, 13/603-604; Sa'dî, *Tefsîrû'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, 68-69; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hasan er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb* (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1981), 4/95-96.

¹⁷⁹ En'am 6/14.

¹⁸⁰ Yûsuf 12/101.

Bu iki ayette, fitrat kavramı, (yaratma, oluşturma, başlatma, yaratıcılık, icat, buluş) anlamına gelen bir terim olarak ortaya çıkmaktadır. “İbn Abbas, fitrat teriminin anlamını şu bağlamda açıklar: “*Bir kuyuda iki bedevi arasında anlaşmazlık çıkınca, biri ‘Onu ben yarattım, yani icat ettim ve oluşturdum’ dediğini duyuncaya kadar ben fitrat kelimesinin anlamını bilmiyordum.*” Başka bir bağlamda, metin, insanın bu göklerin ve yerin yaratıcısı ve düzenleyicisi olmayan bir ilahı nasıl benimseyebileceği sorusuyla ilişkilidir. O, dünya ve ahirette kulların işlerini üstlenen ve O’na muhtaç olunan ve O’na ihtiyaç duyulan varlıktır.¹⁸¹

Bu metinden, metnin Allah’ın yaratıcı ve evreni düzenleyen olarak tekrim edilmesine ve büyüklüğüne odaklandığı ve insanın hayatının tüm yönlerinde Allah’ın birliğine olan inancın temelini düşünmeye davet ettiği sonucuna varılabilir. Yine ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِى اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُخْرِجَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾.¹⁸²

“Peygamberleri dedi ki: “Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? (Hâlbuki) O, günahlarınızı bağışlamak ve sizi belli bir zamana kadar ertelemek için sizi (imana) çağırıyor.”

Kur’an ayeti, fitratın derin anlamını ve Allah’ın varlığını ve büyüklüğünü tanıklık eden bir şekilde, elçilerin kavimlerine Allah’ın varlığı konusundaki şüphelerini sorgulamalarıyla ortaya çıkarır. Onlar, “Allah’ın varlığı ve kudreti şüpheli mi? Oysa O, gökleri ve yeri yaratandır ve düzenleyendir.” diyerek göklerin ve yerin yaratıcısı olan Fâtır’ın anlamını ortaya çıkarırlar. Doğru fitrat, Allah’ın varlığını tanır ve onu kabul etmeye zorlanır, ancak bu fitrat bazen zorluklarla karşılaşabilir ve yaratıcının bilgisine ulaştıran kanıtlara ihtiyaç duyar. Bu muhteşem evrenin varlığı, göklerin ve yerin yaratıcısının varlığına dayanır ve bundan önceki herhangi bir örneğe dayanmaz.¹⁸³

Metin, insanın doğasında Allah’ı bilmeye ve O’nu tanımaya yönelik bir içgüdüye sahip olduğuna dair açık bir kanıt ortaya koyuyor. Bu, insanın sağlam içgüdüsüne dayanmaktadır. Metin genel olarak, yaratıcının varlığını kanıtlayan

¹⁸¹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Veciz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz*, 2/273; Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/297; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyyi'l-Kur'ân*, 9/175; Sâbûnî, *et-Tefsirü'l-Vâzih el-Müeyesser*, 605.

¹⁸² İbrâhîm 14/10.

¹⁸³ İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, 1023-1024; Sa'dî, *Tefsirü'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsiri Kelâmi'l-Mennân*, 422; Sâbûnî, *et-Tefsirü'l-Vâzih el-Müeyesser*, 628.

evrenin incelenmesinin önemine vurgu yapar. Bu, doğal içgüdünün tam anlayışa ulaşabilmesi için dış etkenlere maruz kalması durumunda, Allah'ın varlığını anlamak için eşsiz yaratıcıya açık bir kanıt olarak kabul edilir. Ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَلِيمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾.¹⁸⁴

“De ki: "Ey göklerin ve yerin yaratıcısı olan, gaybı da görünen âlemi de bilen Allah'ım! Ayrılığa düştükleri şeyler konusunda kulların arasında sen hükmedersin”.

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولَى أَجْنِحَةٍ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ﴾.¹⁸⁵

“Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur”.

“الفطر” kelimesi, yaratıcı, var eden ve yaratan anlamına gelir, çünkü “الفطر” kökünden türetilmiştir. Bu, bir şeyin içinden ayrılması anlamına gelir. Bu, göklerin ve yerin önceden olmadan hızla yaratılması anlamına gelir, yani ilk kez icat eden anlamına gelir.¹⁸⁶

Genel olarak metin, “el-Fatır” teriminin Allah'ın ilahi özelliklerini açıklamak için ne kadar önemli olduğunu vurgular; sınırsız yaratıcı güç, hızlı ve önceden hazırlıksız yaratma yeteneğine işaret eder. Bu vurgu, meleklerin kanatlarıyla tasvir edildiği ikinci ayette de tekrarlanarak, yaratıkların yaratılması konusundaki ilahi gücü ve yaratıcılığı anlamamıza katkıda bulunur.

2.1.3. “فَطَرَ” Lafzıyla Geçen Fıtrat

Ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾.¹⁸⁷

“Ben hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim”.

﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ۚ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Zümer 39/46.

¹⁸⁵ Fâtır 35/1.

¹⁸⁶ İbn Âşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 22/249; Kurtubî, *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an*, 17/340-341.

¹⁸⁷ En'am 6/79.

¹⁸⁸ Rûm 30/30.

“Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sınıksız tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler”.

Yukarıdaki ayet metni, Allah'ın kulları için koyduğu din olan İslam'ı ifade eden “fitrat dinini” benimsemeye teşvik eder; bu din, tevhidin dinidir ve insanların yaratıldığı ve doğuştan ona meylettikleri dindir. Bu, insanları Allah'ın hoşnutluğuna ve cennetine ulaştıran dosdoğru yoldur. Doğru fitrat, Allah'ın kanunlarına uymaya ve ona bağlı kalmaya yönlendiren güçtür. Ayet, bu doğru fitratın değişmemesi gerektiğini vurgular. Sağlam fitrat, insanın gerçeği kabul etmesini, iyiliği aramasını ve onun dışındakileri reddetmesini gösterir. Ancak insanların çoğu, gerçek dinin diğerlerinden farklı olduğunu bilmemekte ve dikkate almamaktadır. Allah, yarattığı herkesi dosdoğru fitratta eşit kılmıştır; insanlar arasında bu konuda farklılık olmamıştır ve kimse bu fitrat dışında doğmamıştır. Allah, onların zihinlerine bu fitratı kabul etmelerini, onu güzel bulmalarını ve onun dışındakileri reddetmelerini yerleştirmiştir. Şeriatın açık hükümleri olan namaz, zekât, oruç, hac gibi ibadetler ve içsel hükümler de Allah tarafından insanların kalplerine yerleştirilir; böylece sağlam fitrat bunlara meyler. Allah, onların kalplerine gerçeği sevmeyi ve gerçeği tercih etmeyi yerleştirmiştir; işte fitratın gerçeği budur. Ancak insanın bu fitratı, çevresindeki etkiler ve etkenlerden, öncelikle ailesinden ve ardından yetiştiği toplumdan etkilenecek değişebilir. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste olduğu gibi *“Her çocuk fitrat üzerine doğar”*.¹⁸⁹

Son olarak metin, insanın sağlam fitratını anlamasının ve gerçeğe ve doğru dine yönelmesinin önemine vurgu yapar, aynı zamanda bu insan fitratının çevresel koşullar ve dış etkenlerden nasıl etkilendiğine dikkat çeker. Ebû Hüreyre'nin hadisi değişen fitratı göstererek, insanın sağlam fitrat üzere doğduğunu, aile eğitimi ve toplumsal çevrenin bu fitratı nasıl etkileyebileceğini belirtir.

2.1.4. “فَطَرْنَاهُ”, “فَطَرَكُم”, “فَطَرْنِي” ve “فَطَرَهُنَّ” Lafızlarıyla Geçen Fitrat

Ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾.¹⁹⁰

¹⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azim*, 1452-1453; Sa'dî, *Tefsîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, 641; Sâbûnî, *et-Tefsîrü'l-Vazîh el-Müeyesser*, 1005-1006.

¹⁹⁰ Yâsîn 36/22.

“Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyeyim. Oysa siz de yalnızca ona döndürüleceksiniz”.

Bu ayette metin, insanın ibadet etmeye tek layık olan Allah’a samimiyetle kulluk etmesini engelleyen sebep hakkındaki merakını ifade eder. O, bizi yaratan, fitratımızı belirleyen ve bu hayatta bize yol gösteren Allah’tır. Yasin Suresi’nde Allah, insanı yaratan ve fitratını belirleyen O olduğunu gösterir ve insanın nihai kaderinin O’na dönüş olduğunu belirtir. ﴿فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ “Beni yarattı ve dönüş O’nadır” ifadesi, Allah’ın fitratı kendi varlığına kattığını gösterir; bu da fitrat ile Allah arasındaki sıkı bağlantıyı ortaya koyar. O’na dönüş, insanlara karşı bir nevi kınama anlamı taşır, çünkü sağlam fitrat, Allah’ın insanlara verdiği nimetlerden biridir ve insanın bu nimeti şükranla ibadet ve samimiyetle göstermesi gerekmektedir.¹⁹¹

Kısacası ayette, birkaç konuya değiniyor: İnsanları doğru yola yönlendiren gerçek bir temel olarak fitrat konusu, şükretme ve ibadet etme kaynağı olarak Allah’a dönüş kavramı ve her konuda Allah’a nihai olarak dönüş fikrini içeriyor. Ayrıca, ibadette samimiyetsizliğin nedeninin anlaşılmasındaki zorluğa da vurgu yapıyor ve insanın doğru fitrat rolünü derinlemesine düşünerek saf ibadetin anlamını anlamasının önemine dikkat çekiyor.

Ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ﴾¹⁹²

“Ben ancak O, beni yaratana taparım. Şüphesiz O beni doğru yola iletecektir”.

﴿يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾¹⁹³

“Ey kavmim! Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak beni yaratana âittir. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?”.

﴿قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا ۖ فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾¹⁹⁴

¹⁹¹ Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 7/14; Kurtubî, *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 17/430; Sa'dî, *Teyisîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, 694.

¹⁹² Zuhurf 43/27.

¹⁹³ Hûd 11/51.

¹⁹⁴ Tâhâ 20/72.

“Sihirbazlar şöyle dediler: "Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla tercih etmeyeceğiz. Artık sen vereceğin hükmü ver. Sen ancak bu dünya hayatında hüküm verirsin”.

﴿قَالَ بَلْ رُبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُمْ وَأَنَا عَلَىٰ ذَلِكُم مِّنَ الشَّاهِدِينَ﴾.¹⁹⁵

“İbrahim dedi ki: "Hayır! Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir. O bunları yaratandır ve ben de buna şahitlik edenlerdenim”.

﴿أَوْ خَلَقْنَا مَا يُكْفِّرُ فِي صُدُورِكُمْ؛ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا ۖ قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾.¹⁹⁶

“Yahut aklınızca, dirilmesi daha da imkânsız olan başka bir varlık olun, (yine de diriltileceksiniz.)" Diyecekler ki: "Peki bizi hayata tekrar kim döndürecek?" De ki: "Sizi ilk defa yaratan”.

Fıtrat kavramı, “فَطَرْتُمْ – فَطَرْتُهُنَّ – فَطَرْنَا – فَطَرَنِي” ifadesiyle kullanılmıştır. Bu terim, yukarıdaki ayetlerin tümünde insanın ve evrenin eşsiz bir ilahi güçle yaratılmasını vurgulamak için tekrarlı bir şekilde kullanılmıştır. ‘فطر الأمر’ “İşin fıtratı” denilir, yani “başlatılması ve oluşturulması”. Hâlık yarattı, onları oluşturdu anlamındadır. Elçiler şöyle dediler: “Hiç şüphesiz, hiçlikten var etme gücüne sahip olan, kırık kemikleri bile dilediği şekilde yaratabilecek olan Allah, yaratılış dinine inanmada direnen bazı insanların durumunu gösteriyor; onlar kevnî ayetleri tanımamakta ısrar ediyor ve Allah’ın varlığını ve büyüklüğünü gösteren açık delilleri görmezden geliyorlar.” Yaratılışın eylemi, Allah’ın doğası gereği bilinen en eski nimetlerinden biri olan yaratıcı olarak bilinen bir nimettir ve şükranı hak eder.¹⁹⁷

Son olarak, fıtratla ilgili ayetler, yaratılışın ve yaratıcılığın temel anlayışını gerçekleştirmeyi amaçlayan, ruhsal farkındalığı gerçekleştirmeyi ve yalnızca gökleri ve yeri yaratan, her şeye yeniden hayat verme gücüne sahip olan tek Tanrı olan Allah’ın varlığını kabul etmeyi hedefleyen net bir şekilde anlaşılır bir tarzda yaratılış meselesini ortaya koymaktadır.

¹⁹⁵ Enbiyâ 21/56.

¹⁹⁶ İsrâ 17/51.

¹⁹⁷ Tantavî, *et-Tefsîrü'l-Vâsît li'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 15/222; Ebû's-Suûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm İlâ Mezâyâ'l-Kur'ân'i'l-Kerîm*, 5/177; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 1122.

2.1.5. "انْفَطَرَتْ" و "مُنْفَطِرٌ" و "فُطُورٌ" و "يَنْفَطِرُنَ" Lafızları

Ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

﴿تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَنْفَطِرُنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا﴾¹⁹⁸.

“Neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp çökecektir!”

﴿تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَنْفَطِرُنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ ۗ أَلَا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ﴾¹⁹⁹.

“Neredeyse gökler (onun azametinden) üstlerinden çatlayacaklar. Melekler ise, Rablerini hamd ile tespih ederler ve yeryüzündekiler için bağışlanma dilerler. İyi bilin ki Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir”.

﴿الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ۚ مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَافُوتٍ ۚ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ﴾²⁰⁰.

“O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?”

﴿السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ ۚ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا﴾²⁰¹.

“O günle gök (bile) yarılır, Allah'ın vadi gerçekleşir”

﴿إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ﴾²⁰².

“Gök yarıldığı zaman”

Yukarıdaki metinde bahsedilen Kuran ayetleri, insanın doğal içgüdüsü kavramını ele almaktadır. Bu ayetler, kevnî olayların ve doğanın dehşet verici olaylarının tasvir edilmesine odaklanarak, Allah'ın gücünü ve büyüklüğünü yansıtan ve evrende dönüşümler yaratma konusundaki ilahi yeteneğini vurgular. Yukarıdaki ayetlerde fitrat lafızları, yarıklar, çatlaklar, bozukluklar veya eksiklik anlamında kullanılmıştır. “الفُطُورِ” kelimesinin kökeni “التَفَطَّرَ” kelimesinden gelir. “فطر الشيء” Bir şeyi fitratına uygun olarak yaratmak ve “الانفطار” bir şeyi yarmak anlamına gelir.²⁰³

¹⁹⁸ Meryem 19/90.

¹⁹⁹ Şûrâ 42/5.

²⁰⁰ Mülk 67/3.

²⁰¹ Müzzemmil 73/18.

²⁰² İnfitâr 82/1.

²⁰³ Tantavî, *et-Tefsîrû'l-Vâsit li'l-Kur'ani'l-Kerim*, 15/11; Kutub, *Fî Zilâ'l-Kur'ân*, 6/3632; Kurtubî, *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/115; Sa'dî, *Tefsîrû'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, 875, 914, 501, 894.

Kısacası metin, fitrat fikrini, Allah'ın gücü ve iradesini vaadini gerçekleştirmek için kullanarak ele almaktadır. Bu, ilahi büyüklüğü ve evrenin yaratılışında tam bir düzeni vurgulayan ayetler haline gelir. Bu da insanları Allah'ın ayetlerinde düşünmeye ve derinleşmeye teşvik eder.

2.2. HADİSLERDE FITRAT

Hadislerde fitrat konusunu, iki alt başlıkta inceleyeceğiz. Bunlar: “Fıtrat Konulu Hadisler” ve “Fıtrat Hadislerinin Mahiyeti ve Adedi” şeklindedir.

2.2.1. FITRAT KONULU HADİSLER

İslam, Müslümanın sağlığına büyük bir önem verir, bu nedenle onun sağlığını korumaya ve hastalıklardan korunmasına yönelik bir dizi hüküm koymuştur. Bu kavram, “fitrat Sünnetleri” ile ortaya çıkar. Bu hadisler, peygamberin ve ilk dört halifenin takip ettiği eski gelenek ve uygulamalarda kendini gösterir. Farklı İslam hukukçuları tarafından benimsenmiş ve zorunlu kılınmıştır. Bunlar, insanın dış görünüşünü ve karakterini geliştirmeyi amaçlayan eylemlerdir. Bir kişi bu hadisleri uygularsa, Allah'ın kullarını yarattığı fitrat özelliklerine sahip olur. Dolayısıyla hadisler onlara tavsiye edilmiş ve onlar için tercih edilmiştir. Böylece eylemleri en iyi niteliklere ve en yüce şekillere sahip olurken, bunları terk etmek kişinin dış görünüşünü olumsuz etkiler ve insan insanlık şeklini koruyamaz.²⁰⁴

Fıtrat sünneti, peygamberlerin uygulamaları olan ve Peygamber geleneğinde yer alan davranışlardır. “*Fıtrattan on tanesi*” hadisinde geçtiği gibi, bunlar takip etmemiz için emredilen davranışlardır. Fiziksel ve zihinsel davranışları içerir²⁰⁵ ve İslam'ın doğasının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu davranışlar, Müslümanın günlük hayatında koruması gereken özellikleri ve nitelikleri ifade eder. İnsan doğası gereği güzelliği ve süslemeyi sever, vücuttaki süs olmayan şeyleri ise sevmez. Peygamber sünneti, temizliği teşvik etmiş ve imanın bir parçası olarak görmüştür:

“*Ebû Mâlik el-Eş'ari'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: 'Temizlik imanın yarısıdır'*”.²⁰⁶

Bu sünnetler ve öğretiler, hem dış hem de iç temizlik anlamında bütünsel olarak insanın saflığını, temizliğini ve estetiğini korumayı amaçlar. Bunlar, insanın

²⁰⁴ İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-Bârî Bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 10/339-340.

²⁰⁵ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye Fî Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, 3/457.

²⁰⁶ Müslim, “Tahâret”, 1 (No. 223).

sağlam doğasının temel mükemmelliğini korumasını sağlar. Bu konuların ihmal edilmesi ve göz ardı edilmesi, insanın görünümünü bozar, çirkinleştirir, onu çekiciliğini yitirmiş ve dışlanmış hale getirir. Bu durum, insanın sağlam doğasına aykırıdır ve insanı aslında olması gereken doğal durumundan çıkarır.²⁰⁷

Fıtrat sünnetleri, İslam'ın onayladığı ve Allah'ın peygamberi İbrahim'e (a.s.) emrettiği dini görevlerdir. İbrahim (a.s.) bu görevleri yerine getiren ilk kişidir, çünkü bu görevleri yerine getirmesi Allah'ın emri üzerineydi. Allah Teâla'nın şu sözünde geçtiği gibi: ﴿وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ﴾,²⁰⁸ “*Vaktiyle rabbi İbrâhim'i bazı sözlerle sınavı da İbrâhim onları eksiksiz yerine getirince*”. Allah (c.c.), İbrahim'e (a.s.) farzları imtihan etti ve ona bu farzları içeren hükümler ve emirler verdi. İbrahim (a.s.) bu sünnetleri Allah'ın emri üzerine tam olarak yerine getirdi.²⁰⁹ İbn Abbas'a göre bu imtihan, “*Temizlikle ilgiliydi. Başta beş, vücutta beş sünnet bulunmaktaydı. Başta: Sakal tıraşı, ağız çalkalama, burun temizleme, misvak kullanma, saç tarama. Vücutta: Tırnak kesme, cinsel organ tıraşı, sünnet, koltuk altı tüylerini temizleme ve dışkı ve idrar kalıntılarını su ile temizleme*”.²¹⁰

Bu sünnetler, İslam'ın temizlik ve kişisel bakıma verdiği önemi yansıtan İslam öğretilerinin bir parçası olarak ortaya çıkar. Aslında fıtrat kaynaklı olmaları hasebiyle bütün insanlığın evrensel/ortak değerleridirler. Hadis kitaplarındaki “Kitabü't-Tahare”, “Kitabü'l-Libas”, Kitabü'l-Eşribe” ve “Kitabü'l-Etime” gibi. Bu kitap bölümlerinde tavsiye edilenler, dünyanın her tarafında hemen hemen kabul görmüş uygulamalardır. Bunlar aynı zamanda insan sağlığını ve uygun görünümünü korumayı amaçlayan konulardan biridir. Mezkûr fıtrat sünnetlerinin uygulanması, on bir başlıkta toplam on dört sünnetin bir araya getirilmesiyle oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla şu şekildedir:

²⁰⁷ Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ömer b. İbrahim el-Kurtubî, *el-Müfhim Limâ Eşkele Min Telhîsi Kitabı Müslim*, thk. Muhyiddin Dîb Müstü vd. (Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 1996), 1/512-513.

²⁰⁸ Bakara 1/124.

²⁰⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil-i Âyyi'l-Kur'an*, 13/498-501; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 15/191.

²¹⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. el-Hâkim en-Nisabûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 2/293.

2.2.1.1. Sünnet (Hıtan)

Sünnet (Hıtan), “(kesmek) anlamına gelir ve aynı zamanda sünnet edilecek yer anlamına gelir. Erkeğin sünnet olması gereken deri, sünnet edilerek sünnet bölgesinin ortaya çıkması ve deriden hiçbir şeyin kalmaması gereken bölgedir”.²¹¹

Sünnet, Allah’ın kulları için farz kıldığı şeriatın güzelliklerinden biridir, doğal yapının tamamlayıcısı ve İbrahim milletine girişin bir işaretidir. Bu nedenle Allah, sünneti İbrahim milletine girişin bir işareti olarak ilk fitrî uygulama olarak belirlemiştir. Hadiste de şöyle geçmektedir:

“Ali’den bize nakledildiğine göre, ona Süfyân’dan, ona ez-Zühri’den, ona Saîd b. el-Müseyyib’den ona Ebû Hüreyre’den nakledildiğine göre, ‘Fıtrat beş şeydir - veya fıtrattan beş şeydir - sünnet, istihdad (koltuk altı kollarını temizleme), koltuk altı tüylerini almak, tırnakları kesmek, bıyıkları kısaltmak’”.²¹²

Bu, açıkça çağrıldığı ve İbrahim’in (a.s.) emrolunduğu doğal olanla uyumlu olan bir fıtrattır.²¹³ Bu konuda Allah Teâla şöyle buyurmuştur:

214. ﴿وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ﴾ “Bir zaman Rabbi İbrahim’i bir takım emirlerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de”. Ayrıca, temizlik ve hijyen konusunda doğal uygulamalar, vücuttaki kirleri temizlemek ve insan sağlığını korumak için fitrî uygulamalar arasında yer almaktadır. İbrahim’in (a.s.) sünnet²¹⁵ olduğu ve bu uygulamanın ona emredildiği rivayet edilmiştir ve âlimler bunun üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu nedenle sünnet, peygamberlerin uygulamaları ve İslam’ın fıtratı olan, erkeklerin kesinlikle uygulaması gerektiği müekked sünnetlerdendir. Bu durum, uygulamayı sadece Müslümanların takip ettiğini gösterir bir ayırıştırıcı özelliktir.²¹⁶

Allah, 217 ﴿ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا﴾ “Sonra sana İbrahim’in hanif olan milletine uymanı vahyettik.” demiştir. İbrahim’in (a.s.) emrolunduğu şey, ona uymakla yükümlü olmakla birlikte, bu emrin ümmet tarafından yerine getirilmesi,

²¹¹ Râzî, *Muhtarü’s-Sıhah*, 72; İbn Hacer Askalânî, *Fethu’l-Bârî Bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 10/340.

²¹² Buhârî, “Libâs”, 63 (No. 5889).

²¹³ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Tuhfetü’l-Mevdûd Bi Ahkâmi’l-Mevlûd*, 184.

²¹⁴ Bakara 2/124.

²¹⁵ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Tuhfetü’l-Mevdûd Bi Ahkâmi’l-Mevlûd*, 233-234; İbn Hacer Askalânî, *Fethu’l-Bârî Bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 10/340.

²¹⁶ İbn Abdülber, *et-Temhîd Lima Fi’l-Muvatta Mine’l-Meani Ve’l-Esanid*, 15/191.

²¹⁷ Nahl 16/123.

onun için bir görev olmuştur.²¹⁸ “*Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre, Allah’ın elçisi şöyle dedi: “Peygamber İbrahim (a.s.) 80 yaşında iken keserle sünnet oldu.”*”²¹⁹

Sünnetin zamanlamasının zorunlu olup olmadığı konusunda âlimler farklılık göstermiş, görüşler vacip ve mubah arasında değişmiştir. el-Mâverdi’ye göre sünnetin iki zamanı vardır; vacip ve mübah. Vacip zamanı, çocuğun ergenliğe ulaşmadan önce olmalıdır. Mübah zamanı ise doğumdan yedi gün sonra olmalıdır. Bazıları doğumdan sonra olmalıdır dediler. Eğer sünnet kırk gün sonra gerçekleşirse gecikmiş olur, eğer yedi yaşına kadar ertelenirse, ancak bir mazeret varsa ertelenir. Bazıları ise çocuğun on yaşına gelene kadar sünnet olmaması gerektiğini söylemişler, çünkü o zaman namazı terk etmesi durumunda darp edilebilme zamanıdır. Bu yüzden sünnetin acısı ertelenmelidir. en-Nevevî’ye göre, çocuğun bedenle ilgili ibadetleri yerine getirmesi gerektiği için ergenliğe ulaşmadan önce sünnet olması gerekli değildir. Bazıları ise, bunun belirli bir zamanlamasının olmadığına²²⁰ ve buna dayanak teşkil edebilecek bir haber veya kullanılacak bir sünnetin olmadığına görüşünü benimsemiştir. Çünkü eşya mübahlık üzerinedir.²²¹

Bu başlık, sünnetin anlamını ve önemini, fıtrat dininin geleneklerinden biri olarak vurgular ve âlimlerin sünnet zamanlaması konusundaki farklı görüşlerini ortaya koyar, İbrahim’in (a.s.) doğal düzen ve şariat öğretileri çerçevesinde verilen talimatlarına ışık tutar.

2.2.1.2. Avret Mahalli Tüylerin Alınması veya Kısaltılması

İstihdad, demir (tırış bıçağı) kullanılarak avret mahalli tüylerin tırış edilmesi anlamına gelen bir terimdir. Ane, ergenlik döneminde erkeklerde ve kadınlarda cinsel organların etrafında ve üzerinde çıkan kaba tüyler anlamındadır ve belirli bir noktada göbeğin altından başlar. Bu, doğal bir uygulama olduğu için tercih edilen bir sünnettir, amacı o bölgenin temizliğini, kötü kokuları ve hastalıkları önlemek ve temizliği tamamlamaktır. Tüyler tırış edilerek, kesilerek veya cımbızla alınabilmekle birlikte, en iyisi tırış etmek ve demir (jilet) kullanmaktır, çünkü bu, Peygamber’in

²¹⁸ İbn Hacer Askalânî, *Fethu’l-Bârî Bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 10/340.

²¹⁹ Buhârî, “Ehadîsü’l-Enbiya”, 7 (No. 3356).

²²⁰ İbn Hacer Askalânî, *Fethu’l-Bârî Bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 10/342-343; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhac fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccac* (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1994), 3/189.

²²¹ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Tuhfetü’l-Mevdûd bi-ahkâmi’l-Mevlûd*, 185.

sünnetine işaret etmiştir. Bu sünneti teşvik eden, tıraş etmeyi ve avret mahalli²²² tüylerin alınmasını belirten ifade şu hadiste geçer:

“Ahmed b. Ebû Rica’nın naklettiğine, onun İshak b. Süleyman’dan, onun Hanzala’dan, onun Nafi’den, onun da İbn Ömer’den naklettiğine göre, Allah Rasulü şöyle buyurdu: ‘Avret mahalli tüylerin alınması, tırnakların kesilmesi, bıyıkların kısaltılması fitrattandır’.”²²³

“Yahya b. Kazaa’nın naklettiğine göre, onun İbrahim b. Saad’dan, onun İbn Şihab’dan, onun Said b. el-Müseyyib’den, onun da Ebû Hüreyre’den naklettiğine göre Peygamber şöyle buyurdu: ‘Fıtrat beş şeydir: Sünnet olmak, avret mahalli tüylerin alınması, koltuk altı tüylerinin alınması, bıyıkların kısaltılması, tırnakların kesilmesi’.”²²⁴

Bu iki hadis, doğal bir bakım ve temizlik uygulaması olarak fıtrat anlayışının anlaşılmasındaki peygamberi rehberlik ilkelerinin vurgusunu ortaya koyuyor. Bunun, cinsel organ bölgesinin tıraş edilmesi veya kısaltılmasının temizlik uygulamalarının bir parçası, İslam hukukunun bir rehber ilkesi ve fıtrat kavramının tamamlayıcı unsurları olarak önemini vurgulamaktadır.

Tıraş süresi konusunda tercih, ihtiyaca göre ayarlanmalıdır ve belirlenen süre kırk günden fazla olmamalıdır.²²⁵

Bu, “Bişr b. Hilal es-Savvaftan nakledildiğine göre, onun Cafer b. Süleyman’dan, onun Ebû İmran el-Cuni’den, onu da Enes b. Mâlik’ten naklettiğine göre, Rasulullah şöyle buyurmuştur: ‘Bize sakalları kısaltmamız, tırnakları kesmemiz, koltuk altını temizlememiz ve cinsel organı tıraş etmemiz için kırk geceyi geçmeyecek bir süre belirlendi.’”²²⁶ hadisinde de belirtilmiştir.

Hadis, bireyin kişisel ihtiyaçlarını anlama ve bu ihtiyaçları karşılayacak bir zaman düzenlemesinin önemine işaret etmektedir. Aynı bağlamda, kişisel işlerin belirli bir zaman çerçevesinde gerçekleştirilmesinin vurgulanması, kişisel bakımın ve

²²² İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-Bârî Bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 10/343; Takıyyüddin Muhammed b. Ali İbn Dakikul'id, *İhkâmü'l-Ahkâm Şerhü'Umdeti'l-Ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Âlemi'l-Kütüb, 1987), 2/154; Nevevî, *el-Minhac fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccac*, 3/190; Muhammed b. Sâlih el-Useymin, *Şerhi Sahîhi'l-Buhari* (Kahire: Kismü'l-Tahkik ve'l-Buhusi'l-İlmiyye fî'l-Mektebetü'l-İslamiyye, 2008), 8/121.

²²³ Buhârî, “Libâs”, 64 (No. 5890).

²²⁴ Buhârî, “İsti'zân”, 51 (No. 6297).

²²⁵ İbn Dakikul'id, *İhkâmü'l-Ahkâm Şerhi Umdeti'l-Ahkâm*, 2/154.

²²⁶ İbn Mâce, “Tahâret ve Sünenüha”, 8 (No. 295).

zaman yönetiminin kavramlarının birleşimini gösterir. Bu, İslam hukukunun bireysel ihtiyaçlara bağlılığı teşvik ettiği ve günlük yaşamın düzenini koruma ve İslam öğretilerine bağlılığı sürdürme zorunluluğunu dengeleme konusunda teşvik edici olduğu anlamına gelir.

2.2.1.3. Tırnak Kesmek

Tırnağın etrafındaki uzantının kesilmesi, kişisel temizliğin korunması ve tırnak altında biriken kir ve pisliklerin temizlenmesini sağlamak, aynı zamanda tırnak altına suyun ulaşmasını engelleyebileceği için ibadetler sırasında gerekli olan suyun ulaşmasını gerçekleştirmek amacıyla parmağın uç kısmının biraz kesilmesidir. Tırnakların dikkatlice kesilmesi atvsiye edilmektedir. Tırnak kesmekteki amaç, görünümü düzeltmek ve tırnakların uzunluğundaki kirleri temizlemektir.²²⁷

Dört mezhep, tırnak kesmenin sünnet olduğu söylemişler²²⁸ ve bunu şu hadislerle desteklemişlerdir:

*“Yahya b. Kazaa'nın naklettiğine göre, onun İbrahim b. Saad'dan, onun İbn Şihab'dan, onun Said b. el-Müseyyib'den, onun da Ebû Hüreyre'den naklettiğine göre Peygamber şöyle buyurdu: 'Fıtrat beş şeydir: Sünnet olmak, avret mahalli tüylerin alınması, koltuk altı tüylerinin alınması, bıyıkların kısaltılması, tırnakların kesilmesi’”.*²²⁹

*“el-Haris b. Miskin'den nakledildiğine göre, onu İbn Vehb'den, onun Hanzala b. Ebû Süfyan'dan, onun Nafi'den, onun da İbn Ömer'den naklettiğine göre, Rasûlullah şöyle buyurmuştur: 'Fıtrat tırnak kesmek, bıyık kısaltmak ve cinsel organı tıraş etmektir’”.*²³⁰

“Kuteybe'den ve Hannad'dan nakledildiğine göre, onların Bize Vaki'den, onun Zekeriya b. Ebû Zeyd'den, onun Musab b. Şeybe'den, onun Talak b. Habib'den, onun Abdullah b. Zübeyr'den, onun da Âişe'den naklettiğine göre Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur: 'Fıtrattan on tanesi, bıyıkları kısaltmak, sakalları tıraş etmek, misvak kullanmak, burnu yıkamak, tırnakları kesmek, dişleri temizlemek, koltuk altı tüylerini almak, kasıkları tıraş etmek ve suyu eksiltmektir.’ Zekeriya,

²²⁷ İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-Bârî Bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 10/345; İbn Dakikul'id, *İhkâmü'l-Ahkâm Şerhü'Umdeti'l-Ahkâm*, 1/124.

²²⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmu' Şerhi'l-Muhezzeb*, thk. Râid b. Sabrî b. Ebî Alfe (Amman: Beytü'l-Efkari'd-Devliyye, 2005), 1/158.

²²⁹ Buhârî, “İsti'zân”, 51 (No. 6297).

²³⁰ Nesâî, “Tahâret”, 12 (No. 12).

Musab'ın 'onuncuyu unuttum ancak gargara yapmak olabilir' dediğini söyledi. Ebû İsa, 'Suyun eksikliği, su ile istinca yapmaktır.' dedi".²³¹

Allah, parmak uçlarını korumak için tırnakları yarattı ve parmakları sıkıca kavrayabilmeleri için onları uzattı ancak tırnakların aşırı uzun olması, Peygamber'in geleneklerine aykırıdır ve doğal düzeni bozar. Bu nedenle Peygamber, tırnağı olan her şeyden sakındırmıştır.

"Ubeydullah b. Muaz el-Anberi'den nakledildiğine göre, onun Şube'den, onun el-Hakem'den, onun Meymun b. Mihran'dan, onun da İbn Abbas'tan naklettiğine göre Rasulullah, 'Bütün dişli yırtıcı hayvanlardan ve bütün tırnaklı kuşlardan sakındırmıştır".²³²

Hz. Peygamber (s.a.v.), her türlü pençesi olan hayvanın etini yemekten nehiy etmiştir. Bundan dolayı Nebi, tırnaklarını av için kullanan hayvanlara benzemekten sakındırmıştır. Bu nedenle Müslümanların tırnaklarını kesmeleri ve temizliğin en üst düzeyde sağlandığı bu sünnete uymaları gerekmektedir. Tırnakların kesilmesi konusunda bazı imamların tercih ettiği yöntemler bulunmakta ve bu yöntemlerde parmaklara zarar verilmeyecek şekilde sağ elin tamamından başlanarak sol elin tırnaklarına kadar kesilmesi tavsiye edilmektedir. Bu, temizliğin en iyi şekilde sağlandığı bir gelenektir. El tırnaklarının ayak tırnaklarından önce kesilmesi tercih edilir ancak tırnak kesmede parmakların sıralanması konusunda İbn Hacer'in belirttiğine göre hadislerde bir şey yoktur. Tırnak kesme zamanı, tırnağın²³³ uzunluğuna bağlı olarak değişir, bu ihtiyaç, insanlar arasında farklılık gösterir.²³⁴ Ancak tırnaklar kırk günden fazla bırakılmamalıdır, bir hadiste şöyle bildirilmiştir:

"Yahya b. Yahya ve Kuteybe b. Said'den nakledildiğine göre, onların Cafer b. Süleyman'dan, onun Ebû İmran el-Cuni'den, onu da Enes b. Mâlik'ten naklettiğine göre, Rasulullah şöyle buyurmuştur: 'Bize sakalları kısaltmamız, tırnakları kesmemiz, koltuk altını temizlememiz ve cinsel organı tıraş etmemiz için kırk geceyi geçmeyecek bir süre belirlendi".²³⁵

²³¹ Tirmizî, "Edeb", 14 (No. 2757).

²³² Tirmizî, "Edeb", 14 (No. 2757).

²³³ İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-Bârî Bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 10/345.

²³⁴ Nevevî, *el-Mecmu' Şerhi'l-Mühezzeb*, 1/158.

²³⁵ Müslim, "Tahâret", 16 (No. 258).

Yukarıda zikredilen hadisler, düzenli olarak tırnak kesmenin temizlik yapmak ve bedene ilişkin ibadetlerin kolaylığını sağlamak için önemli olduğunu tam anlamıyla kavramamızı sağlar. Dolayısıyla bu işlemin fitri sünnetler çerçevesindeki önemini ve günlük yaşamda bireyin nasıl tertipli olması gerektiğini vurgular. Kırk gece veya kırk gün sürenin verilmesi, bugünün temizlik aletleri ve durumlarıyla mukayese etmemek gerekir. O günün şartlarında, tırnakların bıçak ve türevleri gibi aletlerle kesildiği düşünüldüğünde, tırnakların bugünkü seviyesiyle değil, daha fazla büyüyünce kesilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamberin kırk gün gibi ileri bir süre tanınması tavsiye mahiyetinde ve şartlara göredir.

2.2.1.4. Koltuk Altı Tüylerinin Temizlenmesi

İğneleme yoluyla koltuk altı bölgesindeki tüylerin çıkarılmasıdır. Tıraş etmek yeterli olsa da kişisel temizlik için İslami geleneklere uygun olarak koltuk altı tüylerinin iğneleme yoluyla çıkarılması tercih edilir. Koltuk altı tüylerinin alınmasının hikmeti, aşırı terleme ve kötü koku yayılma olasılığını azaltmaktır. Tıraşın aksine, tıraş olmak tüylerin büyümesini teşvik eder, köklerini güçlendirir ve kötü kokuyu artırır. Tüylerin alınması esnasında sağ elin kullanılması ve ardından sol elin kullanılması tavsiye edilir.²³⁶

Koltuk altı tüylerinin alınması, fitrî bir uygulama olup çeşitli senetlerle rivayet edilmiş ve âlimler tarafından delil olarak kullanılmıştır. Bu konuda rivayet edilen hadislerden bazıları şunlardır:

*“Ali’nin Süfyan’dan rivayet ettiğine göre, onun ez-Zühri’den, onun Said b. el-Müseyyib’den, onun da Ebû Hüreyre’den naklettiğine göre Rasulullah söyle buyurmuştur: ‘Fıtrat beş şeydir - veya fıtrattan beş şeydir - sünnet, istihdad, koltuk altı tüylerini almak, tırnakları kesmek, bıyıkları kısaltmak’.”*²³⁷

“Ebû Bekir b. Ebû Şeybe’den rivayet ettiğine göre, onun Amr en-Nakid ve Züheyr b. Harb’den, onun Süfyan’dan, onun İbn Uyey’den, onun ez-Zühri’den, onun Said b. El-Müseyyib’den, onun da Ebû Hüreyre’den naklettiğine göre Rasulullah

²³⁶ İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-Bârî Bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 10/344; İbn Dakikul'id, *İhkâmü'l-Ahkâm Şerhü'Umdeti'l-Ahkâm*, 1/125.

²³⁷ Buhârî, “Libâs”, 63 (No. 5889).

söyle buyurmuştur: 'Fıtrat beş şeydir - veya fıtrattan beş şeydir - sünnet, istihdad, tırnakları kesmek, koltuk altı tüylerini almak, bıyıkları kısaltmak'.²³⁸

“Muhammed b. Abdullah b. Yezid'den nakledildiğine göre, onun Süfyan'dan, onun ez-Zühri'den, onun Said b. el-Müseyyib'den, onun da Ebû Hüreyre'den naklettiğine göre Rasulullah söyle buyurmuştur: 'Fıtrat beş şeydir; sünnet, cinsel organın tıraşı, koltuk altı tüylerini almak, tırnakları kesmek, bıyıkları kısaltmak'.²³⁹

“Yahya b. Main'den rivayet edildiğine göre, onun Vaki'den, onun Zekeriya b. Ebû Zaide'den, onun Musab b. Şeybe'den, onun Talak b. Habib'den, onun İbn ez-Zübeyr'den, onun da Âişe'den naklettiğine göre Rasulullah söyle buyurmuştur: Fıtrattan on tanesi, bıyıkları kısaltmak, sakalları tıraş etmek, misvak kullanmak, burnu yıkamak, tırnakları kesmek, dişleri temizlemek, koltuk altı tüylerini almak, kasıkları tıraş etmek ve suyu eksiltmektir.' Yani su ile istinca yapmak. Zekeriya, Musab'ın 'onuncuyu unuttum ancak gargara yapmak olabilir' dediğini söyledi”.²⁴⁰

Koltukaltı tüylerinin temizlenmesi gereken zaman dilimi, kırk gecedir. Bu, Enes b. Mâlik'in hadisinde belirtildiği gibi “Kırk geceden daha fazla bırakmamak gerekir” şeklinde belirlenmiştir. Bu sürenin belirleyicisi, bireyin kişisel ihtiyacıdır. Her bir birey, şahsi yaklaşımıyla istediği zamana göre durumu şekillendirme salahiyetine sahiptir. Temizliğin yapılması sünnet iken, onun nasıl ve ne süre sıklıkla yapılması kişilerin hassasiyetine göre şekillenebilmektedir. Bu zaman dilimi, temizliğe verilen önemi ve Peygamber geleneğine bağlılığın gerekliliğini göstermektedir. “Kırk geceden fazla olmasın” rivayeti, temizliğin en fazla yapılma süresini işaret etmektedir. Bu tespit, onun kırk güne kadar bekleneyeceği anlamında değildir. Bugünün hızlı yaşam toplumunda kişisel temizliklerin çok kısa sürede yapılmaması durumunda bireylerin etrafı rahatsız etme noktasında toplumda hoş karşılanmadığı muhakkaktır. Dolayısıyla şahsın ihtiyaçları ve imkânlarına göre temizlik süresini belirleme durumu hadisün dünuna göre vardır.

2.2.1.5. Bıyık Kesmek ve Sakalı Düzeltmek

İslam'da bıyık kesmek veya sakalı düzeltmek, tavsiye edilen bir uygulamadır ve sünnet-i seniyye adı verilen doğal güzellik adabının bir parçasıdır. Bıyık kesme ve sakal düzeltmenin önemi, kişisel temizliğin sağlanması ve dış görünüşün korunması

²³⁸ Müslim, “Tahâret”, 16 (No. 257).

²³⁹ Nesâî, “Tahâret”, 11 (No. 11).

²⁴⁰ Ebû Dâvûd, “Salât”, 29 (No. 53).

gibi birkaç sebepten dolayı vurgulanmaktadır. Yüz tüylerinde bakteri birikimini ve kirin toplanmasını azaltarak, bu adetlerin uygulanması bireyin genel sağlığı üzerinde olumlu etkiler meydana getirir.

Bıyıkları kesmek anlamındaki ‘kassa’ kelimesi, "kırpma", "kesmek" fiilinden gelir. Saçı, tüyü ve tırnağı kesmek için kullanılır. Kırpma, saç makasla almaktır, kesme eyleminin kökenidir. Aralarındaki şeyi kırpıttım, yani kestim. "Kırpma" kelimesi başka bir bağlamda "izini takip etmek" anlamında kullanılır. Bu terim, “Kız kardeşine onu takip etmesini söyledi”²⁴¹ ﴿وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ﴾ ayetinde geçer.²⁴² Bıyığın anlamıyla ilgili olarak, bıyık üst dudağa uzayan kıllar olarak tanımlanır. Sakal ise yanaklarda ve çenede uzayan kıllar için kullanılır.²⁴³ Sakalın serbest bırakılması terimi ise, tüyün uzatılmasını ve gürleştirilmesini, bıyık gibi kesilmemesini ifade eder. Serbestiyet, bir şeyin artmasını ve çoğalmasını, kesilmeden veya kaldırılmadan bırakılmasını ifade eder. Bazı âlimler, sakalın kenarlarına giren²⁴⁴ iki taraflı saçları (السَّيْبَالَانِ) ‘sibalan’ bu kapsama dâhil etmişlerdir. Bazılarına göre ise, sakalın alt kısmından çenenin ucuna kadar uzanan tüyler bu kapsama dâhildir. Bazı âlimler, bunları sakalın bir parçası olarak kabul ederken, diğerleri bunları sakalın ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Alimlerin bu konudaki görüşleri farklılık²⁴⁵ göstermektedir; bazıları bunu sakalın ayrılmaz bir parçası olarak kabul ederken, diğerleri bunun bağımsız bir bölge oluşturduğunu düşünmektedir.

Sakal tıraşı ve uygun zamanlama konusundaki hükümler ve sakalın serbest tutulmasıyla ilgili hadisler farklı ifadelerle gelmiş olup, hepsi bu sünnete riayet etmenin önemini vurgulamaktadır. Hadislerin geldiği ifadeler şu şekillerde geçer; “قَصُّ/kesmek”, “أَخَذُ/tutmak”, “تَقْصِيرُ/kısaltmak”, “حَلَقُ/tıraş etmek”, “أَخْفُوا/tıraş olun”²⁴⁶, “انْهَكُوا وَجُرُّوا الشَّارِبَ/Bıyığınızı tıraş edin ve onu kısaltın”. Sakal bırakmak,²⁴⁷ müşriklerin uygulamasına karşı çıkmakla ilgili olup, oruçla ilgili sünnetler arasında en çok vurgulananı “bıyıkların kısaltılması”dır. Bu, dini ve dünyevi bir emir olup, Allah’ın emrine itaattir. Bu konuya dair şu hadislerde bahsedilmiştir:

²⁴¹ Bakara 28/11.

²⁴² İbn Manzûr, *Lisânu ’l-Arab*, 11/190.

²⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu ’l-Arab*, 11/190.

²⁴⁴ İbnü’l-Esîr, *en-Nihaye fi Garibi ’l-Hadis ve ’l-Eser*, 3/266.

²⁴⁵ İbn Hacer Askalânî, *Fethu ’l-Bârî Bi Şerhi Sahîhi ’l-Buhârî*, 10/346.

²⁴⁶ Bk. Ebü’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *ed-Dibac ala Sahîhi ’l-İmam Müslim b. el-Haccac*, thk. Ebû İshâk el-Huveyni Eseri (Huber: Dâru İbn Affân, 1996), 2/37.

²⁴⁷ Bk. Nevevî, *el-Minhac fi Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccac*, 3/193.

“el-Mekki b. İbrahim’den rivayet edildiğine göre, onun Hanzala’dan, onun Nafi’den, onun el-Mekki’den, onun da İbn Ömer’den rivayet ettiğine göre Rasulullah söyle buyurmuştur: ‘Bıyıkların kısaltılması fıtrattandır’”.²⁴⁸

“Ebû Bekir b. Ebû Şeybe’den rivayet edildiğine göre, onun Vaki’den, onun Zekeriya b. Ebû Zaide’den, onun Musab b. Şeybe’den, onun Talak b. Habib’ten, onu Ebû ez-Zübeyr’den, onun da Âişe’den naklettiğine göre Rasulullah söyle buyurmuştur: ‘Fıtrattan on tanesi, bıyıkları kısaltmak, sakalları tıraş etmek, misvak kullanmak, burnu yıkamak, tırnakları kesmek, dişleri temizlemek, koltuk altı tüylerini almak, kasıkları tıraş etmek ve suyu eksiltmektir.’ Yani su ile istinca yapmak. Zekeriya, Musab’ın ‘onuncuyu unuttum ancak gargara yapmak olabilir’ dediğini söyledi”.²⁴⁹

“Muhammed b. Abdullah b. Yezid’den rivayet edildiğine göre, onun Süfyan’dan, onun ez-Zühri’den, onun Said b. el-Müseyyib’den, onun da Ebû Hüreyre’den naklettiğine göre Rasulullah söyle buyurmuştur: ‘Fıtrat beş şeydir - veya beş şey, fıtrattandır - sünnet, istihdad, koltuk altı tüylerini almak, tırnakları kesmek, bıyıkları kesmek’”.²⁵⁰

Sakalın tıraşı, fıtrat sünnetlerinden biridir, Peygamberlerin izlediği uygulamalardan biridir. Sakal, erkekler için bir süs olarak kabul edilir, aynı zamanda bir saygı işareti olarak görülür ve Müslüman kimliğinin bir parçası olarak kabul edilir. Peygamber, kâfirlerin ve ateşe tapınanların aksine sakalı uzatmayı “وَأَوْفُوا/ve evfü”,²⁵¹ “وَأَغْفُوا/ve erhu”,²⁵² “وَفَرُّوا/ve eafü”,²⁵³ “وَفَرُّوا/vefirru”²⁵⁴ beş farklı rivayette emretmiştir. Bu da bu uygulamanın önemine vurgu yapar.

“Beş şey fıtrattandır...” rivayetlerinin dışında başka hadislerde ziyade bilgiler vardır. Bu çerçevede şunlar zikredilebilir:

- ‘Müşriklerle zıtlaşın, bıyıkları kesin ve sakalları uzatın.’,²⁵⁵
- ‘Bıyıkları tarayın ve sakalları kesin. Zerdüştlerle benzemeyin’.²⁵⁶

²⁴⁸ Buhâri, “Libâs”, 63 (No. 5888).

²⁴⁹ İbn Mâce, “Tahâret ve Sünenüha”, 8 (No. 293).

²⁵⁰ Nesâî, “Tahâret”, 11 (No. 11).

²⁵¹ Bk. Nevevî, *el-Minhac fi Şerhi Sahihi Müslim b. Haccac*, 3/193.

²⁵² Bk. Suyûtî, *ed-Dibac*, 2/38.

²⁵³ Bk. Suyûtî, *ed-Dibac*, 2/38.

²⁵⁴ Bk. Suyûtî, *ed-Dibac*, 2/38.

²⁵⁵ Müslim, “Tahâret”, 16.

²⁵⁶ Müslim, “Tahâret”, 16 (No. 260).

- ‘Müşriklerden farklılaşın, sakalınızı uzatın ve bıyıklarınızı kısaltın. İbn Ömer, hac veya umre yaptığında sakalını tutar ve fazlalık olanı keserdi”.²⁵⁷

İbn Hacer, Taberî'den Resûlullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

“وَقَرُّوا اللَّحَى/Sakallarınızı uzatın.” Bununla sakalın doğal haline bırakılması amaçlanmamaktadır. Asıl amaç, onun görünümünü düzeltmek ve düzenlemek, sakalın aşırı uzunluğu veya genişliği gibi insan görüntüsünü bozabilecek aşırılıklardan kaçınmaktır. Bazı âlimler, sakalın avuç içini aşması durumunda fazlalığın alınabileceğini, abartılı bir şekilde görünmekten kaçınılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bazı insanlar ise, sakalın dış görünüşünü önemsiz bulup kısaltmayı tercih etmişlerdir, ancak sakalın uzunluğundan ve genişliğinden alınmasını uygun görmüşler ve onun abartılı bir şekilde uzatılmasını hoş karşılamamışlardır. Kimi insanlar ise sakal konusunda belirli bir şey belirtmemişlerdir, sadece onu abartılı bir şekilde uzatılmasına izin vermemişlerdir.²⁵⁸ İbn Ömer'den gelen rivayetlerde ise şu farklı nakiller bulunmaktadır:

- ‘Bıyıkları tıraş edin ve sakalları düzeltin”.²⁵⁹
- ‘Sakalları tıraş edin ve bıyıkları kısaltın”.²⁶⁰
- ‘Bıyıklarını kısaltmasını ve sakalını düzeltmesini emretti”.²⁶¹

Fıtrat niteliklerinin tümü, temizlik kavramında kendini gösterir; çünkü bu, pislikten arınmayı ve şeytanın hoşuna giden pislikleri temizlemeyi içerir. Bu niteliklerle bedenler süslenince, insanların kalplerinde ve bedenlerinde Allah'ın sağlam yaratışı ortaya çıkar.²⁶² Bu temizlikler için aşağıdaki hadis metninde belirtildiği gibi belirli bir zaman belirlenmiştir:

- Enes b. Mâlik'ten naklettiğine göre, Rasûlullah şöyle buyurmuştur: ‘Bize sakalları kısaltmamız, tırnakları kesmemiz, koltuk altını temizlememiz ve cinsel organı tıraş etmemiz için kırk geceyi geçmeyecek bir süre belirlendi”.²⁶³

²⁵⁷ Buhârî, “Libâs”, 63 (No. 5892).

²⁵⁸ İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-Bârî Bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 10/350; Nevevî, *el-Minhac fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccac*, 3/193.

²⁵⁹ Buhârî, “Libâs”, 64 (No. 5893).

²⁶⁰ Müslim, “Tahâret”, 16 (No. 259).

²⁶¹ Müslim, “Tahâret”, 16.

²⁶² İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tuhfetü'l-Mevdûd bi-ahkâmî'l-Mevlûd*, 161-162.

²⁶³ Müslim, “Tahâret”, 16 (No. 258).

Bıyığı kesmemek, aşağıdaki hadis metninde belirtildiği gibi Peygamber'in sünnetine aykırı davranmak demektir:

- *Zeyd b. Erkam'dan naklettiğine göre, Rasulullah şöyle buyurmuştur: 'Kim bıyığını kesmezse bizden değildir'*.²⁶⁴

Rivayetlerdeki muhteva değerlendirildiğinde, birden fazla uygulama tavsiyesinin olduğu tespit edilmektedir. İlk olarak bu rivayetlerin mana ile nakledildiğinin ifade edilmesi gerekmektedir. Muhtemeldir ki sonraki dönemlerde râvi tasarruflarının da meydana gelmiş olma ihtimali söz konusudur. Ayrıca, Hz. Peygamber'in sakal ve bıyıkla ilgili olarak birden fazla tavsiyede bulunması, meselenin zorunlu değil, her bireyin şahsi tercihinine göre hareket etmesinin yolu açılmış olarak değerlendirmek gerekir. Zira rivayetlerde tek değil birden fazla uygulama zikredilmektedir.

Müslümanlara, sakal tıraşı, düzeltme veya sadece düzgün kesme konusundaki konuda Hz. Muhammed'in uygulamalarına bağlı kalmaları genel olarak tavsiye edilmiştir. Sakalın düzeltilmesi, baştaki saç gibi, Hz. Muhammed'in uygulamalarına uygun olarak tavsiye edilmiştir. Bu uygulamalar, peygamberimizin hadislerinde belirtildiği gibi, Peygamberin her halinin vahiy mahsulü olduğunu düşünenler için uygulanması gereken birer ibadet olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu özelliklerin önemi vurgulanmakta, çünkü bunlar Allah'ın yarattığı doğal yapıyı korumanın ve her türlü olumsuz etkiden kaçınmanın bir yolu olarak görülmektedir. Bu durum, Müslümanların dini prensiplere bağlılığını göstererek, doğal yaratılışın güzelliklerini ortaya çıkarmasına yardımcı olmaktadır.

2.2.1.6. Misvak Kullanmak

Misvak, dişleri temizlemek için kullanılan ve genellikle Erek ağacı dallarından yapılan bir çubuktur. Dişlerdeki sarılığı ve kirleri gidermek için kullanılır. Misvak için “ساک فاه یسوکه/misvak kullan, ağzın temiz kalsın” denir. Misvak aynı zamanda ağız kokusunu giderici etkisiyle de faydalıdır. Hz. Âişe'den gelen bir hadiste Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Misvak ağız temizler, Rabbini hoşnut eder.”²⁶⁵

²⁶⁴ Nesâî, “Tahâret”, 13 (No. 13).

²⁶⁵ Nesâî, “Tahâret”, 5 (No. 5).

Misvak, müstehap sünnet kabul edilir, çünkü eğer farz olsaydı, insanlar için zor olurdu. Hz. Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

*“Eğer ümmetime veya insanlara zor gelmeyeceğini bilseydim, her namazdan önce misvak kullanmalarını emrederdim”.*²⁶⁶

Misvak, her zaman kullanılması tavsiye edilse de özellikle beş durumda kullanılması daha faziletli kabul edilir: namaz öncesi, abdest alırken, Kur'an okurken, uyanınca ve ağız kokusu hissedildiğinde²⁶⁷ Hz. Muhammed (s.a.v.), her zaman diş temizliğine büyük önem verirdi ve sık sık misvak kullanırdı. Bazı rivayetlere göre, misvak kullanırken dişlerini uzunlamasına ve enine ovuştururdu. Eğer misvak kullanma konusunda seçim yapmak zorunda kalmışsa da enine ovuşturma yöntemi tercih ederdi.²⁶⁸

*“... Huzeyfe şöyle anlatmıştır; ‘Rasulullah teheccüde kalktığı zaman misvak kullanırdı’.*²⁶⁹

Misvak kullanımı, dişleri temizlemek ve ağız kokusunu gidermek için aşağıdan yukarıya doğru kullanılan bir yöntemdir.²⁷⁰

Fıkıh âlimleri, hadis metinlerinde yer alan bilgiler doğrultusunda misvak kullanımını tavsiye etmişlerdir. Bu hadislerden bazıları şu şekildedir:

- *“Kuteybe b. Said'den, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe'den ve Züheyr b. Harb'den rivayet edildiğine göre, onların Vaki'den, onun Zekeriya b. Ebû Zeyd'den, onun Musab b. Şeybe'den, onun Talak b. Habib'den, onun Abdullah b. Zübeyr'den, onun da Âişe'den naklettiğine göre Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur: ‘Fıtrattan on tanesi, bıyıkları kısaltmak, sakalları tıraş etmek, misvak kullanmak, burnu yıkamak, turnakları kesmek, uç kısımları yıkamak, koltuk altı tüylerini almak, kasıkları tıraş etmek ve su kullanmaktır.’ Zekeriya, Musab'ın ‘onuncuyu unuttum ancak gargara yapmak olabilir’ dediğini*

²⁶⁶ Buhârî, “Cuma”, 8 (No. 887).

²⁶⁷ Nevevî, *el-Minhac*, 3/180-182; İbnü'l-Esîr, *en-Nihaye*, 2/425.

²⁶⁸ el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, thk. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 6/261.

²⁶⁹ Müslim, “Tahâret”, 15 (No. 255).

²⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 2/509.

söyledi. Kuteybe ilave yaparak, Vaki'nin, 'Su kullanmak, su ile istinca yapmaktır.' Olduğunu söylediğini aktarmıştır.”²⁷¹

- “Fitrattan on tanesi, misvak kullanmak, bıyığı kısaltmak, tırnakları kesmek, burun deliklerini yıkamak, koltuk altlarını tıraş etmek, burun suyu çekmektir; gargara yapmak konusunda tereddüt ettim.”²⁷²

Hadisler, misvak kullanımının sadece bir alışkanlık olmadığını, aksine temizlik ve fiziksel ve ruhsal sağlığın korunmasını sağlayan fitri ve nebevi yönlendirme doğrultusunda bir eylem olduğunu göstermektedir.

2.2.1.7. Mazmaza, İstinca ve İstinşâk

Ağız çalkalama, yani gargara, burna su çekme ve burun temizleme, peygamber sünnetiyle uyumlu olan üç fitri sünnet uygulamasıdır ve kişisel temizlik ve sağlıkla yakından ilişkilidir. Bu uygulamalar, ağız ve boğazın temizliğini sağlamayı ve solunum yollarını günlük olarak temizlemeyi amaçlayan hayati işlemlerdir. Bu uygulamalar, bakteri ve mikroplardan kurtulmaya ve kötü kokuları önlemeye yardımcı olur, böylece genel sağlığı destekler; dini olarak önerilen ve fitrattan gelen uygulamalardır.

Gargara (المضمضة): Ağızda suyun hareket ettirilmesidir. “Ağızda suyu mukallit et” denilerek hareket ettirmesi istenir. Dini bir terim olarak anlamı: Suyu ağza alıp, her tarafına dolaştırarak çalkalamak ve sonra tükürmek veya yutmaktır.²⁷³

İstinca (استنشاق الماء): Burna su çekip nefes almak suretiyle suyun burnun iç kısmına ulaşmasını sağlamaktır.²⁷⁴

İstinşâk (الاستنثار): Burna su çekip nefes almak suretiyle suyun burnun iç kısmına ulaşmasını sağlamaktır.²⁷⁵

Hiz. Peygamber (s.a.v.) abdest alırken istinşâk yapmayı teşvik etmiş ve şöyle buyurmuştur:

²⁷¹ Müslim, “Tahâret”, 16 (No. 258).

²⁷² Nesâî, “Zînet”, 55 (No. 5041).

²⁷³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13 /128; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/266; Nevevî, *el-Mecmu'* Şerhi'l-Mühezzeb, 1/183-184.

²⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 14 /150; Nevevî, *el-Mecmu'*, 1/183-184.

²⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 14 /38; Nevevî, *el-Mecmu'*, 1/183.

“Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre Rasulullah şöyle buyurmuştur; Abdest alan kimse burnunu iyice temizlesin. Taşla taharetlenen kimse de taşın sayısını tek yapsın.”.²⁷⁶

Peygamber’in sünnetinde çeşitli anlamlara sahip hadisler farklı senedlerle aktarılmıştır:

- “... ‘Fitrattan on tanesi, bıyıkları kısaltmak, sakalları tıraş etmek, misvak kullanmak, su ile istinşak, tırnakları kesmek, uç kısımları yıkamak, koltuk altı tüylerini almak, kasıkları tıraş etmek ve su kullanmaktır.’ Zekeriya, Musab’ın ‘onuncuyu unuttum ancak gargara yapmak olabilir’ dediğini söyledi. Kuteybe ilave yaparak, Vaki’nin, ‘Su kullanmak, su ile istinca yapmaktır.’ Olduğunu söylediğini aktarmıştır”.²⁷⁷

- ‘Gargara, istinşak, misvak kullanmak, bıyıkları kısaltmak, tırnakları kesmek, koltuk altı kıllarını almak, cinsel organı temizlemek, cünüpken gusül abdesti almak, tırnak temizliği ve sünnet olmak fitrattandır”.²⁷⁸

Sağ el ile su alıp sol el ile çıkarmak ve bunu üç defa tekrar etmek Peygamberin tercih ettiği davranıştır. Âlimler, şu delille birlikte bu konuda ittifak etmişlerdir.²⁷⁹

“Abdulaziz b. Abdullah el-Üveysi’den nakledildiğine göre, ona İbrahim b. Saad’dan, ona İbn Şihab’dan, ona Ata b. Yezid’dan, ona da Osman’ın hizmetçisi Humran’dan nakledildiğine göre, Osman b. Affan bir kap istemiş ve ellerine üç kez su döküp yıkamış, daha sonra sağ eline su alarak ağzını çalkalamış, burnuna su çekmiş, üç kez yüzünü yıkamış, dirseklerine kadar kollarını üç kez yıkamış, başını meshetmiş ve ayaklarını bileklerine kadar üç kez yıkamış ve sonra şöyle demiştir: Allah’ın elçisi (selam olsun) şöyle buyurdu: ‘Kim benim bu abdestim gibi abdest alırsa ve sonra dikkatini dağıtmadan iki rekât namaz kılırsa, önceki günahları affedilir”.²⁸⁰

²⁷⁶ Buhârî, “Vudû”, 25 (No. 161).

²⁷⁷ Müslim, “Tahâret”, 16 (No. 261).

²⁷⁸ İbn Mâce, “Tahâret ve Sünenüha”, 8 (No. 294).

²⁷⁹ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şu’ayb en-Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî bi-şerhi’l-hafız Celaledin Suyûtî ve Haşiyeti’l-İmam es-Sindî*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü’l-Matbûât el-İslâmiye, 1984), 8/128. Nevevî, *el-Mecmu’*, 1/184.

²⁸⁰ Buhârî, “Vudû”, 25 (No. 159).

“Musa’dan nakledildiğine göre, ona Vuheyb’den, ona da Amr’dan nakledildiğine göre, Amr’ın babası şöyle anlatmıştır; Amr b. Ebû Hasan’ın Abdullah b. Zeyd’e Peygamber’in abdest alışını sorduğunu gördüm. O da bir tas su getirtti ve Peygamber’in abdestini ona gösterdi: “Önce ellerini tasın içine koydu ve üç kez yıkadı, sonra ağzını ve burnunu üç kez çalkaladı ve yıkadı, sonra yüzünü üç kez yıkadı, sonra her bir kolunu dirseklere kadar ikişer kez yıkadı, sonra eliyle başını mesh etti, sonra her bir ayak bileğine kadar ayaklarını yıkadı”.²⁸¹

2.2.1.8. Uzun Uçlarının (البراجم) Yıkınması

Burç kısımlar, yani uç kısımlar, parmak aralarında bulunan ve kirlerin biriktiği, ciltte oluşan kasılmış düğümlerdir. Bazılarına göre ise bu, parmakların sırt kısmında, avuç içi kapatıldığında ortaya çıkan kıvrımlardır. İmam Nevevî’ye göre ise bu, parmakların eklemleridir.²⁸²

Burçların/parmak boğumların yıkınması, abdestle ilgili olmayan, ayrı bir sünnettir. Vücudun temizlenmesi ve kirlerden, istenmeyen kokulardan arınması amacıyla yapılması tavsiye edilen bir uygulamadır.²⁸³

Nevevî, âlimlerin sünnetle ilgili görüşlerini aktarırken, kulağın içinde biriken kiri temizlemenin, “الصماخ/sümmak” adı verilen bir uygulama ile yapılması gerektiğini belirtir. Ayrıca, burun içinde biriken kirlerin temizlenmesi ve vücudun herhangi bir yerinde biriken kirlerin ter, toz vb. temizlenmesinin de sünnet olduğunu ifade eder.²⁸⁴

Parmak boğumlarını yıkınmasıyla ilgili hadislerde şunlar anlatılır:

“Kuteybe b. Said’den, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe’den ve Züheyr b. Harb’den rivayet edildiğine göre, onların Vaki’den, onun Zekeriya b. Ebû Zeyd’den, onun Musab b. Şeybe’den, onun Talak b. Habib’den, onun Abdullah b. Zübeyr’den, onun da Âişe’den naklettiğine göre Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur: ‘Fitrattan on tanesi, bıyıkları kısaltmak, sakalları tıraş etmek, misvak kullanmak, burnu yıkamak,

²⁸¹ Buhârî, “Vudû”, 25 (No. 161).

²⁸² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 1 /360-361; İbnü’l-Esîr, *en-Nihaye*, 1/113; Nevevî, *el-Mecmu’ Şerhi’l-Mühezzebe*, 1/184.

²⁸³ Nevevî, *el-Mecmu’*, 1/159.

²⁸⁴ Nevevî, *el-Minhac*, 3/191.

*tırnakları kesmek, uç kısımları yıkamak, koltuk altı tüylerini almak, kasıkları tıraş etmek ve su kullanmaktır”.*²⁸⁵

İslam’ın günlük yaşam meselelerine gösterdiği detaylı ilgi, Müslüman’ın temizliğini koruma ve kişisel hijyenin en üst düzeyde sağlanmasına yönelik çabalarını göstermektedir. Bu ilgi, şeriatın Müslüman’ın sadece ibadet ve ahlakta değil, aynı zamanda günlük yaşamın pratik yönlerinde de en iyi şekilde olmasına dikkat ettiğini yansıtmaktadır. Bu ilgi, şeriatın insanın doğal temizlik ve öz bakım ihtiyaçlarıyla uyumlu olduğunu ve sağlam insan fitratına uyum sağladığını göstermektedir. Bu yönlendirmeler aracılığıyla İslam hukukunun kapsamlı bir din anlayışını nasıl güçlendirdiği ve günlük yaşamda pozitif bir etki yaratmaya nasıl katkıda bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, İslami değerler ve prensipler ile insanın temel ihtiyaçları arasındaki uyumu vurgulamaktadır.

2.2.1.9. İstinca veya İntidah

Ulemaya göre istinca su ile yapılır; yani iki çıkış yolundan çıkan bevlın yıkanmasında suyun kullanılmasıdır. Bazıları intidahın, abdestten sonra çıkış uzvunun ucuna su sürülmesi ve yıkanmasıdır. Eğer yıkanırsa bevlın yayılmasının önüne geçilmiş olunur. Bevl mahalli yıkanmazsa oradan bevl iner ve temiz sayılmamış olur. Su bunu temizler. Zira su, temizlik aracıdır. Başka bir bağlamda, yıkama intidah mefhumu ile irtibatlandırılmıştır ki, bu erkeklik organının su ile temizlenmesi anlamındadır. Ulemaya göre istinca su ile yapılır; yani iki çıkış²⁸⁶ yolundan çıkan bevlın yıkanmasında suyun kullanılmasıdır. Bazıları intidahın, abdestten sonra çıkış uzvunun ucuna su sürülmesi ve yıkanmasıdır. Eğer yıkanırsa bevlın yayılmasının önüne geçilmiş olunur. Bevl mahalli yıkanmazsa oradan bevl iner ve temiz sayılmamış olur. Su bunu temizler. Zira su, temizlik aracıdır. Başka bir bağlamda, yıkama intidah mefhumu ile irtibatlandırılmıştır ki, bu erkeklik organının su ile temizlenmesi anlamındadır. Bu özellikler, peygamberlerin adetlerini takip²⁸⁷ etmek amacıyla uygulanması gereken, sünnetten kabul edilen özelliklerdir. Suyla yıkama konusunda hadisler de bulunmaktadır:

²⁸⁵ Müslim, “Tahâret”, 16 (No. 261).

²⁸⁶ İbnü’l-Esîr, *en-Nihaye*, 5/69; Suyûtî, *ed-Dibac ala Sahihi’l-İmam Müslim b. el-Haccac*, 2/40; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud Begavî, *Şerhü’s-Sünne*, thk. Şuayb el-Arnaut vd. (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1983), 1/399; İbnü’l-Cevzî, *Garibü’l-Hadis*, 2/413-415.

²⁸⁷ Kâzım, *el-Fitra fi’l-İslâm*, 106.

- “Kuteybe b. Said’den, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe’den ve Züheyr b. Harb’den rivayet edildiğine göre, onların Vaki’den, onun Zekeriya b. Ebû Zeyd’den, onun Musab b. Şeybe’den, onun Talak b. Habib’den, onun Abdullah b. Zübeyr’den, onun da Âişe’den naklettiğine göre Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: ‘Fıtrattan on tanesi, bıyıkları kısaltmak, sakalları tıraş etmek, misvak kullanmak, burnu yıkamak, tırnakları kesmek, uç kısımları yıkamak, koltuk altı tüylerini almak, kasıkları tıraş etmek ve su kullanmaktır.’ Zekeriya, Musab’ın ‘onuncuyu unuttum ancak gargara yapmak olabilir’ dediğini söyledi. Ebû İsa, ‘Su kullanmak, su ile istinca yapmaktır.’ dedi”.²⁸⁸

- ‘Gargara ve burna su çekmek fıtrattandır.’ Buna benzer bir şey daha anlattı ancak sakal tıraşından bahsetmedi. Devam ederek, ‘sünnet’ ve intidâh (taharet)’ dedi. Su kullanmadan, yani istincadan bahsetmedi”.²⁸⁹

Bahsedilen hadisler ve ricayetlerden anlaşıldığı üzere, suyun intikası (kullanımı) İslam’a göre birkaç fitri özelliğin bir parçasıdır ve Müslümanın bu özelliklere uyması gerekmektedir. Bu, Peygamber Efendimiz’in belirlediği kurallar ve davranışlardır ve su kullanarak necisleri nasıl temizleneceğini göstermektedir. Bu, temizlik ve sağlıkla ilgili İslami değerleri güçlendiren bir kavram olan taharet olgusunu içinde barındıran kavramdır.

2.2.1.10. Baş Taramak

Ayırmak (fırak); iki şey arasındaki ayırım ve ayırımı yapma, helal ile haramı ayırma ve hak ile batılı ayırma gibi anlamlara gelir. Ayrılık, başın ayrılma yeri anlamına gelir; ayrılma yeri ise başın ortasıdır ve saçın sağa ve sola ayrıldığı yerdir. Ayırdı, yani saçlarını taradı demektir. Başın ayrılması, saçın alnından halkanın etrafına kadar ayrılmasıdır.²⁹⁰

Fıkıh âlimleri, başın saçını ayırmayı, fıtrat sünnetlerinden biri olarak tavsiye etmişlerdir. Saçın her iki tarafını ayırmak, saçı sarkıtmaktan daha uygundur, çünkü bu, Hz. Muhammed’in uygulamasıdır. Saçın ayrılması, sadece yoğunluğu ve uzunluğuyla olur.²⁹¹ Bu konuda hadis metinlerinde şu deliller bulunmaktadır:

²⁸⁸ Müslim, “Tahâret”, 16 (No. 261).

²⁸⁹ Ebû Dâvûd, “Taharet”, 29 (No. 54).

²⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 10/244-245.

²⁹¹ İbn Abdülber, *et-Temhîd lima fi’l-Muvatta mine’l-meani ve’l-esanid*, 16/19-20; Nevevî, *el-Mecmu’*, 1/161.

- “Ammar b. Yasir’den naklettiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: ‘Gargara ve burna su çekmek fıtrattandır.’ Buna benzer bir şey daha anlattı ancak sakal tıraşından bahsetmedi. Devam ederek, ‘sünnet’ ve intidâh (tahâret)’ dedi. Su kullanmadan, yani istincadan bahsetmedi. Ebû Davud, benzer bir rivayetin İbn Abbas’tan nakledildiğini söyledi; “Sayılan beş tanesinin hepsi kafadadır.” Burada ayırmadan bahsedilmiştir, ancak sakal tıraşından bahsedilmemiştir. Ebû Davud, Hammad’dan, onun Talak b. Habib’ten, onun Mücahid’den, onun Bekir b. Abdullah el-Müzeni’den buna benzer bir rivayetin nakledildiğini, ancak burada sakal tıraşından bahsedilmemiş olduğunu söyledi. Muhammed b. Abdullah b. Ebû Meryem’den nakledilen, onun Ebû Seleme’den, onun da Ebû Hüreyre’den naklettiği hadiste sakal tıraşı geçmektedir. İbrahim en-Nehai’dan nakledilen hadiste sakal tıraşı ve sünnet zikredilmektedir”.²⁹²
- “İbn Abbas’tan nakledildiğine göre, Allah Tealan’ın “Hani Rabbi İbrahim’i sözlerle imtihan etmişti ve o da onları yerine getirmişti.” Sözündeki Allah’ın sınıadığı şeyler, başta olan beş şey ve bedende olan beş şeydir. Başta olanlar; bıyıkları kesmek, gargara, burnu yıkamak, misvak kullanmak, saçları taramaktır. Bedende olanlar ise, tırnakları kesmek, koltuk altı tüylerini almak, sünnet olmak, kasıkları tıraş etmek ve dışkı yerlerini su ile yıkamaktır. İbn ez-Zübeyr’in bu hadis kitabında şöyle geçmektedir; Âişe’nin nakledildiğine göre, Rasûlullah şöyle buyurdu; “Fıtrattan on şeyin hepsini saydı fakat sakal tıraşı, koltuk altı tıraşı dışında sünnet ve başı taramayı saymadı”.²⁹³

Hız. Muhammed, saçını bazen iki yana ayırır, bazen de serbest bırakırdı. Kâdi İyâz’a göre, “saçını serbest bırakmak” yan taraflara kıvrımadan bırakmaktır.²⁹⁴ Bu durum hadis metinlerinde de belirtilmiştir.

- “İbn Abbas’tan nakledildiğine göre; Peygamber saçlarını dağıtırdı, müşrikler ise saçlarını ayırırlardı. Ehl-i Kitap saçlarını dağıtırdı ve Allah’ın elçisi kendisine emredilmediği sürece, Ehl-i Kitap’ın uygulamalarını takip etmeyi severdi, sonra Peygamber saçlarını ayırırdı”.²⁹⁵

²⁹² Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 29 (No. 54).

²⁹³ Beyhakî, “Tahâret”, 154 (No. 685).

²⁹⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 10/361-363.

²⁹⁵ Buhârî, “Menâkıb”, 23 (No. 3558).

- “İbn Abbas’tan nakledildiğine göre; “Peygamber (s.a.v.), kendisine emredilmediği sürece, Ehl-i Kitap’ın uygulamalarını takip etmeyi severdi. Ehl-i Kitap saçlarını aşağı sarkıtırlardı, müşrikler ise saçlarını ayırırlardı. Bunun üzerine Peygamber de ensesinden saçını sarkıttı, sonra ayırdı”.²⁹⁶

Önceki metinler, saç ayırma ve dağıtma konusundaki farklı uygulamaların geçerliliğini ortaya koymaktadır. Bazı Ehli Kitap bu uygulamayı saçlarını ayırarak veya yüzlerine doğru dağıtmak suretiyle yaparlardı ve bu durumu kendi dini hükümleriyle çelişki olarak görmüyorlardı. Peygamber, kitap ehlinin uygulamalarını onaylama eğilimindeydi, çünkü onlar putperestlerin aksine bir şariat sahibiydiler. Putperestler İslam’ı kabul ettiklerinde ve kitap ehli küfürlerinde ısrar ettiklerinde, onlara karşı çıkılması gerektiğini düşünmüştü ve bu, Peygamber’in yaptığı son eylemdi. Bu, saç ayırma konusunda olduğu gibi diğer konularda da ²⁹⁷ Hz. Muhammed’in kitap ehlinin hükümlerine saygı gösterdiğini, onlarla iletişim kurmayı ve onaylamayı tercih ettiğini göstermektedir.

2.2.1.11. Cuma Günü Yıkanmak

İslam’ın bu uygulamaları benimsemesi, İslam’da güzelliğin değerini vurgulamanın bir göstergesi olarak kabul edilir; Allah’ın şu sözü de bu yönde bir delildir: ²⁹⁸ ﴿يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ “Ey Âdemoğulları! Her mescide gidişinizde süslerinizi alın”. Bu, ilahi fitratı açıkça desteklemenin bir göstergesidir. Hadisler de bunu destekler, ²⁹⁹ “عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ... إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ.” “Abdullah b. Mes’ûd’dan rivayet edilen bir hadiste Peygamber şöyle der: “...Muhakkak ki Allah güzeldir, güzelliği sever”. Müslümanların bu uygulamalara bağlı kalmaları, iyi bir görünüm sergilemeleri için gereklidir. Peygamberimizin uygulamalarına bağlı kalmak, İslam’da doğru bir fitri eğitimin temel bir parçasıdır. Bu eğitim, bireyin ruhsal ve bedensel mükemmelliği arasında tam bir denge sağlamayı amaçlar. Bu durum, Müslüman kişiliği hakkında olumlu ve kabul edilebilir bir imaj oluşturmaya ve İslami değerleri ve ahlakı doğru anlamayı güçlendirmeye katkıda bulunur.

²⁹⁶ Buhârî, “Libâs”, 70 (No. 5917).

²⁹⁷ İbn Hacer Askalânî, *Fethu ’l-Bârî*, 10/362.

²⁹⁸ A’râf 7/31.

²⁹⁹ Müslim, “İmân”, 39 (No. 147).

Cuma günü yıkanmanın İslam’da tavsiye edilen fitri adetlerden biri olduğu çokça belirtilmiştir. ³⁰⁰ Cuma günü yıkanmanın İslam’da tavsiye edilen fitri adetlerden biri olduğu çokça belirtilmiştir:

- “Ebû Hüreyre’den, Allâh’ın Elçisi (s.a.v.)’in şöyle buyurduğunu anlattı: Cuma günü gusül almak, dişleri temizlemek, bıyıkları almak ve sakalı salmak İslam’ın doğasındandır; çünkü Mecusîler bıyıklarını bırakıyor, sakallarını kazıyorlar; dolayısıyla siz onlara muhalefet edin, bıyıklarınızı alın, sakallarınızı salın!”³⁰¹
- “Ebû Said el-Hudri’den rivayet edildiğine göre, Rasulullah şöyle buyurmuştur: ‘Cuma günü yıkanmak, ihtilam olmuş herkese farzdır’³⁰²
- “Abdullah b. Ömer’den rivayet edildiğine göre, Rasulullah şöyle buyurmuştur: ‘Sizden biriniz Cuma gününe ulaşırsa yıkansın’³⁰³
- “Ebû el-Yeman’dan nakledildiğine göre, ona Şuayb’ten, ona da ez-Zuhri’den nakledildiğine göre, İbn Abbas’a şöyle dedim; Nebi’nin ‘Cünüp olmasanız bile cuma günü yıkanın ve başlarınızı yıkayın, güzel kokular sürün.’ Sözüni zikrettim. İbn Abbas da, ‘yıkanmayı biliyorum, ancak koku kısmını hatırlamıyorum’ dedi”³⁰⁴
- “Selman el-Farisi’den nakledildiğine göre, Rasulullah şöyle buyurmuştur; ‘Cuma günü bir adam gusül alır, mümkün olduğunca temizlenir, yağ sürer veya evinin güzel kokusundan sürünür, sonra dışarı çıkar ve iki kişiyi ayırmaz, farz namazı kılar, sonra imam konuşurken sessiz olursa, diğer Cuma’ya kadar olan günahları affedilir’³⁰⁵

Cuma günü yıkanmanın İslam’da özel bir fazileti olduğu, peygamber hadislerinden açıkça anlaşılmaktadır. Bu durum, temizlik ve süslenmenin, sağlam bir fitri benlikte kök salmış değerler olarak önemini vurgulamaktadır. Bu peygamberî öğreti ve yönlendirme, insanın görünümünü temizlik ve güzellikle donatma gerekliliğiyle sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Cuma günü yıkanma sünnetinin uygulanması, bireyin ruhsal ve bedensel olarak Cuma namazını kılma konusundaki

³⁰⁰ Nevevî, *el-Minhac*, 6/189.

³⁰¹ İbn Hibbân, “Tahâret”, 8 (No. 1221).

³⁰² Buhârî, “Cuma”, 2 (No. 879).

³⁰³ Buhârî, “Cuma”, 2 (No. 877).

³⁰⁴ Buhârî, “Cuma”, 6 (No. 884).

³⁰⁵ Buhârî, “Cuma”, 6 (No. 883).

hazırlığını güçlendiren temel bir adım olarak kabul edilir. Bu sayede Müslümanlar Cuma günü, en iyi şekilde süslenmiş bir şekilde buluşurlar, bu da sağlam fitri değerlere dayalı bir insanlık medeniyetini yansıtmaktadır.

2.2.2. FITRAT HADİSLERİNİN MAHİYETİ VE ADEDİ

Fıtrat adetleri ile ilgili hadisler, ifadelerin çeşitliliğine ve çokluğuna işaret etmektedir. Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadiste 'beş' lafzı geçmektedir; *"Fıtrat beş şeydir - veya fıtrattan beş şeydir - sünnet, istihdad, tırnakları kesmek, koltuk altı tüylerini almak, bıyıkları kısaltmak."*³⁰⁶ ifadesi geçmektedir. Diğer bir yandan Hz. Âişe'den rivayet edilen hadiste 'on' lafzı geçmektedir; *"Fıtrattan on tanesi, bıyıkları kısaltmak, sakalları uzatmak, misvak kullanmak, burnu yıkamak, tırnakları kesmek, uç kısımları yıkamak, koltuk altı tüylerini almak, kasıkları tıraş etmek ve su kullanmaktır."* ifadesi geçmektedir. Su kullanmak, yani su ile istinca yapmak. Zekeriya, Mus'ab'ın 'onuncuyu unuttum ancak gargara yapmak olabilir' dediğini söyledi. Diğer yandan İbn Ömer'den rivayet edilen hadiste³⁰⁷ Allah'ın elçisi şöyle dedi: *"Avret mahalli tüylerin alınması, tırnakların kesilmesi, bıyıkların kısaltılması fıtrattandır"*.ifadesi geçmektedir. Bu da fıtrat adetlerini sadece üç sünnetle³⁰⁸ sınırlar ve fıtrat özelliklerinin anlatımında geçen en az sayıdır. Başka bir bağlamda, Ebû Eyyûb'ten rivayet edilen hadiste 'dört' lafzı geçmektedir; *"Allah'ın elçisi şöyle dedi: "Peygamberlerin sünnetlerinden dördü; haya, güzel koku sürme, misvak kullanma ve evliliğidir."* ifadesi geçmektedir.³⁰⁹

İbn Dakîkûl'îd şöyle der; *"Fıtratın bir parçası olarak"* ifadesi, bu rivayetin ifadesinden daha açık bir şekilde sınıflandırmayı ifade eder ve bu konuda diğer hadislerde de teyit edilmiştir. Bu da bu uygulamaların amacının sadece sınırlamak olmadığını ve sayı kavramının kendisinin zorlayıcı bir delil olmadığını gösterir.

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *"Fıtrata dair özelliklerin otuza ulaştığını"* belirtir. İbn Hacer de onun bu sözüne yorum yaparken *"Eğer fıtrat kelimesiyle belirli bir şey kastediliyorsa durum böyle değil, daha geniş bir anlam kastediliyorsa otuzla sınırlı kalmaz, çok daha fazla olabilir."* der. Bazıları şöyle der; bunların üç, beş veya on olarak belirlenmesinin amacı, bahsedilen beşin vurgulanması için abartılı bir

³⁰⁶ Buhârî, "Libâs", 63 (No. 5889).

³⁰⁷ Müslim, "İmân", 16 (No. 261).

³⁰⁸ Buhârî, "Libâs", 64 (No. 5890).

³⁰⁹ Tirmizî, "Nikâh", 1 (No. 1080).

sınırlama yapmaktır. Bu, “*Hac Arafat’tır*”³¹⁰ ve “*Din nasihattir*” şeklinde benzeri³¹¹ hadislerde olduğu gibi Hz. Peygamber’in bu sözleriyle aynı anlama gelir.³¹² Ayrıca, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin sayıyı otuzla sınırlarken, bu sünnetlerden bahsetmemiş olduğunu görüyoruz.

Fıtrat sünnetlerine dair hadis metinlerini incelediğimizde, fitri eylemlerle ilgili olarak beş veya on gibi belirli bir sayıda sünnetin, fitri eylem terimiyle açık bir şekilde belirtildiğini görüyoruz. Bu sünnetler şunları içerir: sünnet olmak, kasıkları tıraş etmek, tırnakları kısaltmak, koltuk altlarını temizlemek, bıyığı kısaltmak, sakalı tıraş etmek, misvak kullanmak, ağız çalkalamak, istinşak, burun temizlemek, uç kısımları yıkamak, istinca yapmak, başı taramak, cuma günü yıkanmak. Bu, Peygamber sünnetlerinde çeşitliliğin olduğunu gösterir. Bu sünnetler, hadis kitaplarında dolaşımda olan birçok hadisi içerir. Bu geleneklerin bazıları açık bir şekilde fıtrat terimiyle ilişkilendirilirken, bazılarıyla ilişkilendirilmez. Daha önce de belirtildiği gibi fıtrat, peygamberlerin tuttuğu eski bir sünnettir ve Müslümanların onun faziletlerinden dolayı günümüze kadar koruma arzusuyla bağlı kaldıkları eski bir gelenektir.

³¹⁰ Tirmizî, “Hac”, 55 (No. 889).

³¹¹ Müslim, “İmân”, 23 (No. 55).

³¹² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 10/337.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİTRAT HADİSLERİNİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRMESİ

3.1. FİTRAT DAİR HADİSLER

Fıtrat hadisleri, Peygamberin sünnetleri içinde farklı bağlamlarda yer almış ve hadis metni bağlamında çeşitli anlamlarla yorumlanmıştır. Bazı durumlarda “İslam dinini” ifade etmek için yorumlanmışken, diğer durumlarda “Allah’ın birliği” kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, insan için Allah’ın belirlediği “sıbğa (renk)” anlamında da anlaşılabilir ki bu durumda marifetullahın ikrarı ortaya çıkmaktadır. Başka bir bağlamda, terim “misak” yani insanların Hz. Âdem’in nesli olarak ilk kez aldığı antlaşma anlamına da gelir. Bunun yanı sıra, terim “istikamet veya doğru yol” anlamında yorumlanmıştır ve peygamberlerin izlediği “gelenek/sünnet” anlamında da kullanılmıştır.

Yapmış olduğumuz bu çalışmamız kapsamında, fıtrat ile ilgili hadisler için altı kitaba başvurulmuştur: *Sahih-i Buhârî* (ö. 256/870), *Sahih-i Müslim* (ö. 261/875), *Sünen-i Nesâî* (ö. 303/915), *Sünen-i Ebû Dâvûd* (ö. 275/889), *Sünen-i Tirmizî* (ö. 279/892) ve *Sünen-i İbn Mace* (ö. 273/887). Bu hadisler, sahabe-i kiramdan birkaçı tarafından rivayet edilmiştir ve farklı yollarla aktarılmıştır. Bunlar arasından öne çıkanlar, çeşitli sahabilerden nakledilen meşhur rivayetlerdir. Sahabiler arasında bu hadisleri nakledenler şunlardır; Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Âişe, Abdullah b. Abbas, Ammar b. Yasir.

Bu bölüm, bu araştırmada kaynak olarak kabul edilen fıtrat ile ilgili hadislerle ı ışık tutmayı amaçlamıştır. Fıtrat hadislerinin tasnifini, ferdi olarak her hadisi içeren tahlil ve tahrir yoluyla metinde geçtiği anlamla alakalı başlık altında ele aldık. Bu yöntem, çeşitli konularla ilgili birçok fıtrat hadislerinin boyutlarını ortaya çıkarmaya ve İslam’ın temeli olarak kabul edilen değerleri ve ahlakı vurgulamaya katkı sağlamıştır.

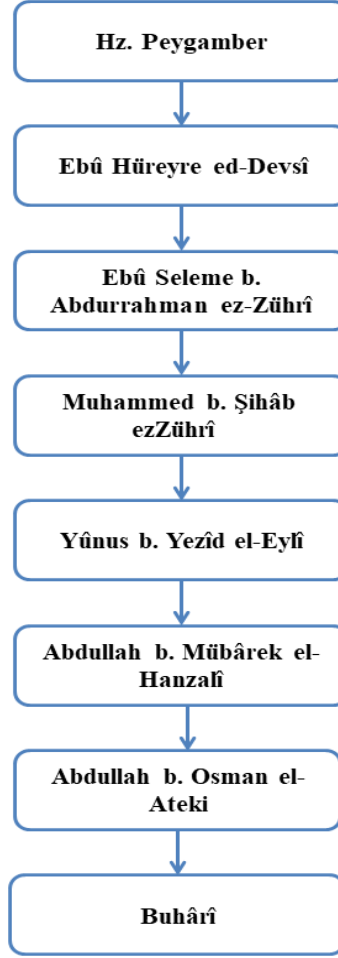
3.1.1. FITRATA İSLÂM VE NEFSİN TABİATIYLA BİLDİĞİ ŞEY ANLAMINDA DEĞİNER HADİSLER

Bu başlıkta, konu ile ilgili tahrir çalışmasında 17 hadis tespit edilmiştir. Öncelikle, konuya dair temel hadisi, hem metin, diğer metinlerle farklılıkları, isnad açısından değerlendirmesi, mütabi ve şahit olarak tespitleri yapılacaktır. Okuyucunun meseleyi net bir şekilde görmesi için, tahrir çerçevesinde, hem isnad hem cerh ve tadil hem de metin farklılıklarını aktaracağız.

"حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ وَيُنَصِّرَانِهِ، أَوْ يُمَجِّسَانِهِ، كَمَا تُنْتَجُ الْبَهِيمَةُ بَهِيمَةً جَمْعًا، هَلْ تُحْسِنُونَ فِيهَا مِنْ جَدْعَاء؟" ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: (فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ)".

"... Ebû Hüreyre, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Her doğan çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar. Tıpkı hayvanın, bütün organları tam bir yavru dünyaya getirdiği gibi (hayvanın dünyaya getirdiği bu yavrunun) vücudunda kesik bir organ görebiliyor musunuz?" Bundan sonra Ebû Hüreyre şu âyeti okurdu: "O hâlde Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değişme olmaz. İşte dosdoğru din budur." (Rum, 30/30)." ³¹³

³¹³ Buhârî, "Cenâiz", 79 (No. 1359).

SENED TENKÎDİ:

Ravi ismi	: Ebû Seleme b. Abdurrahman ez-Zührî
Doğum yılı	: 22
Vefat yılı	: 94
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabiîn, Sika
Hadis aktarma şekli	: أَخْبَرَنِي

Ravi ismi	: Yûnus b. Yezîd el-Eylî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 159
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabiîn, Sika
Hadis aktarma şekli	: أَخْبَرَنَا

Ravi ismi	: Abdullah b. Mübârek el-Hanzalî
Doğum yılı	: 118
Vefat yılı	: 181
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabiîn, Sika, Sebt, Fakih
Hadis aktarma şekli	: أَخْبَرَنَا

Ravi ismi	: Abdullah b. Osman el-Ateki
Doğum yılı	: 145
Vefat yılı	: 221
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabiîn, Sika, Hafız
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

Bu hadisin senedi muttasıl bir şekilde nakledilmiştir; isnadındaki râviler güvenilir kişilerdir ve bu kişiler, *Sahîh-i Buhârî*'de bulunan hadislerin râvileri arasındadır. Konu ile ilgili Ebu Hüreyre'den gelen diğer rivayetlerde bulunan metin farklılıklarını ve sıhhat değerlendirmelerini şu şekilde zikredebiliriz:

- “Bize Ebü'l Yemân, ona Şuayb, ona İbn Şihab'dan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Zina etmiş bir kadından doğmuş dahi olsa, ölen her bir çocuğun namazı kılınır. Çünkü o İslam fıtratı üzerine doğmuştur. Anne ve babası müslüman olduklarını yahut özel olarak babası müslüman olduğunu iddia ediyorsa, annesi müslüman olmasa dahi eğer çocuk doğum esnasında ağlayarak doğmuşsa namazı kılınır. Fakat doğum esnasında ağlamayan çocuk düşük olacağından ötürü namazı kılınmaz. Çünkü Ebû Hüreyre şunu rivayet ederdi: Nebi şöyle buyurdu: “Her doğan, muhakkak fıtrat üzere doğar. Sonra onun anne babası, onu yahudi, nasrânî yahut mecusi yapar. Nitekim her bir hayvan kusursuz ve tam olarak doğurduğu yavrusunda, siz herhangi bir tarafının eksik olduğunu, kulağının yahut burnunun kesik olduğunu hisseder misiniz (görür müsünüz)?” Sonra Ebû Hüreyre (r.a.)

Yüce Allah'ın: "Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitratına (yüzünü) dosdoğru çevir" (Rum 30/30) ayetini okurdu."³¹⁴

- "... Ebû Hüreyre, Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Her doğan çocuk fitrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar. Tıpkı hayvanın, bütün organları tam bir yavru dünyaya getirdiği gibi, (hayvanın dünyaya getirdiği bu yavrunun) vücudunda onu kesik bir organ görebiliyor musunuz?"³¹⁵
- "... Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Her çocuk (İslam) fitrat(ı) üzere doğar. Sonra anne ve babası onu Yahudileştirir ve (ya) Hristiyanlaştırır. Tıpkı devenin, bütün organları tam bir yavru dünyaya getirdiği gibi (devenin dünyaya getirdiği bu yavrunun) vücudunda kesik bir organ görebiliyor musunuz?"³¹⁶
- "...O büyük bahçenin içinde gördüğün uzun boylu adama gelince; o da İbrahim Peygamber 'dir. Onun etrafındaki çocuklar ise, fitrat üzere ölen her bir çocuktur". Semure dedi ki: Müslümanların bâzısı: - Yâ Rasûlallah! Müşriklerin çocukları da mı? diye sordular. Rasûlullah: -"Müşriklerin çocukları da" buyurdu".³¹⁷
- "...Ebû Hüreyre Rasul-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Her doğan çocuk fitrat (İslam) üzere dünyaya gelir. Sonra anne-babası onu Yahudi, Hristiyan ve Mecusi yapar. Tıpkı hayvanın yavrusunu kusursuz (sağlam) olarak dünyaya getirmesi gibi. (hayvanın dünyaya getirdiği bu yavrunun) vücudunda kesik bir organ görebiliyor musunuz? Bundan sonra Ebû Hüreyre "İsterseniz şu ayeti okuyun!" dedi. "Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değiştirme olmaz." (Rum, 30/30)"³¹⁸
- "... Ebû Hüreyre'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Tıpkı hayvanın yavrusunu dünyaya getirmesi gibi" demiş; "cem'â kusursuz" kelimesini zikretmemiştir"³¹⁹

³¹⁴ Buhârî, "Cenâiz", 79 (No. 1358).

³¹⁵ Buhârî, "Kader", 3 (No. 6599).

³¹⁶ Buhârî, "Cenâiz", 92 (No. 1385).

³¹⁷ Buhârî, "Ta'bîr", 48 (No. 7047); Nesâî, "Ta'bîr", 23 (No. 7611).

³¹⁸ Müslim, "Kader", 6 (No. 2658).

³¹⁹ Müslim, "Kader", 6 (No. 22).

- "... Ebû Hüreyre Rasulü Ekrem'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Her doğan çocuk fitrat (İslam) üzere dünyaya gelir." Sonra Ebû Hüreyre "İsterseniz şu ayeti okuyun!" dedi. "Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur." (Rum, 30/30)".³²⁰
- "... Ebû Hüreyre Rasul-i Ekrem'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Her doğan çocuk fitrat (İslam) üzere dünyaya gelir. Sonra anne-babası onu Yahudi, Hristiyan ve müşrik yapar." Bunun üzerine bir adam : "Ya Rasulullah! (Çocuk) bundan (buluğ çağına ermeden) önce ölürse ne olacak?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) "Allah onların (yaşasalardı) nasıl amel edecek olduklarını daha iyi bilir" cevabını verdi".³²¹
- "İbnü Nümejr'in hadisinde :«Hiç bir doğan çocuk yoktur ki, milleti üzere doğmuş olmasın.» Ebû Bekr'in, Ebû Muâviye'den rivayetinde : «Bu millet üzere doğmuş olmasın. Tâ dili söyleyinceye kadar.» Ebû Küreyb'in Ebû Muâviye'den rivayetinde ise : «Doğan hiçbir çocuk yoktur ki, şu fitrat üzere olmasın. 'Tâ dili söyleyinceye kadar.» cümleleri vardır".³²²
- "Bize Muhammed b. Rafi' (el-Kuşeyrî), ona Abdurrezzak (b. Hemmam), ona Ma'mer (b. Râşid), ona da Hemmam b. Münebbih (el-Yemânî), "Bunlar bize Ebû Hüreyre'nin Rasulü Ekrem'den (s.a.v.) rivayet ettikleridir" dedi ve bir takım hadisler zikretti. Bu rivayetlerden birine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Her doğan çocuk fitrat (İslam) üzere dünyaya gelir. Sonra anne-babası onu Yahudi ve (ya) Hristiyan yapar. Tıpkı yetiştirdiğiniz develer gibi. Onların kulaklarını sizler kesmedikçe içlerinden kulakları kesik olana rastlıyor musunuz?" Hz. Peygamber'e "Küçükken ölen ne olacak?" diye sordular. Resulullah "Allah onların (yaşasalardı) nasıl amel edecek olduklarını daha iyi bilir" dedi".³²³
- "... Ebû Hüreyre Rasul-i Ekrem'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Her insanı annesi fitrat (İslam) üzere doğurur. Sonra anne ve babası onu yahudi, hristiyan ve mecusi yapar. Eğer ebeveyni müslüman ise çocuk da

³²⁰ Müslim, "Kader", 6 (No. 22).

³²¹ Müslim, "Kader", 6 (No. 23).

³²² Müslim, "Kader", 6.

³²³ Müslim, "Kader", 6 (No. 24).

müslüman olur. Annesinin doğurduğu her insanı şeytan iki yanından yumruklar. Yalnız Meryem'le oğlu müstesna!"³²⁴

- "... Ebû Hüreyre (r.a.), Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Her çocuk (İslam) fitrat(ı) üzere doğar. Sonra anne ve babası onu yahudileştirir ve (ya) hristiyanlaştırır. Tıpkı devenin, bütün organları tam bir yavru dünyaya getirdiği gibi (devenin dünyaya getirdiği bu yavrunun) vücudunda kesik bir organ görebiliyor musunuz?" (Orada bulunanlar) Ey Allah'ın Rasulü küçükken ölenler hakkında ne buyurursunuz? dediler (Hz. Peygamber de:) "Allah (yaşadıkları takdirde onların) ne işleyeceklerini en iyi bilendir" cevabını verdi"³²⁵
- "Bize Hasan b. Ali, ona Haccac b. Minhâl'in şöyle dediğini rivayet etti: Ben Hammad b. Seleme'yi; "Her çocuk fitrat üzere doğar" hadisini açıklarken işittim. (Hammad bu hadisi açıklarken şöyle) dedi: Bize göre (bu fitrat) Allah'ın (Âdemoğullarından) daha onlar babalarının bellerinde iken (İslam üzere yaşayacaklarına dair) aldığı sözdür. (İşte o) zaman (Yüce Allah onlara:) "Ben sizin Rabbiniz değil miyim? dedi. (Onlar da) Evet, Rabbimizsin" dediler"³²⁶
- "... Ebû Hüreyre (r.a.), Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Her doğan İslam milleti üzere doğar anne-babası onu Yahudî, Hristiyan ve Müşrik yaparlar. Denildi ki: Ya Yahudî Hristiyan ve müşrik olmadan önce ölenler? Rasulullah (s.a.v.), onlar yaşamış olsalardı onların ne yapacaklarını Allah en iyi bilendir." ³²⁷
- "... Abdullah b. Abbas'ın (r.a.) şöyle dediğini rivayet etti: Hz. Peygamber (s.a.v.) Mîrâc'a çıkarıldığında beraberinde büyük toplumlar bulunan bir ve birkaç peygambere, yine beraberinde birer cemaat bulunan bir ve birkaç peygambere, beraberinde hiç kimse bulunmayan bir ve birkaç peygambere uğramıştı ki, sonunda çok büyük bir kalabalığa uğradı. Ve bunlar kimlerdir? diye sordum. 'Musa ve kavmi!' dediler. Fakat başını kaldır ve bak! Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: 'Şu yandan ve bu yandan tamamen ufku kaplamış bir kalabalık gözüme ilişti, işte bunlar senin ümmetindir denildi. Ve bunlardan

³²⁴ Müslim, "Kader", 6 (No. 24).

³²⁵ Ebû Dâvûd, "Sünne", 17 (No. 4714).

³²⁶ Ebû Dâvûd, "Sünne", 17 (No. 4716) .

³²⁷ Tirmizî, "Kader", 29 (No. 2138).

başka yetmiş bin kişi hesapsız bir şekilde cennete girecektir' denildi. Bu sözleri söyleyince Rasûlullah (s.a.v.), hanımlarından birinin odasına girdi bunların kimler olduğunu kimse sormamıştı. Kendisi de bir açıklamada bulunmadı. Sonra Ashab (r.a.): Kendi aralarında onlar biziz! dediler. Bir kısmı da onlar; fitrat üzerine doğan ve Müslüman olarak ölenlerdir! Dediler. Bu arada Rasûlullah (s.a.v.) çıktı ve şöyle buyurdu: 'Onlar tedavi olarak dağlamayı kullanmayan, büyü yaptırmayan, uğursuzluğa inanmayan ve Rablerine güvenenlerdir' ...".³²⁸

Yukarıda geçen hadis metinlerine bakıldığında, “Her doğan çocuk fitrat (İslam) üzere dünyaya gelir.” kısmının temel manayı teşkil ettiği tespit edilmektedir. Diğer metinlerde ise şu ilaveler söz konusudur: “Anne-babası onu Yahudî, Hristiyan ve Müşrik yaparlar.”, “Denildi ki: Ya Yahudî, Hristiyan ve müşrik olmadan önce ölenler? Rasulullah (s.a.v.), onlar yaşamış olsalardı onların ne yapacaklarını Allah en iyi bilendir.”, Hammad b. Seleme’nin değerlendirmesi olarak, “(Hammad bu hadisi açıklarken şöyle) dedi: Bize göre (bu fitrat) Allah’ın (Âdemoğullarından) daha onlar babalarının bellerinde iken (İslam üzere yaşayacaklarına dair) aldığı sözdür.”, “Hiç bir doğan çocuk yoktur ki, milleti üzere doğmuş olmasın.”, “Ya Rasulellah! (Çocuk) bundan (buluğ çağına ermeden) önce ölürse ne olacak?” dedi. Hz. Peygamber “Allah onların (yaşasalardı) nasıl amel edecek olduklarını daha iyi bilir” cevabını verdi”. Rivayet farklılıkları düşünüldüğünde, temel mananın her doğanın fitrat üzere doğmasıdır. Hadislerin kalan kısımları ise farklılık arz etmektedir. Çocuğun ergenlik çağından sonraki süreç, ailesine göre şekil aldığını sahabe değerlendirmesi olarak tespit ediyoruz. Hadis metinlerinin sonunda görülen Ebû Hüreyre’nin şu ayete bakın şeklindeki ifade, idrac olarak değerlendirmek gerekir. Hadisin bir parçası değildir.

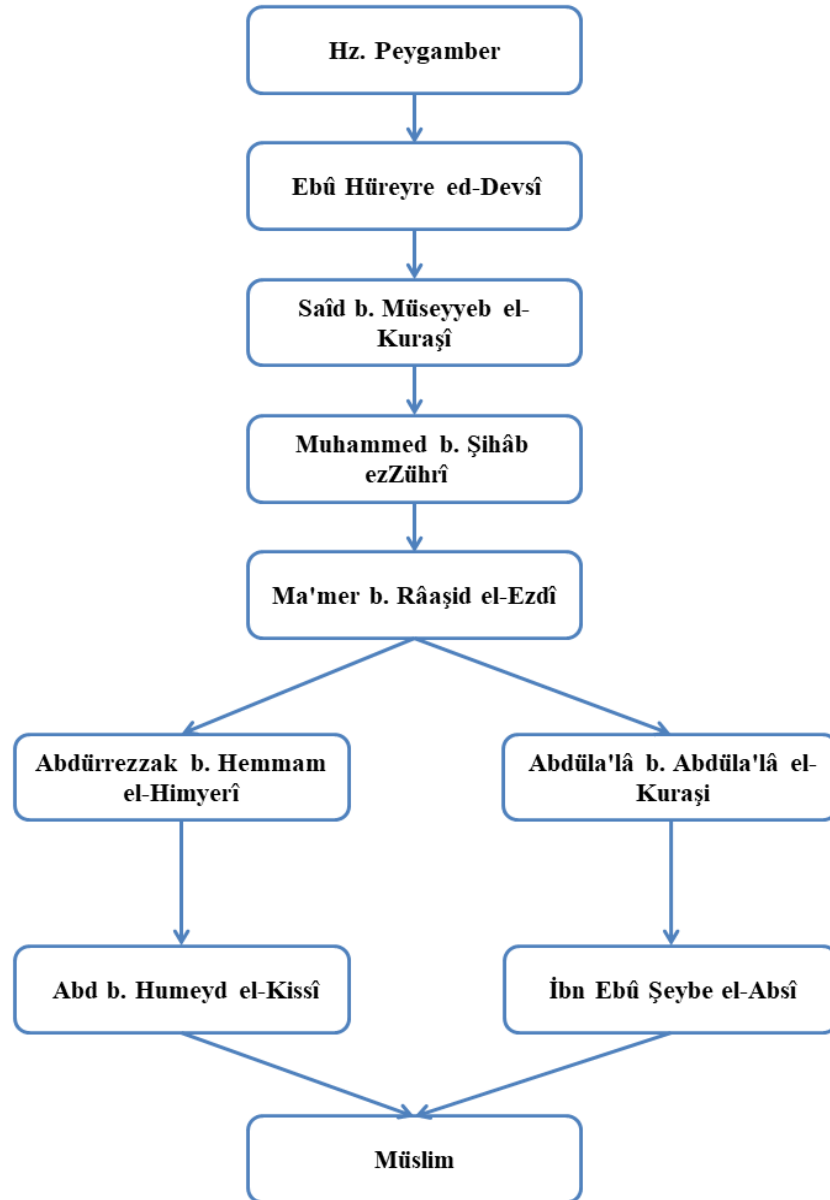
“Her doğan fitrat üzere doğar...” rivayeti hakkında Kütüb-i Sitte’de toplamda 17 rivayet tespit edilmiştir. Bunlardan 5’i Buhârî’de, 7’si Müslim’de, 2’si Ebû Davûd, 2’si Tirmizî’de ve 1 tanesi de Nesâî’de geçmektedir. 17 rivayetin 12’sini Ebû Hüreyre, 2’sini Semure b. Cündüb, 1’er tanesini de sırasıyla Muaviye, Abdullah b. Abbas ve Hammad b. Seleme’den gelmektedir. Dolayısıyla rivayet, Kütüb-i Sitte dışındakilerle birlikte düşünüldüğünde en az beş sahabiden geldiği tespit

³²⁸ Tirmizî, “Sıfatü'l-Kıyâme”, 16 (No. 2446).

edilmektedir. Rivayetlerin tümü düşüldüğünde; bir rivayet isnadında bulunan inkıta sebebiyle *zayıf*,³²⁹ bir rivayet *hasen*,³³⁰ diğerleri ise *sahih* olduğu belirlenmiştir.

Rivayetlerin isnad şemalarını oluşturmak istiyoruz. Her bir sahabe tarikini bu noktada esas alacağız. Hadisin Ebu Hüreyre kanalıyla daha çok gelmesi hasebiyle, ondan sonra râvi zincirinin daha çok hangi râviler üzerinden gittiğini göstermek için farklı şemalara da yer vereceğiz. Rivayete dair şemalar şu şekildedir:

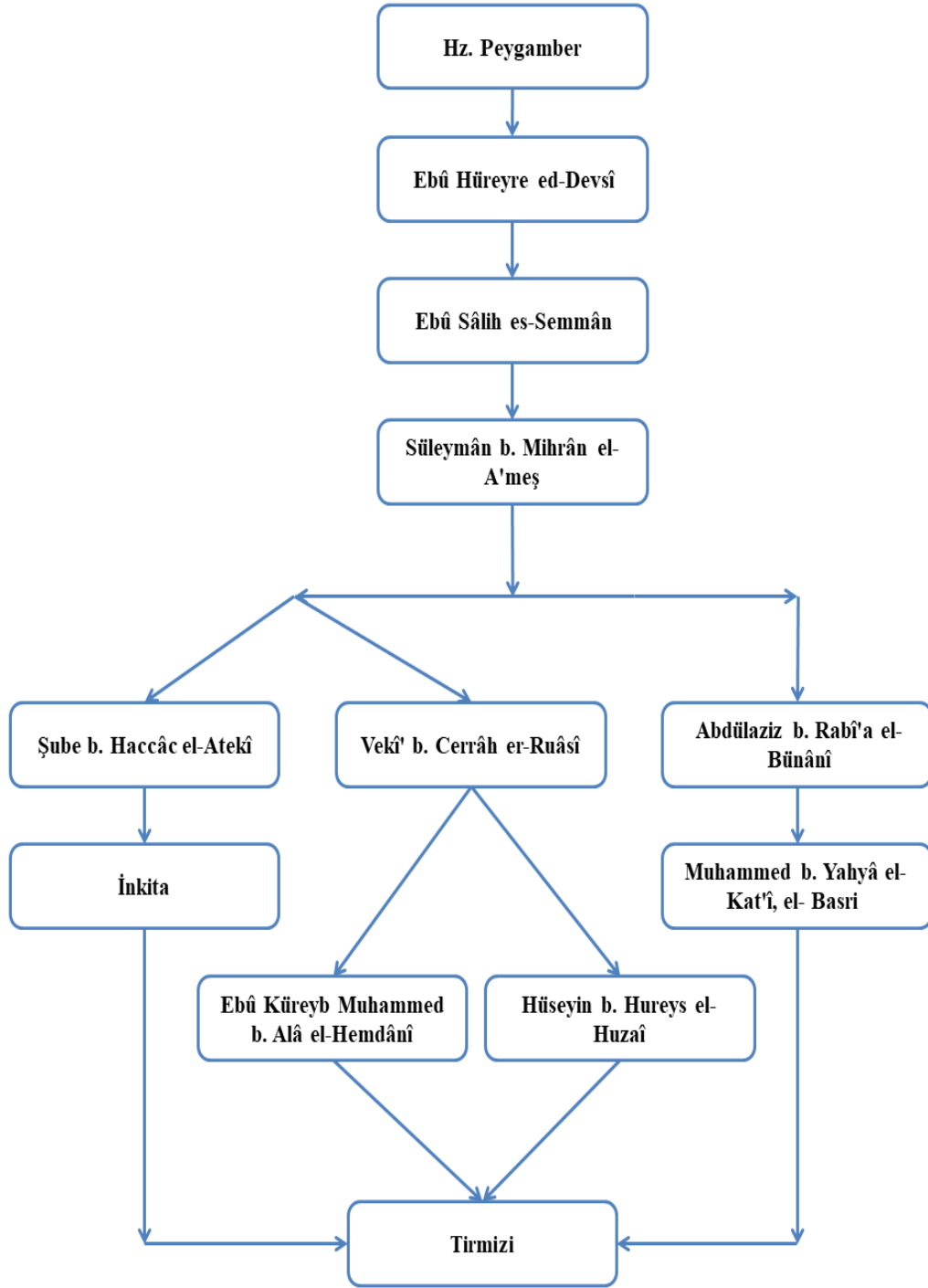
- **Ebu Hüreyre + Said b. Müseyyib... İsnadı.**

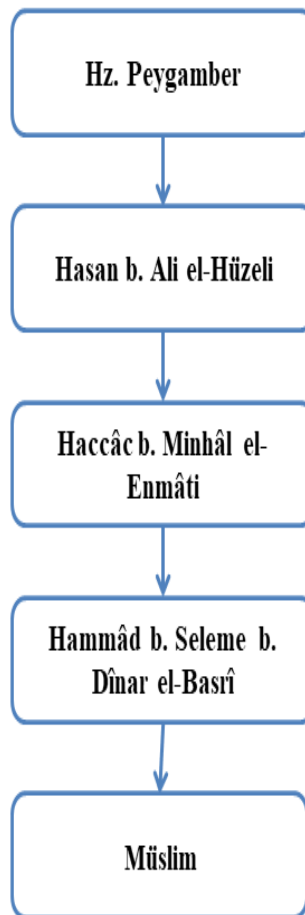
³²⁹ Buhârî, “Cenâiz”, 79 (No. 1358).

³³⁰ Tirmizî, “Sıfatü'l-Kiyâme”, 16 (No. 2446).

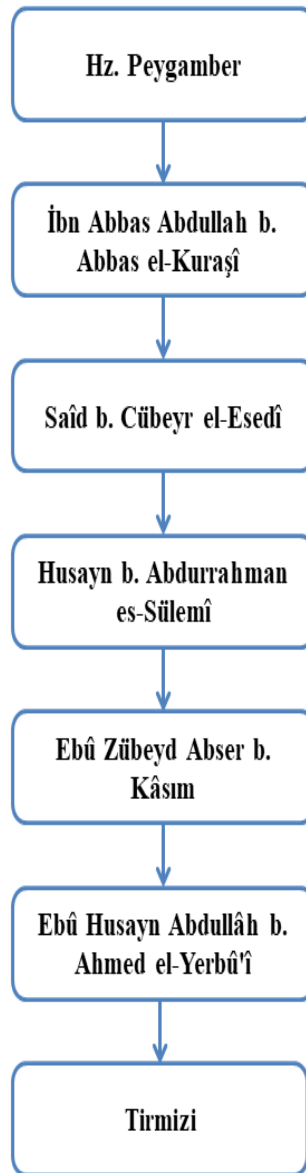
- Ebu Hüreyre + Ebû Salih es-Semman... İsnadı

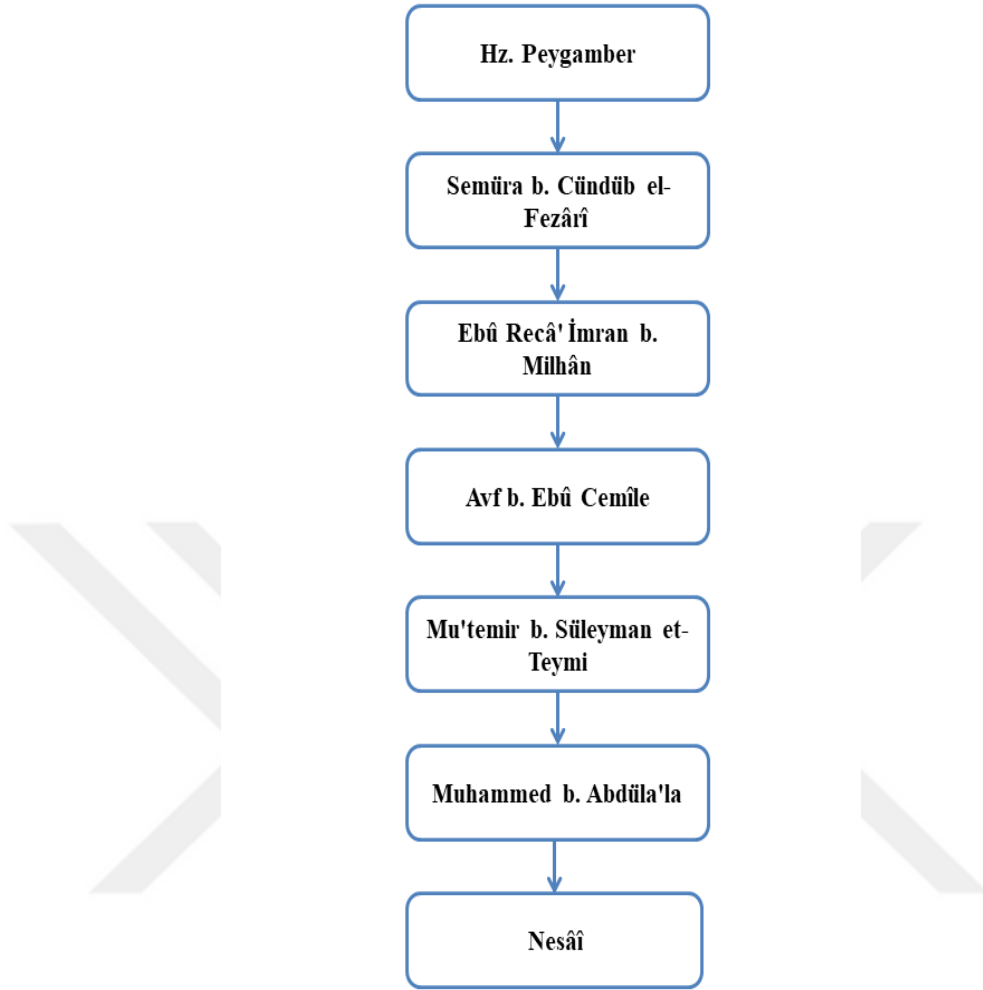
- **Hasan b. Ali el-Hüzeli Rivayeti**

- **Abdullah b. Abbas Rivayeti.**

- **Semure b. Cündüb Rivayeti**

Rivayet, dört farklı tarikten gelmektedir. Ebu Hüreyre rivayetinin, Said b. Müseyyib, Hemmam b. Münebbih, Ebu Salih es-Semman ve Zühri kanalıyla nakledildiği tespit edilmektedir. Rivayetler, Ebu Hüreyre nakillerinde *mütabi*, diğer sahabilerin tarikleriyle *şahit* olmaktadır. Dolayısıyla hadis, birçok kanaldan desteklenmiş durumdadır.

3.1.2. FITRATA ALLAH'A TESLİM OLMAK VE TEVHİD ANLAMINDA DEĞİNER HADİSLER

Bu başlık altında, alt başlık olarak beş farklı rivayetin tariklerini tespit edeceğiz ve tahririni yapacağız. Bu başlıklar, “Eğer ölürsen fitrat üzere ölürsün rivayeti”, “...Allahu Ekber deyince, Allah Rasûlü, o fitrata uygun hareket etti buyurması...”, “Hz. Peygamber'in, "ümmetim yıldızların çoğaldığı vakte kadar akşam

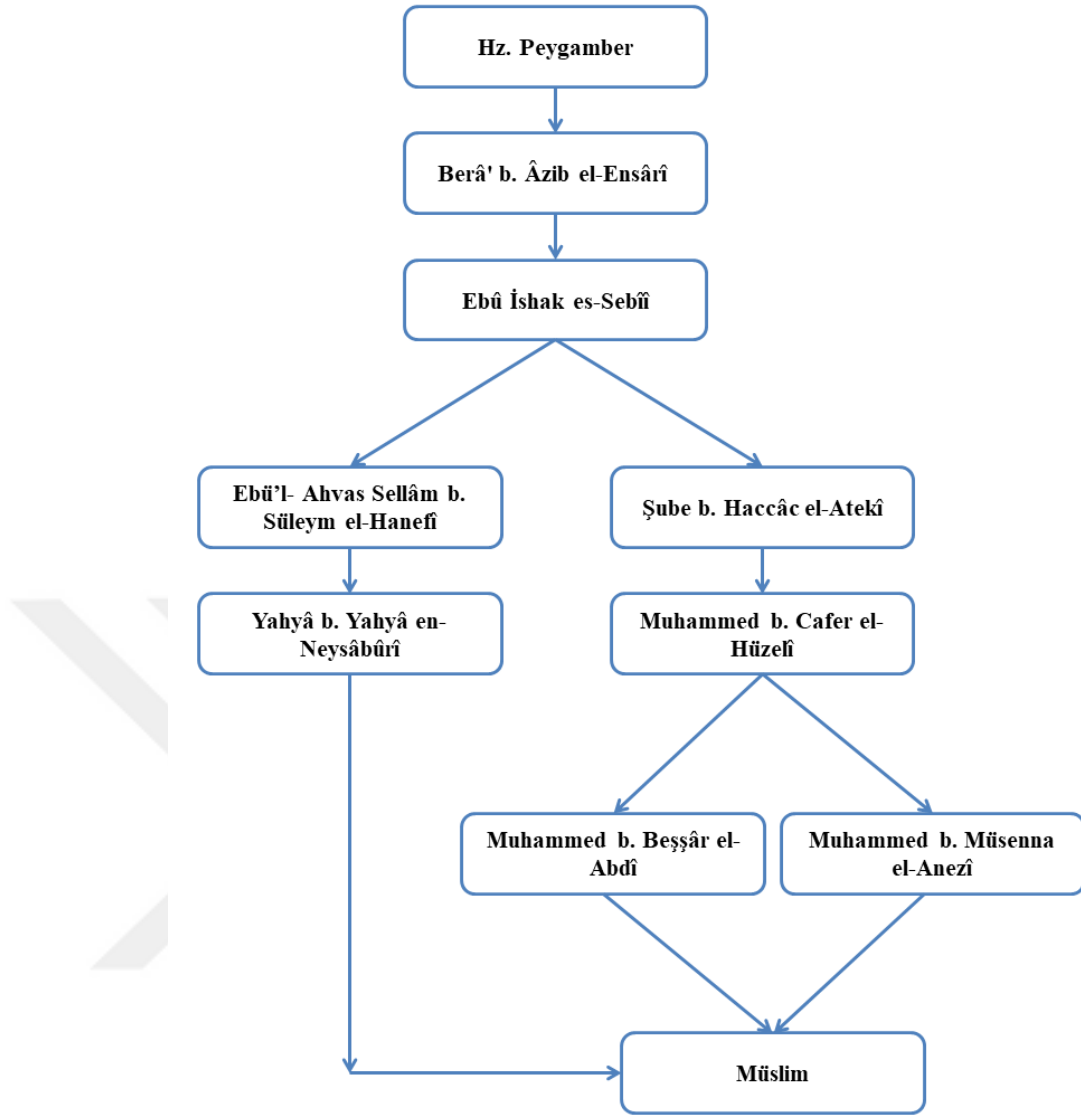
namazını geciktirmedikleri müddetçe hayır ya da fitrat üzeredir, rivayeti”, “...İslam Fıtratı Üzere Sabahlamak...” ve “...Şarabı değil sütü tercih etmek fitrattandır...”

3.1.2.1. “...Eğer Ölürsen Fitrat Üzere Ölürsün...” Rivayeti

" حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى. أَخْبَرَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِرَجُلٍ "يَا فُلَانُ: إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ" بِمِثْلِ حَدِيثِ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ. غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ "وَبَيْنَيْكَ الَّذِي أُرْسِلْتَ. فَإِنْ مِتَّ مِنْ لَيْلَتِكَ مِتَّ عَلَى الْفِطْرَةِ. وَإِنْ أَصْبَحْتَ، أَصَبْتَ خَيْرًا". حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُنْكَثَرِ، وَابْنُ بَشَّارٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، أَنَّهُ سَمِعَ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ، يَقُولُ: أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: رَجُلًا بِمِثْلِهِ، وَلَمْ يَذْكُرْ وَإِنْ أَصْبَحْتَ أَصَبْتَ خَيْرًا".³³¹

“Bize Yahya b. Yahya, ona Ebü'l-Ahvas, ona Ebû İshak, ona el-Berâ b. Âzib (r.a.) rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle bir adama buyurdu: “Ey falanca yatağına gittiğinde...” sonra Amr b. Mürre’nin hadisinin benzerini nakletti. Ancak şöyle dedi: “Senin gönderdiğin nebiye iman ettim. Eğer bu gece ölürsen anandan doğduğun gibi fitrat üzere ölürsün. Eğer sabaha çıkarsan hayır bulursun. Bize İbnü'l-Müsennâ ve İbn Beşşâr, onlara Muhammed b. Cafer, ona Şu'be, ona Ebû İshak'ın rivayet ettiğine göre Berâ b. Âzib'i (r.a.) şöyle derken duymuştur: Rasulullah (s.a.v.) bir adama demiştir ki... bu hadisin benzerini nakletmiş ancak "Eğer sabaha çıkarsa hayır kazanmıştır" cümlesini zikretmemiştir”.

³³¹ Müslim, “Zikir ve'd-dua ve't-tevbe ve'l-istiğfâr”, 17 (No. 58).

SENED TENKÎDİ

Ravi ismi	: Yahyâ b. Yahyâ b. Bekir b. Abdurrahman en-Neysâbûrî
Doğum yılı	: 142
Vefat yılı	: 226
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sika, Sebt, İmam
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

Ravi ismi	: Ebü'l- Ahvas Sellâm b. Süleyym el-Hanefî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 179
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Etbau'-Tabiîn, Sika, Mutkin
Hadis aktarma şekli	: أَخْبَرَنَا

Ravi ismi	: Ebû İshak es-Sebî
Doğum yılı	: 30
Vefat yılı	: 126
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabîin, Sika, Çok rivayeti var
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Ravi ismi	: Muhammed b. Cafer el-Hüzelî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 193
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabîin, Sika
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

Kütüb-i Sitte çerçevesinde, bu rivayetin birçok mükerreri bulunmaktadır. Biz, rivayetlerin metin olarak tekrarından ziyade farklı olan yerlerini zikredeceğiz:

- “Bize Muhammed b. Mukâtil, ona Abdullah, ona Süfyân, ona Mansûr, ona Saib b. Ubeyde, Berâ b. Âzib’den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Yatmak istediğinde önce namaz abdesti gibi abdest al, sonra sağ tarafın üzerine yat ve şöyle de: ‘Allah’ım! Yüzümü sana teslim ettim, işimi sana havale ettim, sırtımı sana dayadım. Senden rahmetini diler, azabından korkarım. Senden ancak sana sığınırım. Allah’ım! İndirdiğin kitaba inandım, gönderdiğin peygambere inandım.’ Eğer bu gece ölürsen İslam fitratı üzere can verirmiş olursun.” Bu dua Berâ şöyle dedi: Bu sözleri Hz. Peygamber’e (s.a.v.) tekrar ettim. “İndirdiğin kitaba iman ettim” kısmına geldikten sonra ‘ve resulüne’ dedim. Hz. Peygamber sözümü düzelterek “Hayır! Gönderdiğin nebine” buyurdu”.³³²
- “Bize Hafs b. Ömer, ona Şu’be, ona Süleyman, ona da Zeyd b. Vehb şöyle demiştir: “Huzeyfe rukûyu ve secdeyi tam yapmayan bir kimse gördü ve ona: Sen namaz kılmış olmadın. Şayet bu hal üzere ölürsen, Allah’ın Muhammed’i yaratmış olduğu fitrattan başka bir fitrat üzere ölürsün, dedi”.³³³

Kütüb-i Sitte’nin yirmi üç yerinde geçen bu rivayetin farklı tarikleri arasında az da olsa farklar bulunmaktadır. Biz mükerrerleri ile birlikte hadislerin

³³² Buhârî, “Vudû”, 75 (No. 247).

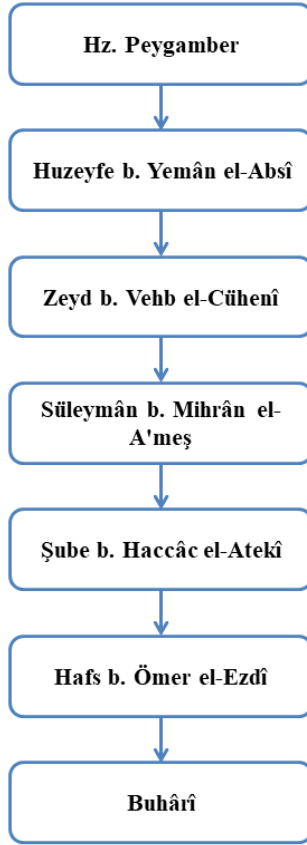
³³³ Buhârî, “Ezân”, 119 (No. 791).

kaynaklarını tespit ettik.³³⁴ Birinde akşam dua okuyarak yatan kişinin eğer ölürse fitrat üzere öldüğü geçerken, diğerinde namazı Peygamberin gösterdiği gibi kılmayanın ölürse fitrat üzere ölmeyeceği ifade edilmektedir. Bunlardan bazılarını Allah Rasûlü bizzat söylerken bazılarını ise sahabîlerin tespiti olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen sahabîler de Allah Rasûlü'nün uygulmasından hareketle böyle bir tespitte bulunmuşlardır.

Rivayetler, Bera b. Azib ve Huzeyfe b. Yeman'dan gelmektedir. Bera b. Azib'den gelen şemayı yukarıda vermiştik. Bu konuda gelen rivayetlerden bir Huzayfe b. Yeman rivayeti hariç kalanların hepsini Bera b. Azib nakletmektedir. Huzeyfe b. Yeman'dan gelen hadisin şeması ise şu şekildedir.

³³⁴ Konu ile ilgili Kütüb-i Sitte'de geçen tariklerin kaynak bilgileri mükerrerleri ile birlikte zikredilmiştir. Rivayetler şu şekildedir: Buhârî, "Vudû", 75 (No. 247); Buhârî, "Da'vât", 7 (No. 6313); Buhârî, "Da'vât", 6 (No. 6311); Buhârî, "Da'vât", 9 (No. 6315); Buhârî, "Tevhid", 34 (No. 7488); Müslim, "Zikir ve'd-dua ve't-tevbe ve'l-istiğfâr", 17 (No. 2710); Müslim, "Zikir ve'd-dua ve't-tevbe ve'l-istiğfâr", 17 (No. 57); Nesâî, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", 219 (No. 10549); Nesâî, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", 219 (No. 10550); Ebû Dâvûd, "Edeb", 97 (No. 5046); Ebû Dâvûd, "Edeb", 97 (No. 5047); Ebû Dâvûd, "Edeb", 97 (No. 5048); Tirmizî, "Da'vât", 116 (No. 3574); Tirmizî, "Da'vât", 16 (No. 3394); İbn Mâce, "Dua", 15 (No. 3876); Nesâî, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", 129 (No. 10545); Nesâî, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", 129 (No. 10554); Nesâî, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", 129 (No. 10543); Nesâî, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", 129 (No. 10545); Nesâî, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", 129 (No. 10552); Nesâî, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", 129 (No. 10551); Nesâî, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", 129 (No. 10551); Nesâî, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", 129 (No. 10553).

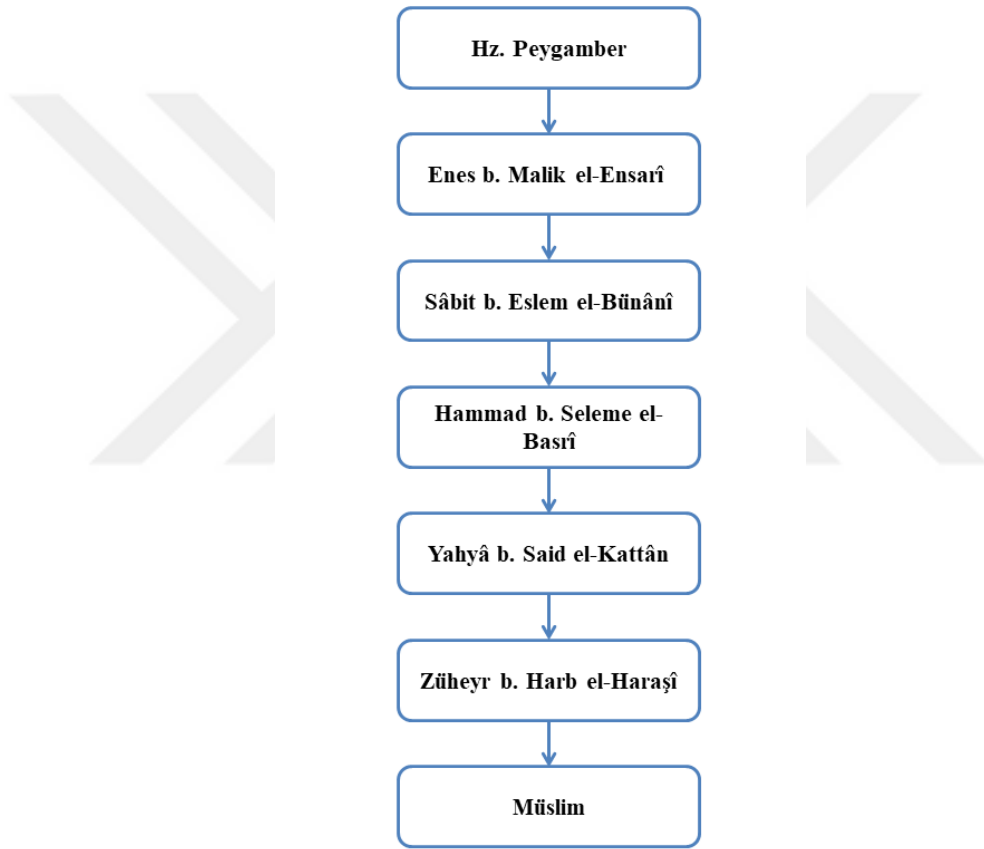
Kütüb-i Sitte'deki muhaddislerin de büyük oranda tek tariki kullandığı görülmektedir. Rivayetlerdeki az da olsa metin farklılıklarının sebebi, muhtemelen râvi kaynaklı problemlerdir. Büyük oranda mana ile rivayetin yapıldığı tespit edilmektedir. Ancak temelde dikkate alınan hadislerin aynı sahabiden aynı rivayeti nakletmek şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Huzeyfe b. Yeman rivayetiyle birlikte Bera b. Azib rivayeti birbirilerinin şahidi konumundadır.

3.1.2.2. "...Allahu Ekber deyince, Allah Rasûlü, o fitrata uygun hareket etti buyurması..."

"وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ. حَدَّثَنَا يَحْيَى (يَعْنِي ابْنَ سَعِيدٍ) عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ. حَدَّثَنَا ثَابِتٌ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُغَيِّرُ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ. وَكَانَ يَسْتَمِعُ الْأَذَانَ. فَإِنْ سَمِعَ أَذَانًا أَمْسَكَ. وَإِلَّا أَعَارَ. فَسَمِعَ رَجُلًا يَقُولُ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "عَلَى الْفِطْرَةِ" ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "خَرَجْتَ مِنَ النَّارِ" فَنَظَرُوا، فَإِذَا هُوَ رَاعِي مِعْزَى".³³⁵

³³⁵ Müslim, "Salât", 6 (No. 383); Nesâî, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", 233 (No. 10595); Tirmizî, "Siyer", 5 (No. 1618).

“Bize Züheyr b. Harb, ona Yahya b. Said, ona Hammad b. Seleme, ona Sabit (b. Eslem), ona da Enes b. Mâlik şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) güneş doğarken baskın yapardı. Fakat önce ezan sesini duymaya çalışırdı. Şayet ezan sesini duyarsa oraya baskın yapmaz, duymazsa baskın yapardı. Bir keresinde bir adamın "Allah en büyüktür, Allah en büyüktür" dediğini duydu. Bunun üzerine Hz. Peygamber "yaratılışa (fitrata) uygun hareket etti" buyurdu. Sonra adam, "Allah'tan başka ilah yoktur, Allah'tan başka ilah yoktur" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Cehennemden kurtuldun" buyurdu. Daha sonra oradakiler baktılar ki o adam sadece bir keçi çobanymış”.

SENED TENKÎDİ

Ravi ismi	: Züheyr b. Harb el-Haraşî
Doğum yılı	: 160
Vefat yılı	: 234
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabîîn, Sika, Sebt
Hadis aktarma şekli	: وَحَدَّثَنِي

Ravi ismi	: Yahyâ b. Said el-Kattân
Doğum yılı	: 120
Vefat yılı	: 198
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Etbau'-Tabiîn, Sika, Mutkin, Hafız, İmam
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

Ravi ismi	: Hammad b. Seleme el-Basrî
Doğum yılı	: 90
Vefat yılı	: 167
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabiîn, Sika, Muhtelit
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Ravi ismi	: Sâbit b. Eslem el-Bünânî
Doğum yılı	: 41
Vefat yılı	: 127
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabiîn, Sika
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

Bu konu ile ilgili Kütüb-i Sitte’de nakledilen rivayet sayısı üçtür.³³⁶ Her üç rivayet de, birbirinin tekrarı mahiyetindedir. Mükerrer olmaları hasebiyle biz de nakillerden sadece birisini zikretmeyi uygun bulduk. İsnad zinciri ve râvilerin durumu araştırıldığında, şemalardan da görüleceği üzere hadis *sahih* tir. Diğer rivayetlerin aksine bu rivayetin çok yaygın olmadığı, *haberi vahid* olduğu tespit edilmektedir.

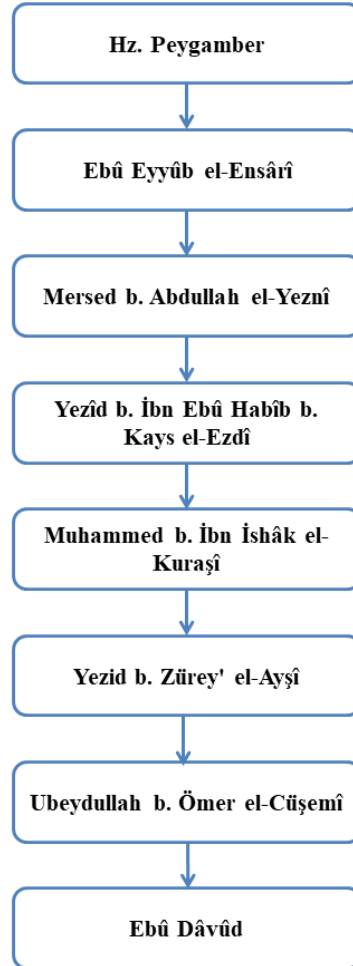
3.1.2.3. Hz. Peygamber'in, "ümmetim yıldızların çoğaldığı vakte kadar akşam namazını geciktirmedikleri müddetçe hayır ya da fitrat üzeredir.

"حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ مَرْثَدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَدِمَ عَلَيْنَا أَبُو أَيُّوبَ غَارِيًّا وَعُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ يَوْمَئِذٍ عَلَى مِصْرَ، فَأَخَّرَ الْمَغْرِبَ، فَقَامَ إِلَيْهِ أَبُو أَيُّوبَ، فَقَالَ: مَا هَذِهِ الصَّلَاةُ

³³⁶ Müslim, “Salât”, 6 (No. 383); Nesâî, “Amelü'l-yevm ve'l-leyle”, 233 (No. 10595); Tirmizî, “Siyer”, 5 (No. 1618).

يَا عَقْبَةُ؟ فَقَالَ: شَغَلْنَا. قَالَ: أَمَا سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: " لَا تَزَالُ أُمَّتِي يَخْتَرُ، أَوْ قَالَ: عَلَى الْفِطْرَةِ، مَا لَمْ يُؤَخَّرُوا الْمَغْرِبَ إِلَى أَنْ تَشْتَبِكَ النُّجُومُ".³³⁷

“Bize Ubeydullah b. Ömer, ona Yezid b. Zürey', ona Muhammed b. İshak, ona Yezid b. Ebû Habîb, ona da Mersed b. Abdullah şöyle rivayet etti: Ebû Eyyüb el-Ensârî bize gazi olarak geldiğinde Ukbe b. Âmir, Mısır'da emirdi. Ukbe, akşam namazını geç bir vakitte kıldı. Ebû Eyyüb da Ukbe'nin yanına vardı ve ona Ey Ukbe, bu namaz da nedir? diye sordu. Ukbe, meşguliyetimiz vardı, dedi. Ebû Eyyüb ise ona, Hz. Peygamber'in, "ümmetim yıldızların çoğaldığı vakte kadar akşam namazını geciktirmedikleri müddetçe hayır ya da fitrat üzeredir" buyurduğunu işitmedin mi diyerek sistem etti”.

³³⁷ Ebû Dâvûd, “Salât”, 6 (No. 418).

SENED TENKÎDİ

Ravi ismi	: Ubeydullah b. Ömer el-Cüşemî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 139
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sika, Sebt
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

Ravi ismi	: Yezid b. Zürey' el-Ayşî
Doğum yılı	: 101
Vefat yılı	: 182
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabiîn, Sika, Sebt, Huccet
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

Ravi ismi	: Muhammed b. İbn İshâk el-Kuraşî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 150
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabiîn, Sadûk, Müdellis
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

Ravi ismi	: Yezîd b. İbn Ebû Habîb b. Kays el-Ezdî
Doğum yılı	: 53
Vefat yılı	: 128
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabiîn, Sika, Fakih, Mürsel rivayetleri vardır
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنِي

Ravi ismi	: Mersed b. Abdullah el-Yeznî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 90
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabiîn, Sika
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

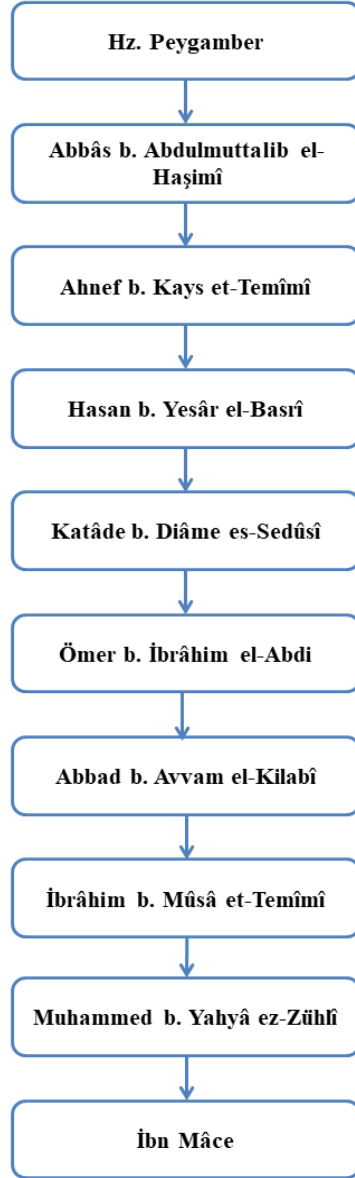
Ravi ismi	: Ebû Eyyûb el-Ensârî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 50-55
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sahâbî
Hadis aktarma şekli	: قَالَ

Konu ile ilgili iki rivayet bulunmaktadır. İlk rivayette, isnadda bulunan, mürsel rivayetler de nakleden râviler tespit edilmektedir. Ancak bu rivayette mürsel bir durumun olduğuna dair bir tespit söz konusu değildir. Benzer bir durum, konuya dair ikinci rivayette de söz konusudur. Meselenin mukayeseli bir şekilde anlaşılması için bu başlıkta ikinci bir rivayeti, hem isnad hem metin hem de tahrir yönü olarak zikredeceğiz. Rivayet şu şekildedir:

"حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى. أَنَّ أَبَا عَبَّادٍ بْنَ الْعَوَّامِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ الْحَسَنِ، عَنِ الْأَخْنَفِ بْنِ قَيْسٍ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؛ قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " لَا تَزَالُ أُمَّتِي عَلَى الْفِطْرَةِ مَا لَمْ يُؤَخَّرُوا الْمَغْرِبَ حَتَّى تَشْتَبِكَ النُّجُومُ".³³⁸ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ بْنُ مَاجَةَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ يَحْيَى، يَقُولُ: اضْطَرَبَ النَّاسُ فِي هَذَا الْحَدِيثِ بِبَعْدَادٍ. فَذَهَبْتُ أَنَا وَأَبُو بَكْرِ الْأَعْيُنِ، إِلَى الْعَوَّامِ بْنِ عَبَّادٍ بْنِ الْعَوَّامِ. فَأَخْرَجَ إِلَيْنَا أَصْلَ أَبِيهِ، فَإِذَا الْحَدِيثُ فِيهِ. فِي الرِّوَاثِدِ: إِسْنَادٌ حَسَنٌ. وَرَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ مِنْ حَدِيثِ أَبِي أَيُّوبَ.

"Bize Muhammed b. Yahya, ona İbrahim b. Musa, ona Abbad b. el-Avvam, ona Ömer b. İbrahim, ona Katâde, ona el-Hasan b. Ahnef b. Kays, ona el-Abbas b. Abdulmuttalib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.): "Benim ümmetim akşam namazını yıldızların birbirine girecek kadar çoğalacağı vakte kadar geciktirmediği sürece fitrat üzere kalmaya devam edecektir" buyurdu. Ebû Abdullah İbn Mâce dedi ki: Ben Muhammed b. Yahya'yı şöyle derken dinledim: İnsanlar Bağdat'ta bu hadis hakkında anlaşmazlığa düştüler. Ben ve Ebû Bekir el-A'yen, el-Avvâm b. Abbâd b. el-Avvam'a gittim. O bize babasının asıl nüshasını çıkardı. Bu hadisin orada olduğunu görüverdik".

³³⁸ İbn Mâce, "Salât", 7 (No. 689)

SENED TENKÎDİ

Ravi ismi	: Muhammed b. Yahyâ ez-Zühfî
Doğum yılı	: 172
Vefat yılı	: 258
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sika, Hafız Celil
Hadis aktarma şekli	: حدثنا

Ravi ismi	: İbrâhim b. Mûsâ et-Temîmî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 225
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sika, Hafız
Hadis aktarma şekli	: حدثنا

Ravi ismi	: Abbad b. Avvam el-Kilabî
Doğum yılı	: 118
Vefat yılı	: 187
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabîîn, Sika
Hadis aktarma şekli	: اُنْبَاَنَا

Ravi ismi	: Ömer b. İbrâhim el-Abdi
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: ?
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Etbau'-Tabîîn, Makbul
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Ravi ismi	: Hasan b. Yesâr el-Basrî
Doğum yılı	: 22
Vefat yılı	: 110
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabîîn, Sika, Müdellis, Mürsel rivayetleri vardır
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Ravi ismi	: Ahnef b. Kays et-Temîmî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 67
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabîîn, Sika
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Ravi ismi	: Abbâs b. Abdulmuttalib el-Haşimî
Doğum yılı	: قبل عام الفيل بثلاث سنين
Vefat yılı	: 32
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sahâbî,
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Birinci rivayette olduğu gibi farklı bir râvinin de mürsel hadis naklettiği tespit edilmiştir. Ancak elde mezkûr râvi açısından bu rivayette mürsel de bulunduğu dair tespit yoktur. Her iki isnadda bulunan mürsel hadis de nakleden râvilerin *sika* olduğu görülmektedir. Hem Ehl-i Hadis'in hem de ulemanın sikanın mürsellerini kabul ettiği malumdur. Elbette farklı görüş serdedenler olacaktır. Ancak genel kabul sikanın naklinin makbul olduğuna dairdir. Dolayısıyla her iki rivayetin makbul

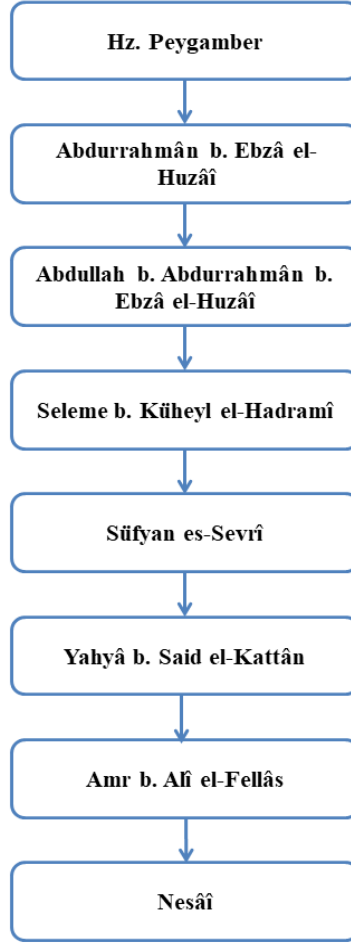
olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Kaynak olarak zikredildiği gibi, Kütüb-i Sitte’de de Ebû Dâvûd ve İbn Mace’nin bu rivayetleri, Hz. Abbas ve Ebû Eyyüb el-Ensârî’den birbirlerinin şahidi olarak naklettiği tespit edilmektedir.

3.1.2.4. “...İslam Fıtratı Üzere Sabahlamak...”

"حَدَّثَنَا عُمَرُو بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ كَهَيْلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَصْبَحَ، قَالَ: " أَصْبَحْنَا عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ، وَكَلِمَةِ الْإِخْلَاصِ، وَدِينِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ ﷺ وَمِلَّةِ آبَائِنَا إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا مُسْلِمًا، وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ".³³⁹

“Bize Amr b. Alî el-Fellâs, ona Yahyâ b. Said el-Kattân, ona Süfyan (es-Sevrî), ona Seleme b. Küheyl (el-Hadramî), ona da Abdullah b. Abdurrahman b. Ebzâ babası (Abdurrahman b. Ebzâ el-Huzaî) nin şöyle dediğini nakletti: Hz. Peygamber (s.a.v.) sabaha ulaştığında şöyle derdi: “Biz İslam fıtratı, kelime-i şehâdet, Muhammed'in dini ve daima doğru yola meyilli müslüman biri olan babamız İbrahim'in milleti üzerinde kararlı olarak sabaha eriştik! Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim.”.

³³⁹ Konu ile ilgili farklı tarikler, mükerrerleri göstermek için bütünüyle zikredilmiştir. Rivayetlerin kaynakları şu şekildedir. Nesâî, “Amelü'l-yevm ve'l-leyle”, 1 (No. 9744); Nesâî, “Amelü'l-yevm ve'l-leyle”, 1 (No. 9744); Nesâî, “Amelü'l-yevm ve'l-leyle”, 128 (No. 10103); Nesâî, “Amelü'l-yevm ve'l-leyle”, 1 (No. 9744); Nesâî, “Amelü'l-yevm ve'l-leyle”, 128 (No. 10104); Nesâî, “Amelü'l-yevm ve'l-leyle”, 128 (No. 10103); Nesâî, “Amelü'l-yevm ve'l-leyle”, 128 (No. 10104); Nesâî, “Amelü'l-yevm ve'l-leyle”, 129 (No. 10541).

SENED TENKÎDİ

Ravi ismi	: Amr b. Alî el-Fellâs
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 249
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sika, Hafız
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

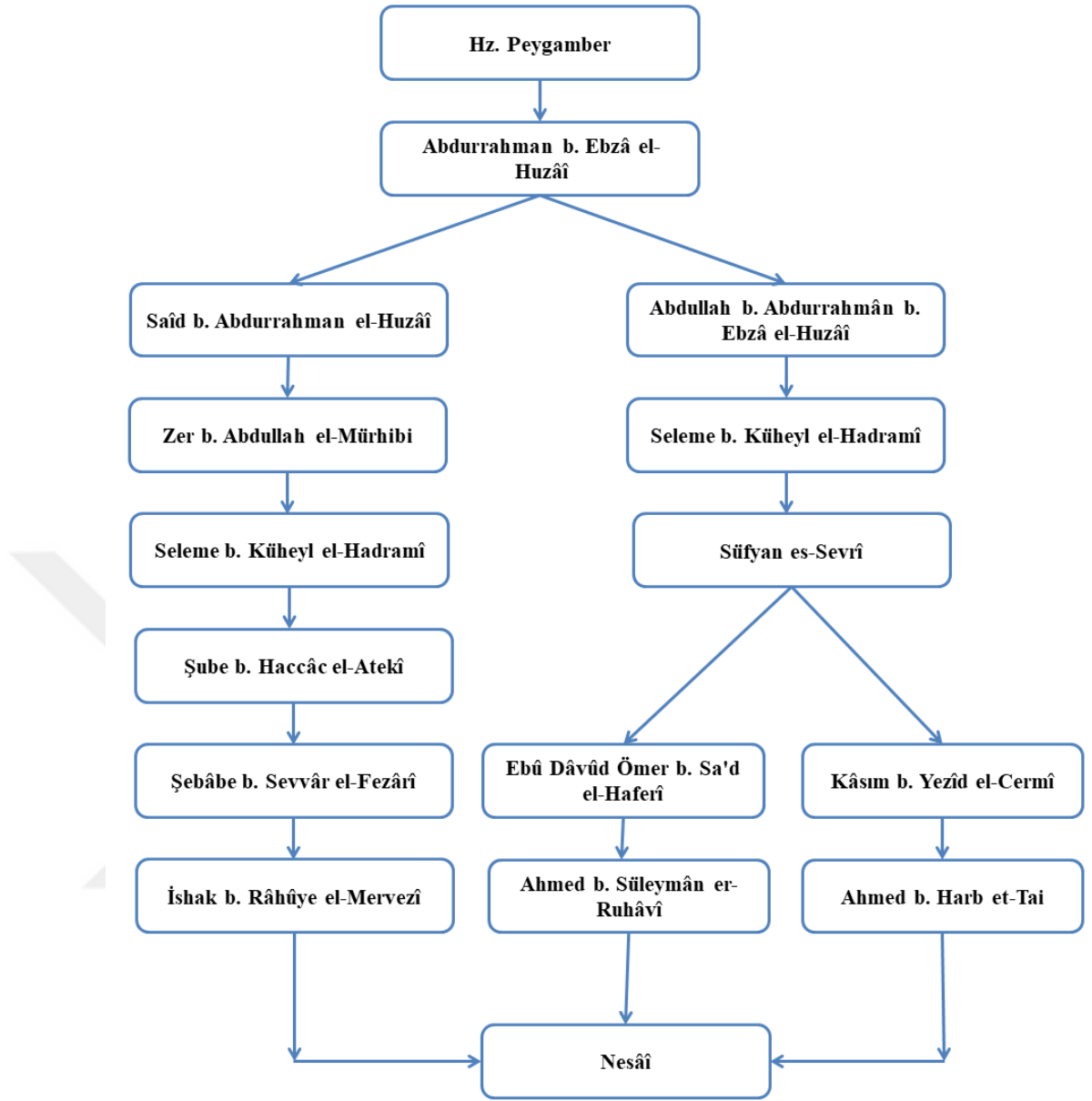
Ravi ismi	: Abdullah b. Abdurrahmân b. Ebzâ el-Huzâî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: ?
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Makbul
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Ravi ismi	: Abdurrahmân b. Ebzâ el-Huzâî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: ?
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sahabî
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَبَابَةُ، قَالَ: سَمِعْتُ شُعْبَةَ، يَقُولُ: أَتَيْتُ مُحَمَّدًا يَعْنِي ابْنَ أَبِي لَيْلَى، فَقُلْتُ: أَقْرَنِي عَنْ سَلَمَةَ حَدِيثًا مُسْنَدًا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فَحَدَّثْتُ، عَنِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى، قَالَ: إِذَا أَصْبَحَ: " أَصْبَحْنَا عَلَى الْفِطْرَةِ " فَذَكَرَ الدُّعَاءَ، قَالَ شُعْبَةُ: فَأَتَيْتُ سَلَمَةَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: لَمْ أَسْمَعْ مِنْ ابْنِ أَبِي أَوْفَى، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي هَذَا شَيْئًا، قُلْتُ: وَلَا مِنْ قَوْلِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى؟ قَالَ: لَا، قُلْتُ: وَلَا حَدَّثْتَ عَنْهُ؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنِّي سَمِعْتُ ذَرًّا يُحَدِّثُ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِزَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ إِذَا أَصْبَحَ قَالَ ذَلِكَ، فَرَجَعْتُ إِلَى مُحَمَّدٍ، وَفِي مَوْضِعٍ آخَرَ مِنْ كِتَابِي، فَدَخَلْتُ عَلَى مُحَمَّدٍ، فَقُلْتُ: أَيْنَ ابْنُ أَبِي أَوْفَى مِنْ ذَرٍّ؟ وَفِي مَوْضِعٍ آخَرَ: أَيْنَ ذَرٌّ مِنْ ابْنِ أَبِي أَوْفَى؟ قَالَ: هَكَذَا ظَنَنْتُ، قُلْتُ: هَكَذَا تُعَامِلُ بِالطَّرِيقِ؟ قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ: مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى أَحَدُ الْعُلَمَاءِ، إِلَّا أَنَّهُ سَيِّئُ الْحِفْظِ كَثِيرُ الْخَطَا".

“Bize.....Şu'be der ki: Muhammed b. Ebi Leyla'ya geldim ve: "Seleme'den naklen bana Nebi (s.a.v.)'den bir hadis aktar" dedim. Muhammed, Seleme vasıtasıyla ibn Ebi Evfa'dan naklen dedi ki: "Nebi (s.a.v.) sabah kalktığında şöyle derdi: "İslam fıtratı, ihlas sözü ... " Sonrasında Seleme'nin yanına geldim ve ibn Ebi Leyla'nın aktardığını bildirdim. Seleme: "Bu konuda ibn Ebi Evfa vasıtasıyla Nebi (s.a.v.)'den bir şey işitmiş değilim" dedi. Ona: "İbn Ebi Evfa'nın kendi sözü olarak işitmiş olabilir misin?" diye sorduğumda: "Hayır!" karşılığını verdi. "Bu konuda Nebi (s.a.v.)'den naklen bir şey işittin mi?" diye sorduğumda dedi ki: "Hayır! Ama, Zer'in, Said b. Abdirrahman b. Ebzer'den onun da babasından naklen bana bildirdiğine göre Nebi (s.a.v.) sabah uyandığı zaman bu sözleri söylerdi." Bunun üzerine Muhammed'in yanına geri döndüm. Ona: "İbn Ebi Evfa nerede, Zer nerede?" diye sorduğumda: "Ben öyle zannettim" karşılığını verdi. Ben de ona: "Sen bu şekilde zan ile mi amel ediyorsun!" dedim. Nesai der ki: Muhammed b. Abdirrahman b. Ebi Leyla ulemadan biridir, ama ezberi kötüdür ve hatası çoktur".³⁴⁰

³⁴⁰ Nesâî, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", 128 (No. 10104); Nesâî, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", 128 (No. 10105).

SENED TENKÎDİ

Ravi ismi	: Ebû Dâvûd Ömer b. Sa'd el-Haferî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 203
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Etbau'-Tabîîn, Sika
Hadis aktarma şekli	: أَخْبَرَنَا

Ravi ismi	: Ahmed b. Harb et-Tai
Doğum yılı	: 174
Vefat yılı	: 263
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sadûk, Hasenü'l Hadis
Hadis aktarma şekli	: أَخْبَرَنَا

Ravi ismi	: Kâsım b. Yezîd el-Cermî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 193
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Etbau'-Tabiîn, Sika
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

Ravi ismi	: Şebâbe b. Sevvâr el-Fezârî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 204
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Etbau'-Tabiîn, Sadûk, Hasenu'l- hadîs
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

“...Fıtrat üzere sabahlamakla...” ilgili rivayet kapsamında mükerrerlerle birlikte on hadis tespit edilmiştir. Burada hem metin hem de şema olarak verdiğimiz iki rivayetin dışındakileri ise dipnotta gösterdik. Rivayetlerin; sahabe nakli olarak Bera b. Azib, Ebu Ebza, İbn Ebi Evfa’dan geldiği tespit edilmiştir. Aynı metnin farklı isnatlarla farklı sahabilerden gelmesi hasebiyle bu hadisler birbirinin şahidi konumundadır.

“Fıtrat üzere sabahlamak” rivayetlerini, “...eğer yatağa girdiğinde şu duayı okursan ve ölürsen fıtrat üzere ölürsün...” rivayetinden ayrı düşünmemek lazımdır. Her ne kadar rivayetler bunu ayrı verseler de, bazı rivayetlerde fıtrat ifadesini zikretmeksizin, “eğer akşam duayı okuyarak yatağına girersen sabah da fıtrat üzere sabahlarsın/uyanırsın” şeklinde geçmektedir. Muhtemelen burada râvî tasarrufları bulunmaktadır. Belki ihtiyaç halinde, ilgili yerleri zikrederek nakilde bulunulmuştur. Onları dinleyen râviler de hadisin o şekilde olduğunu düşünerek nakletmiş olabilirler. Muhteva olarak bakıldığında, her iki konuda nakledilen rivayetlerin bir bütünün parçaları olduğunu söylemek mümkündür.

3.1.2.5. “...Şarabı değil sütü tercih etmek fıtrattandır...”

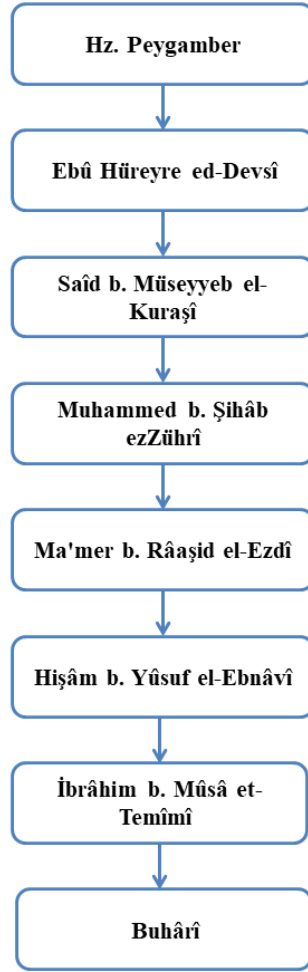
"حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ

اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "لَيْلَةُ أُسْرِي بِي رَأَيْتُ مُوسَى وَإِذَا هُوَ رَجُلٌ ضَرْبُ رَجُلٍ كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَنْوَةَ، وَرَأَيْتُ عِيسَى

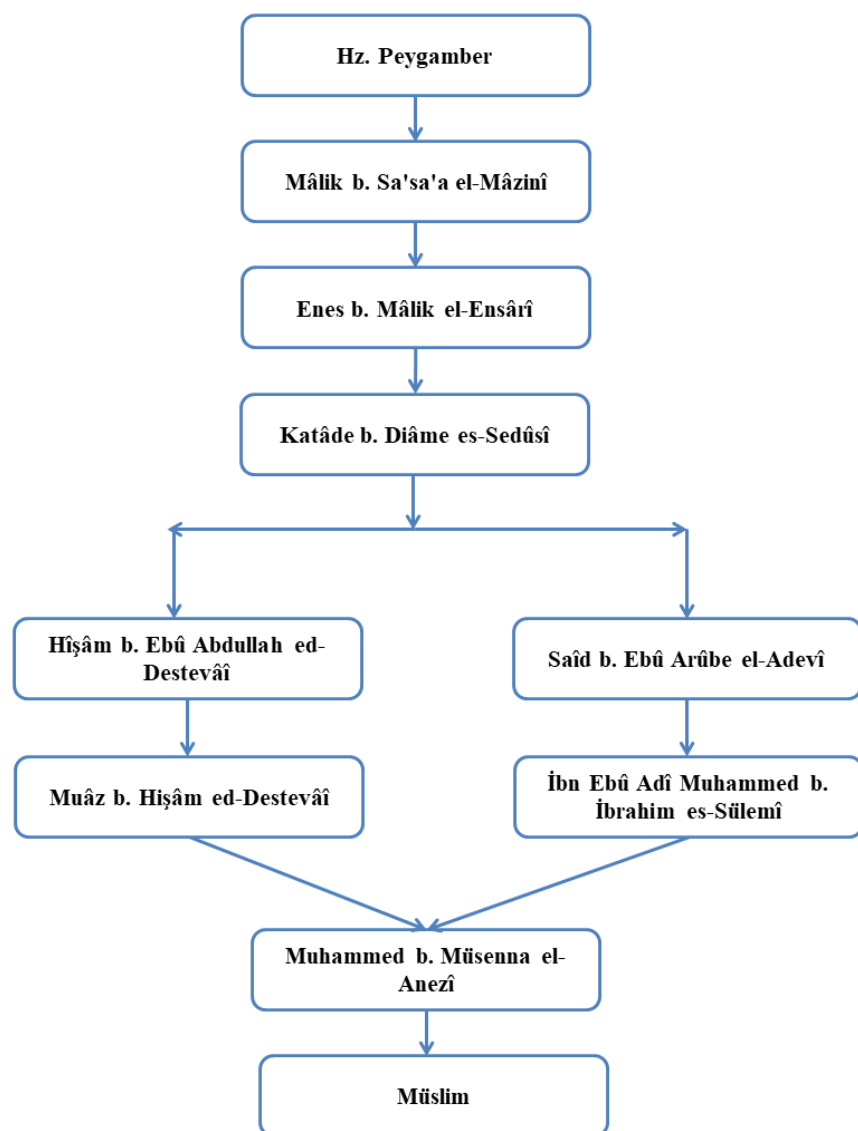
فَإِذَا هُوَ رَجُلٌ رُبْعَةٌ أَحْمَرٌ كَأَنَّهَا خَرَجَ مِنْ دِيمَاسٍ، وَأَنَا أَشْبَهُ وَلَدِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ. ثُمَّ أُتِيتُ بِإِنَاءَيْنِ فِي أَحَدِهِمَا لَبَنٌ وَفِي الْآخَرِ خَمْرٌ فَقَالَ: اشْرَبْ أَيُّهُمَا شِئْتَ، فَأَخَذْتُ اللَّبَنَ فَشَرِبْتُهُ، فَقِيلَ: أَخَذْتَ الْفِطْرَةَ، أَمَا إِنَّكَ لَوْ أَخَذْتَ الْخَمْرَ غَوَتْ أُمَّتُكَ".³⁴¹

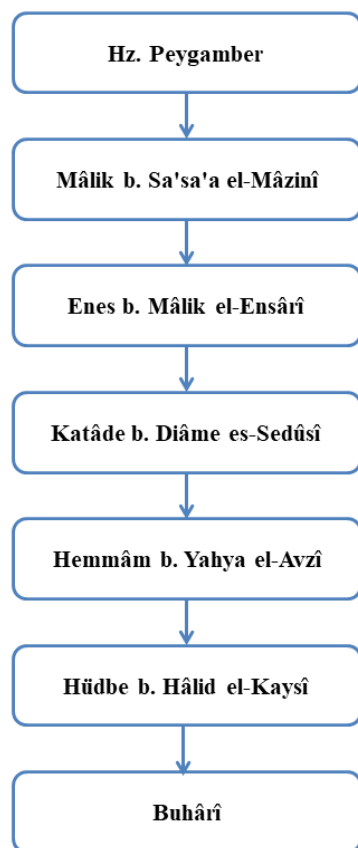
“Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Geceleyin yürütüldüğüm zaman Musa'yı gördüm. Baktım ki Mûsâ, Yemen'in Şenûe kabilesi erkeklerinden biri gibi uzun boylu, balıketli bir zâttır, İsa'yı da gördüm. Baktım ki, o, orta yapılı, sanki hamamdan çıkmış gibi al çehreli idi. (Ben İbrâhîm'i de gördüm.) Çocukları içinde İbrahim 'e en çok benzeyeni benimdir. Sonra bana birinin içinde süt, diğerinde şarâb bulunan iki kap getirildi. Cibril bana: - Bunlardan hangisini istersen iç, dedi. Ben sütü aldım ve onu içtim. Bana: - Fıtratı aldın. Eğer sen şarâbı almış olaydın, ümmetin azgın olurdu, denildi”.

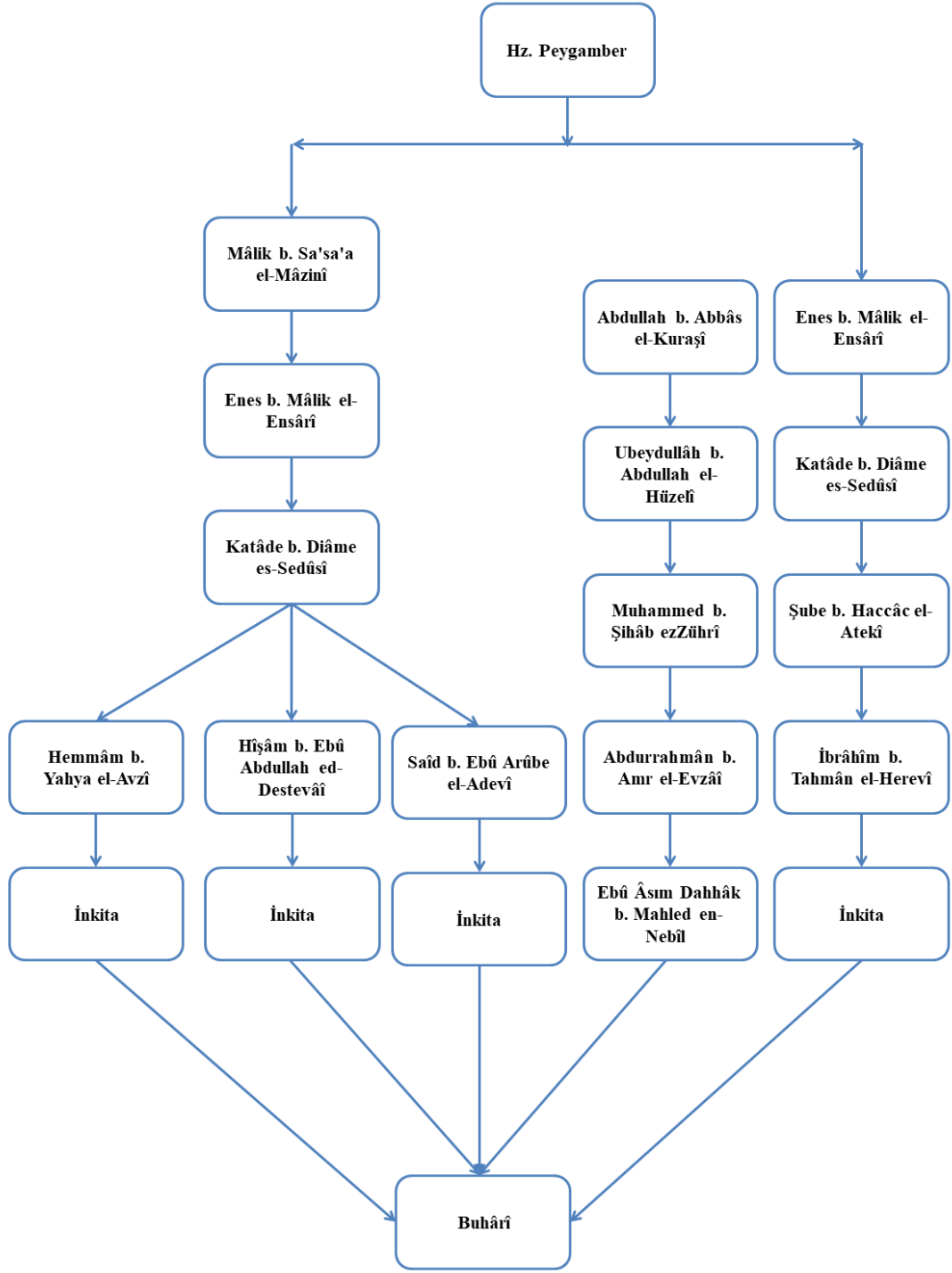
³⁴¹ Konu ile ilgili mükerrer olan, farklı tarihleri farklı kaynaklardan şu şekilde zikredebiliriz: Buhârî, “Ehadîsü'l-Enbiya”, 24(No. 3394); Buhârî, “Ehadîsü'l-Enbiya”, 24 (No. 3394); Buhârî, “Menâkıbü'l-Ensâr”, 42 (No. 3887); Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'an”, 17 (No. 3130); Müslim, “İmân”, 74 (No. 164); Müslim, “İmân”, 74 (No. 162); Müslim, “İmân”, 74 (No. 168); Buhârî, “Eşribe”, 11 (No. 5610); Buhârî, “Ehadîsü'l-Enbiya”, 48 (No. 3437); Buhârî, “Eşribe”, 11 (No. 5610).

Allah Rasûlü'nün sütü şaraba tercih etmesi rivayeti ile ilgili Kütüb-i Sitte kapsamında on bir rivayet tespit edilmiştir. İlk rivayette de yer verildiğine göre hadisin muhtevası İsra gecesi gerçekleşen bir durumla alakalıdır. Altı kitaptaki rivayetlerin hepsinin aynı muhtevada olduğu görülmüştür. Dolayısıyla on bir rivayetin kalan 10 tanesi mükerrer olması hasebiyle dipnotta kaynakları verilmekle yetinilmiştir. Rivayetlerin muhtevası aynı olsa da farklı sahabilerden gelmiştir. Kütüb-i Sitte çerçevesinde farklı kaynaklarda geçen farklı tarikleri şema halinde şu şekilde zikredebiliriz:

Hadisin, Enes b. Malik, Malik b. Sasaa ve Ebû Hüreyre tarikleriyle geldiği tespit edilmiştir. Metnin aynı muhtevada, isnadın birden fazla farklı sahabiden olması sebebiyle rivayetlerin birbirlerine *şahit* olduğu anlaşılmıştır. Mükerrer rivayetlerin çoğunluğunu ise Ebû Hüreyre nakilleri oluşturmaktadır.

Hadisin Tahrici

Bu başlık altında zikredilen 42 rivayet, beş farklı konudaki hadislerden oluşmaktadır. Bunlar; “Eğer ölürsen fitrat üzere ölürsün rivayeti”, “...Allahu Ekber deyince, Allah Rasûlü, o fitrata uygun hareket etti buyurması...”, “Hz. Peygamber'in, "ümmetim yıldızların çoğaldığı vakte kadar akşam namazını geciktirmedikleri müddetçe hayır ya da fitrat üzeredir, rivayeti”, “...İslam Fıtratı Üzere Sabahlamak...” ve “...Şarabı değil sütü tercih etmek fitrattandır...” şeklindedir.

Mezkûr başlıklardan birincisi 27, ikincisi 2, üçüncüsü 8, dördüncüsü 2 ve beşincisi 3 olmak üzere toplamda 42 rivayetten oluşmaktadır. Birden fazla olan rivayetlerde, ya hadis kısa haliyle ya farklı olaylarla bağlantılı olarak ya da mükerrer olmaması için özellikle Müslim’de atıflarla işaret edildiği tespit edilmiştir. 42 rivayet incelendiğinde 9 tanesinin *hasen*, diğerlerinin *sahih* olduğu anlaşılmıştır.

Beş farklı konu özelinde düşünüldüğünde, Allah Rasulü’nün “beş şey fitrattandır” veya “on şey fitrattandır” şeklinde sayılanların dışında başka maddelerin de fitrattan kabul edildiği görülmektedir. Ancak buradaki fitrat ifadesinin niteliği, diğerleri gibi hayatın içinde somut yönlü değil, manevi muhtevası bulunmaktadır. Bir dua okuyunca, eğer ölürse kişinin fitrat üzere ölmesi, namazın geciktirilmemesi, “Allah büyüktür” demenin fitratla bağlantısı gibi daha çok manevi yönler ön plandadır. Bu yaklaşımlardan hareketle, Hz. Peygamber’in fitrat anlayışında ilahi yönün esas olduğu görülmektedir. Menşe olarak ilahi olanın hâlık-mahlûk denkleminde fitratla açıklanması, O’nun sünnetinden bir durum olarak anlamak gerekir.

3.1.3. FITRATA PEYGAMBER’İN MENHECİ VE SÜNNETİ ANLAMINDA DEĞİNEREN HADİSLER

Bu başlık altındaki rivayetleri üç alt başlıkta inceleyeceğiz. Bunlar: Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Hz. Aişe ve Ammar b. Yasir rivayetleridir.

3.1.3.1. Ebû Hüreyre’den Gelen Rivâyet

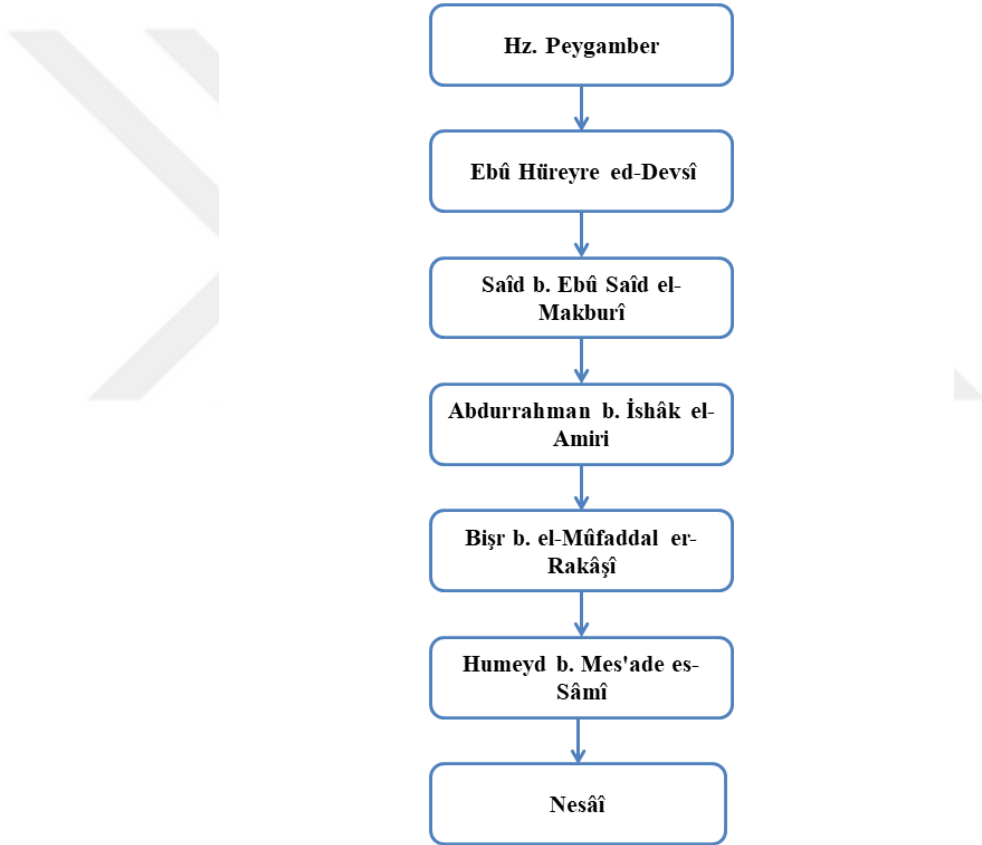
“Beş şey fitrattandır...” rivayeti kapsamında Kütüb-i Sitte’de 14 tariki tespit etmek mümkündür. Bunların ilk üç nesilde hemen hemen aynı olduğu, diğer tabakalarda farklı râviler tarafından nakledildiği görülmektedir. Öncelikle Ebû

Hüreyre'den gelen bir rivayetin tahricini etraflıca zikredeceğiz, daha sonra kalan rivayetlerin isnad ve metin farklılıklarına işaret edeceğiz.

"أَخْبَرَنَا حُمَيْدُ بْنُ مَسْعَدَةَ، عَنْ بَشْرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبَرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "خَمْسٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: الْحِثَانُ، وَحَلْقُ الْعَانَةِ، وَتَقْلِيمُ الظُّفْرِ، وَتَقْصِيرُ الشَّارِبِ، وَفَقْفُهُ مَالِكٌ".³⁴²

"Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Beş şey yaratılıştan beri yapılması gereken şeylerdendir. 1. Sünnet olmak, 2. Etek tıraşı olmak, 3. Koltuk altı kıllarını yok etmek, 4. Tırnakları kesmek, 5. Bıyıkları kısaltmak".

SENED TENKÎDİ

Ravi ismi	: Humejd b. Mes'ade es-Sâmî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 244
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sika
Hadis aktarma şekli	: أَخْبَرَنَا

³⁴² Nesâî, "Zînet", 1 (No. 5043).

Ravi ismi	: Bişr b. el-Mûfaddal er-Rakâşî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 187
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sika, Sebt
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Ravi ismi	: Abdurrahman b. İshâk el-Amiri
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: ?
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sadûk, Hasenu'l- hadîs
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

Ravi ismi	: Saîd b. Ebû Saîd el-Makburî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 123
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabiîn, Sika, Muhtelit
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Bu rivayet, isnadda bulunan Abdurrahman b. İshak el-Amiri'den dolayı sıhhat bakımından *hasen* hadistir.

Konu ile ilgili diğer rivayetlerin hemen hemen hepsinin metinleri aynıdır.³⁴³ Lakin bazı metinlerde takdim te'hir veya ziyade yönler bulunmaktadır. Bu kapsamda olanlar ise şu şekildedir:

- “Bize Muhammed b. Abdûla'la, ona Mu'temir, ona Mamer, ona ez-Zührî, ona Said b. Müseyyeb ona da Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Beş şey fîtrattandır. Bıyığı kısaltmak, koltuk altı temizliği yapmak, tırnakları kesmek, etek tıraşı olmak ve sünnet olmak”.³⁴⁴

³⁴³ Konuya dair mükerrer rivayetler şunlardır: Buhârî, “Libâs”, 63 (No. 5889); Buhârî, “Libâs”, 64 (No. 5891); Buhârî, “İsti'zân”, 51 (No. 6297); Müslim, “Tahâret”, 16 (No. 257); Müslim, “Tahâret”, 16 (No. 50); Nesâî, “Tahâret”, 10 (No. 10); Nesâî, “Zînet”, 48 (No. 5225); Nesâî, “Zînet”, 1 (No. 5044); Nesâî, “Tahâret”, 9 (No. 9); Ebû Dâvûd, “Teraccul”, 16 (No. 4198); Tirmizî, “Edeb”, 14 (No. 2756); İbn Mâce, “Tahâret ve Sünenüha”, 8 (No. 293).

³⁴⁴ Nesâî, “Tahâret”, 10 (No. 10).

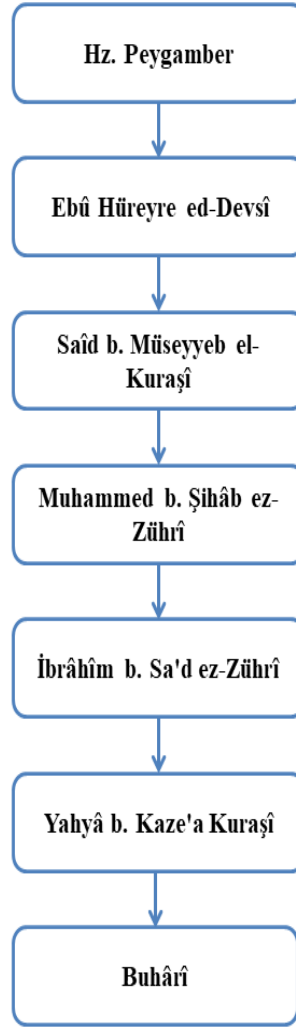
- “Bize Kuteybe, ona Mâlik, ona el-Makburî ona da Ebû Hüreyre şöyle rivayet etmiştir: Beş şey fıtrattandır: "Tırnakları kesmek, bıyığı kısaltmak, koltuk altını temizlemek, etek traşı olmak ve sünnet olmak”.³⁴⁵
- “Bize Ebû Bekr b. Ebû Şeybe, ona Süfyân b. Uyeyne, ona Zührî, ona Sa’id b. el-Müseyyeb, ona Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Rasulullah şöyle buyurmuştur: "Fıtrat beş (haslet-özellik)tir ya da beş (özellik) fıtrattandır: Sünnet olmak, (kasıkları) tıraş etmek, tırnakları kesmek, koltuk altını yolmak ve bıyığı kısaltmak”.³⁴⁶

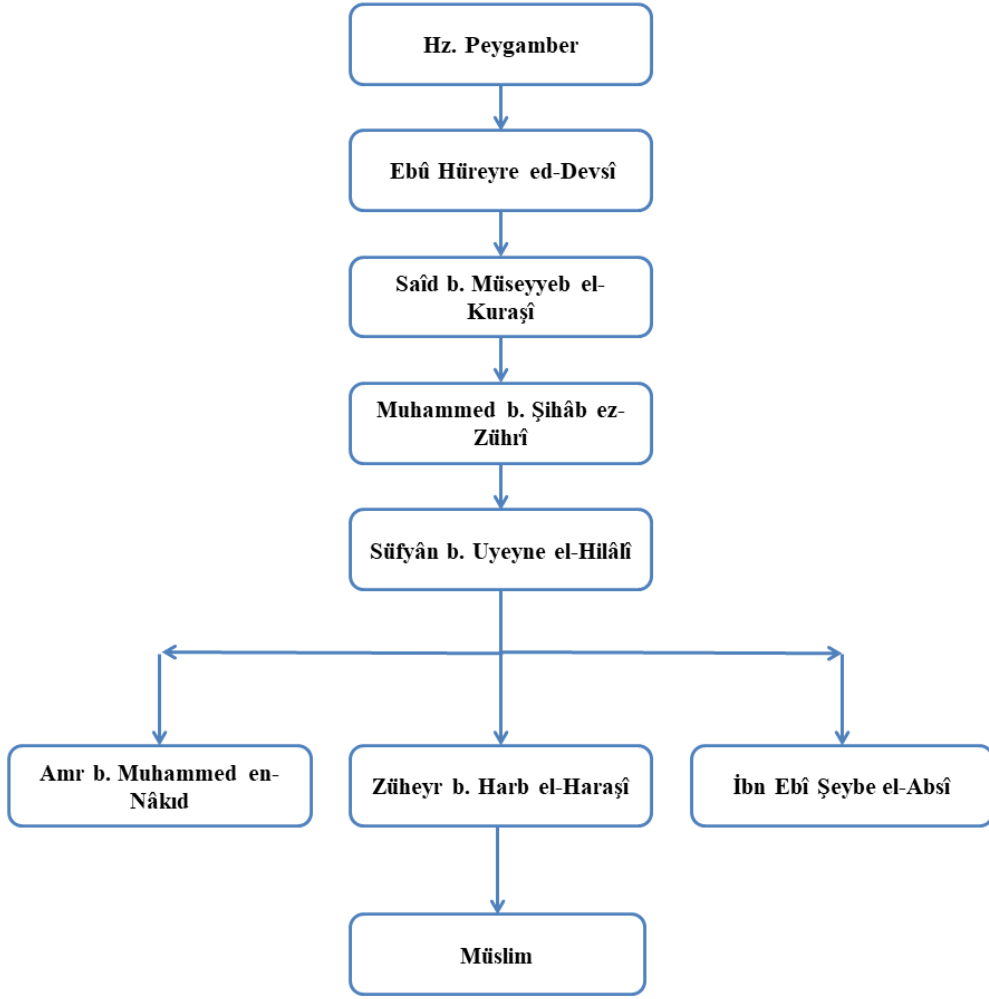
Rivayetlerin metinlerine bakıldığında büyük oranda aynı olduğu tespit edilmektedir. Ebû Hüreyre’den gelen rivayetlerin özellikle Buhârî’de geçenlerin aynı olduğu görülürken, Nesâî ve İbn Mace rivayetlerinde ise metin farklılıkları bulunmaktadır. Ancak metin farklılıkları, bütüncül olarak hadisin metninden kaynaklanan bir farklılığı ifade etmemektedir. Mezkûr farklılık, temel olarak verdiğimiz ilk hadiste geçen ifadelerin takdim te’hiri şeklindedir. Yukarıda metnini verdiğimiz rivayetler de görüldüğü üzere bu şekildedir.

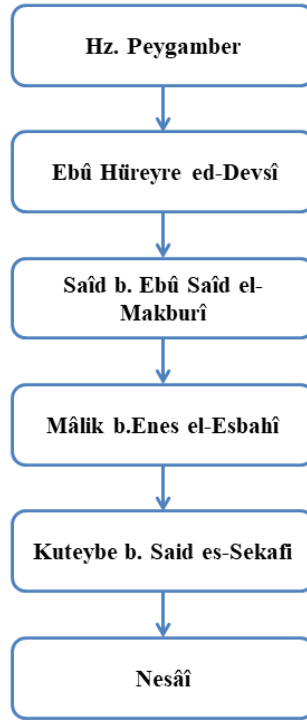
Ebû Hüreyre rivayetinin isnadına bakıldığında, ilk üç neslin büyük oranda aynı olduğu tespit edilmiştir. Özellikle İbn Şihab ez-Zühri’den sonraki râvilerde isnadın farklılaştığı görülmektedir. Rivayetin isnadları farklı olanları, Kütüb-i Sitte’de geçen kitaplardan birer tane almak suretiyle şemalarına şu şekilde yer verebiliriz:

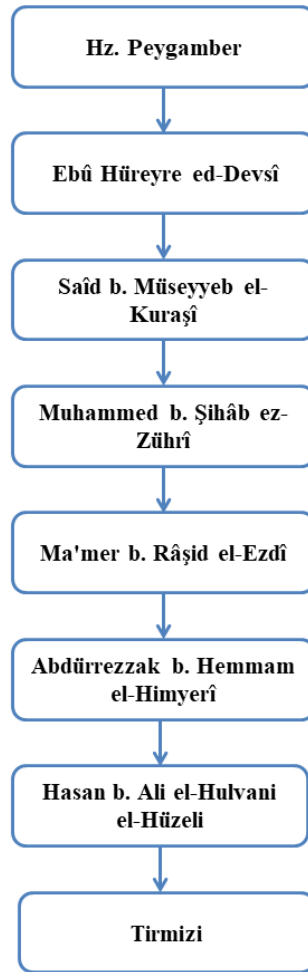
³⁴⁵ Nesâî, “Zinet”, 1 (No. 5044).

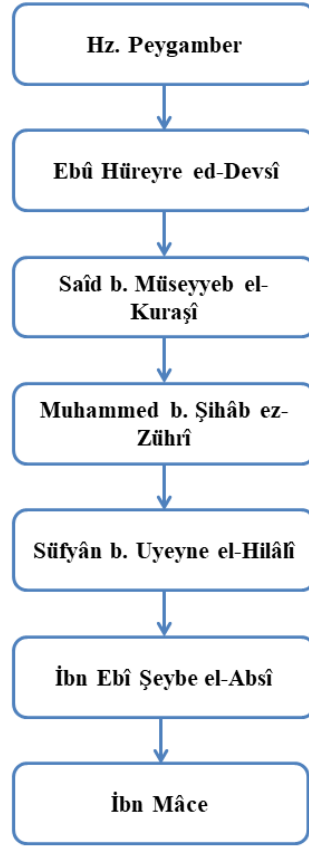
³⁴⁶ İbn Mâce, “Tahâret ve Sünenüha”, 8 (No. 293).

Hadisin, şemalara bakıldığında, altı kitapta da geçtiği görülecektir. Ebû Hüreyre'den gelen bu rivayetlerin isnadının birkaç farklı râvi haricinde aynı olduğu anlaşılmaktadır. Altı muhaddisin de nakillerinde İbn Şihab ez-Zühri, Said b. Müseyyib gibi ortak râviler bulunmaktadır. Ebû Hüreyre rivayeti, Müslim dışında genellikle tek tarikten gelmiştir. Müslim'de ise, kendinden önceki râvilerin fazlalaştığı görülmektedir. Müslim'in de onların her birinden hadis aldığı tespit edilmektedir. Yani müstahrec usulü yaklaşımı tercih etmesi hasebiyle rivayetin tariklerini artırmıştır.

Ebû Hüreyre'nın naklettiği bir hadiste, “*Fıtrat, beştir ya da beş şey fıtrattandır*” ifadesi kullanılarak fıtratın beş adet uygulamayı içerdiği belirtilir. Bu ifadeyi özel olarak “beş şey fıtrattandır” uygulamasına işaret etmek için kullanan diğer hadis kaynakları şunlardır: Buhârî (Libâs, “Sakal Tıraşı Babı”, Hadis no: 5889), Müslim (Tahâret, “Fıtrat Özellikleri Babı”, Hadis no: 257), Ebû Dâvûd (Teraccul, “Sakal Alma Babı”, Hadis no: 4198), İbn Mâce (Tahâret ve Sünenüha, “Fıtrat Babı”, Hadis no: 292), Tirmizi (Edeb, “Tırnak Kesme Hakkında Gelen Hadisler”, Hadis no: 2756), Nesâî (Tahâret, “Fıtrat Hakkında Bahis”, Hadis no: 9,

11) ve Nesâî (Zînet, “Fıtrat Hakkında Bahis”, Hadis no: 10, 11. Nesâî'nin başka bir rivayetinde Ebû Hüreyre'dan gelen ifadede, "Sakal kesimi" yerine "Sakalı kısaltma" olarak geçer. Ebû Hüreyre'den gelen diğer bir rivayette, fıtratın beş olduğu ifadesi, “*Fıtrat, beştir ya da beş şey fıtrattandır*” şeklinde daha sınırlı bir ifadeyle belirtilir.

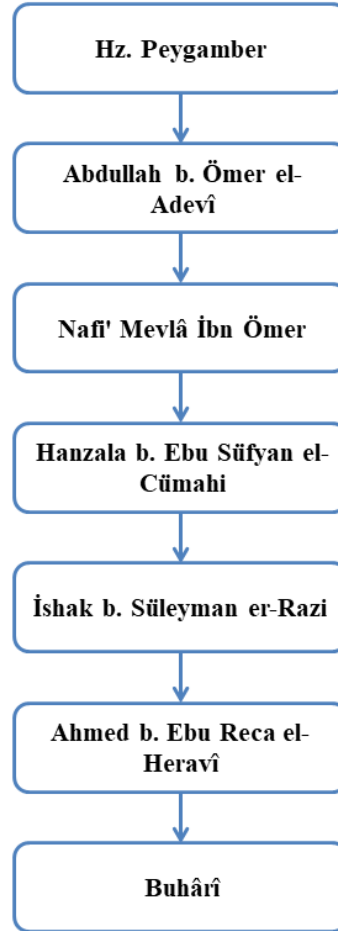
3.1.3.2. Abdullah b. Ömer’den Gelen Rivâyet

"حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ خُظْلَةَ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ

رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: " مِنْ الْفِطْرَةِ حُلُقُ الْعَانَةِ وَتَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ وَقَصُّ الشَّارِبِ".³⁴⁷

“Bize Ahmed b. Ebû Recâ, ona İshak b. Süleyman, ona Hanzala, ona Nâfi', ona da İbn Ömer, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: Etek traşı olmak, tırnakları kesmek ve bıyığı kısaltmak fıtrattandır”.

Bu rivâyeti Buhârî, aşağıdaki isnadlarla nakletmektedir:

³⁴⁷ Buhârî, “Libâs”, 64 (No. 5890).

SENED TENKÎDİ

Ravi ismi	: Ahmed b. Ebû Recâ el-Heravî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 232
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sika
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

Ravi ismi	: İshâk b. Süleyman er-Razî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 200
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sika
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

Ravi ismi	: Hanzala b. Ebû Süfyân el-Cümahi
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 151
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Etbau'-Tabîîn, Sika, Hücet
Hadis aktarma şekli	: سَمِعْتُ

Ravi ismi	: Nâfi' Mevlâ İbn Ömer
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 116
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabîîn, Sika Sebt, Meşhur
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Ravi ismi	: Abdullah b. Ömer el-Adevî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 73
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sahâbî
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Bu rivayeti Buhârî *es-Sahîh*'inde (Libâs, “Tırnak Kesimi Babı”, Hadis No: 5890) nakletti". "İsnadı muttasıl, râvileri güvenilir kişilerden oluşan bir tariktir ve bu râviler, Buhârî'nin güvenilir râvileri arasında yer almaktadır.

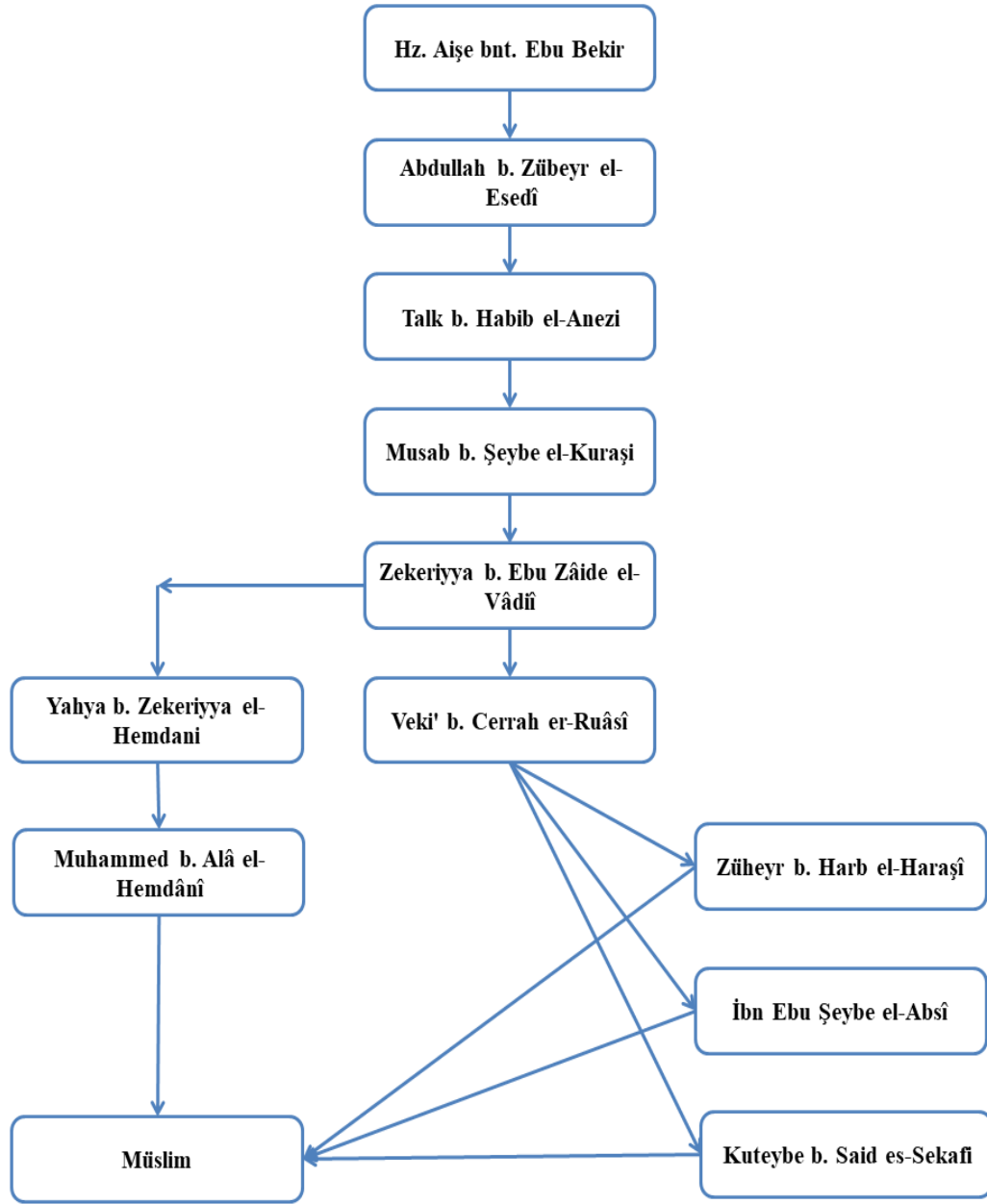
3.1.3.3. Hz. Âişe'den Gelen Rivâyet

"حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ وَأَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ. قَالُوا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ زَكَرِيَّاءَ بْنِ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ شَيْبَةَ عَنْ طَلْقِ بْنِ حَبِيبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ "عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ، وَإِعْفَاءُ اللَّحْيَةِ، وَالسِّوَاكُ، وَاسْتِنْشَاقُ الْمَاءِ، وَقَصُّ الْأُظْفَارِ، وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ، وَنَتْفُ الْإِيطِ، وَحَلْقُ الْعَانَةِ، وَانْتِقَاصُ الْمَاءِ". قَالَ زَكَرِيَّاءُ: قَالَ مُصْعَبٌ: وَنَسِيتُ الْعَاشِرَةَ. إِلَّا أَنْ تَكُونَ: الْمُضْمَضَةُ. زَادَ قُتَيْبَةُ: قَالَ وَكِيعٌ: انْتِقَاصُ الْمَاءِ يَعْنِي الْإِسْتِنْجَاءَ". " . حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ شَيْبَةَ، فِي هَذَا الْإِسْنَادِ مِثْلَهُ، غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: قَالَ أَبُوهُ: وَنَسِيتُ الْعَاشِرَةَ.³⁴⁸

"Bize Kuteybe b. Said, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve Züheyr b. Harb, onlara Vekî', ona Zekerîyya b. Ebû Zâide, ona Musab b. Şeybe, ona Talk b. Habîb, ona Abdullah b. Zübeyr, ona da Âişe, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: On [şey] fitrattandır. Bıyığı kılsatmak, sakal bırakmak, dişleri temizlemek (sivâk), su ile burnu temizlemek (istinşâk), tırnakları kısaltmak, parmak aralarını yıkamak, etek traşı olmak ve tuvalet sonrası su ile temizlenmek. [Râvilerden] Zekerîyya, Musab'ın, "Onuncusunu unutmakla beraber ağza su vermek olabilir" dediğini nakletmiştir. Kuteybe, [rivayetinde], Vekî'nin "İntikâsu'l-mâ" (انْتِقَاصُ الْمَاءِ) ibaresinin istincâ anlamına gelmektedir" dediği ilavesinde bulunmuştur.

"Hadisin senet şemasında, bu rivayeti Müslim (ö. 261/875), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892) ve İbn Mâce (ö. 273/887) nakletmektedir. Rivayetler, Hz. Âişe (r.a.) tarafından farklı senedlerle aşağıdaki isnadlarla aktarılmıştır:"

³⁴⁸ Müslim, "İmân", 16 (No. 261) .

SENED TENKÎDİ

Ravi ismi	: Zekeriyyâ b. Ebû Zâide el-Vâdiî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 147
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sika
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Ravi ismi	: Musab b. Şeybe el-Kuraşî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: ?
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabiîn, Makbul
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Ravi ismi	: Talk b. Habîb el-Anezi
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 91
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabiîn, Sadûk, Mürcilikle itham edilmiştir.
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Ravi ismi	: Abdullah b. Zübeyr el-Esedî
Doğum yılı	: 1 (624)
Vefat yılı	: 73
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sahâbî
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Hız. Aîşe'den gelen başka rivayetlerin hem sened hem de metninde farklılıklar bulunmaktadır. Mezkûr metin farklılıklarını şu şekilde gösterebiliriz:

- “Bize Yahya b. Main, ona Vekî', ona Zekerîyya b. Ebû Zâide, ona Musab b. Şeybe, ona Talk b. Habîb, ona İbn Zübeyr, ona da Âişe, Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "On şey fitrattandır: Bıyığın kısaltılması, sakalın düzeltilmesi, dişlerin temizlenmesi, burna su çekilip temizlenmesi, tırnakların kesilmesi, parmak eklemlerinin yıkanması, koltuk altı kıllarının kesilmesi, eteklerin tıraş edilmesi, pisliğin su ile temizlenmesi." [Ravilerden Zekerîyya, Musab'dan şunu nakletmiştir: 'Onuncuyu unuttum, ancak bu mazmaza olabilir.”³⁴⁹
- “Bize Kuteybe ve Hennâd, onlara Vekî', ona Zekerîyya b. Ebû Zâide, ona Musab b. Şeybe, ona Talk b. Habîb, ona Abdullah b. Zübeyr, ona da Âişe, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "On şey fitrattandır: Bıyıkları kısaltmak, sakalı uzatmak, diş temizliği, burun temizliği, tırnakları kesmek, parmak aralarını yıkamak, koltuk altı traşı, kasık traşı ve su ile taharetlenmek." (Râvi) Zekerîyya şöyle demiştir: Onuncusunu

³⁴⁹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 29 (No. 53) .

unuttum ancak ağız temizliği olabilir. Ebû Ubeyd şöyle demiştir: (Metindeki) "intikâsu'l-mâ", su ile istinca yapmak demektir. Bu konuda Ammar b. Yasir, İbn Ömer ve Ebû Hüreyre'den de hadis rivayet edilmiştir. Ebû İsa şöyle demiştir: Bu, "hasen" bir hadistir”³⁵⁰

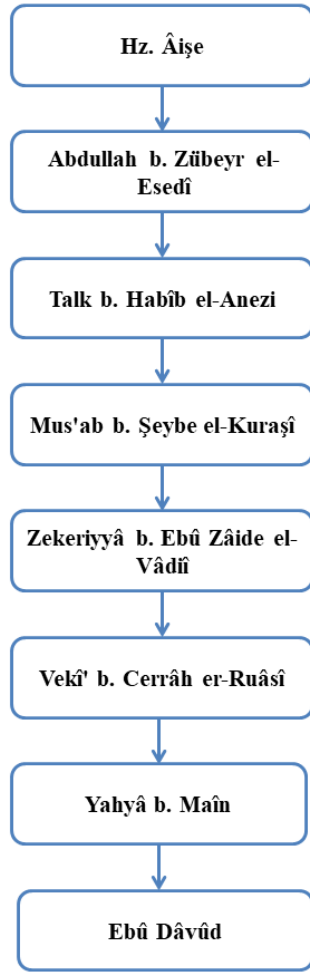
- “Bize Ebû Bekr b. Ebû Şeybe, ona Veki', ona Zekeriyâ b. Ebû Zâide, ona Mus'ab b. Şeybe, ona Talk b. Habîb, ona İbn Zübeyr, ona Âişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "On şey fitrattandır. Bıyık kısaltmak, sakal uzatmak, misvak kullanmak, burna su vermek, tırnakları kesmek, parmakların aralarını yıkamak, koltuk altını yolmak, kasıkları tıraş etmek ve su ile taharetlenmek." Yani istinca. (Ravilerden) Zekeriyâ dedi ki: " Mus'ab 'ben onuncuyu unuttum ancak o mazmaza olmalı' dedi”.³⁵¹

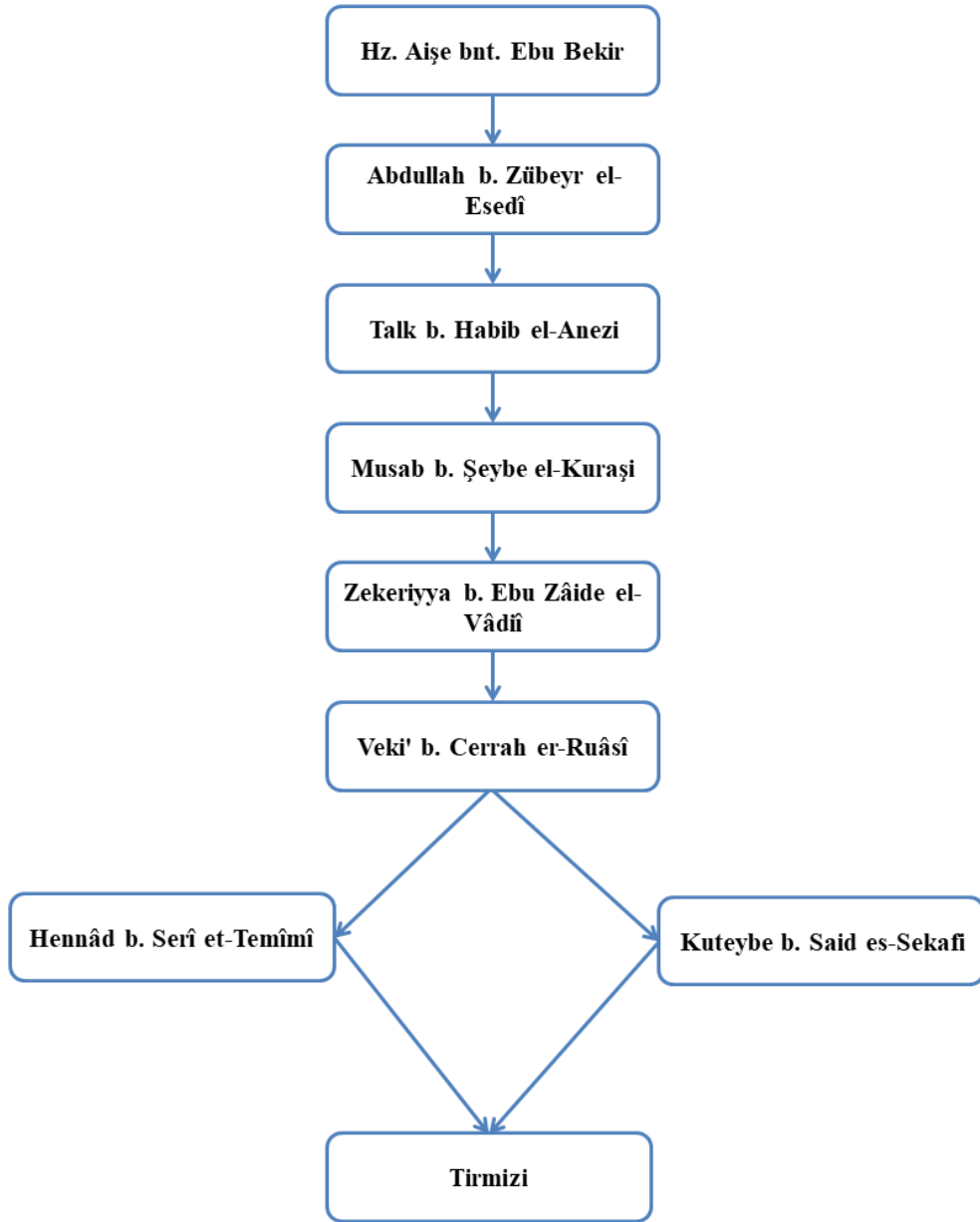
Her üç hadis metni incelendiğinde, aralarında ifade farklılıkları tespit edilmektedir. Özellikle ikinci ve üçüncü rivayetler arasında bazı farklılıklar vardır. İkinci hadiste diş temizliği geçerken üçüncü rivayette misvak kullanmak olarak zikredilmektedir. Üçüncü rivayette, râvinin unuttuğu onuncu maddenin istinca olduğu ifade edilmektedir. Bu eklenti, diğerlerinde yoktur. Her dört rivayete bakıldığında Hz. Aişe'den gelen “On şey fitrattandır...” rivayetinin az da olsa mana ile rivayet edildiğini, kalan kısımlarının ise aynı lafzlarla nakledildiği anlaşılmaktadır.

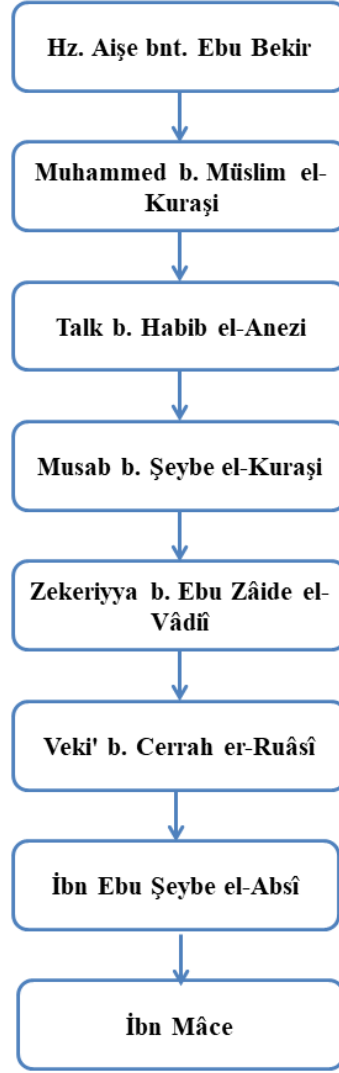
Rivayetlerin isnad incelemesi, şema olarak şu şekildedir:

³⁵⁰ Tirmizî, “Edeb”, 14 (No. 2757).

³⁵¹ İbn Mâce, “Tahâret ve Sünenüha”, 8 (No. 293).

Müslim, *es-Sahîh*'inde (İmân Kitabı, Fıtratın Nitelikleri Babı, Hadis Numarası: 261) bu hadisi rivayet etmiştir. Ayrıca Ebû Dâvûd, *es-Sünen*'inde (Tahâret Kitabı, Fıtratın Misvak Babı, Hadis Numarası: 53) yer vermiştir. Tirmizi, *es-Sünen*'inde (Edeb Kitabı, Tırnak Kesimi Hakkında Gelenler Babı, Hadis Numarası: 2757) bu hadisi kaydetmiştir. İbn Mâce da *es-Sünen*'inde (Tahâret ve Sünenüha Kitabı, Fıtrat Babı, Hadis Numarası: 293) bu hadisi aktarmıştır.

Müslim'den gelen rivayetin isnad zincirinde bulunan râviler, Mus'ab b. Şeybe el-Kuraşı dışında sikadır. Ebû Dâvûd'a göre bu hadis zayıftır; çünkü isnadda bulunan Seleme b. Muhammed el-Ansi ile Ammar b. Yasir arasında inkıta bulunmaktadır. Ayrıca, râvi olarak Ali b. Zaid el-Kuraşı da hadisin isnadında bulunmakta ve kendisi hadis açısından zayıftır. Seleme b. Muhammed el-Ansi de hadis açısından zayıftır.

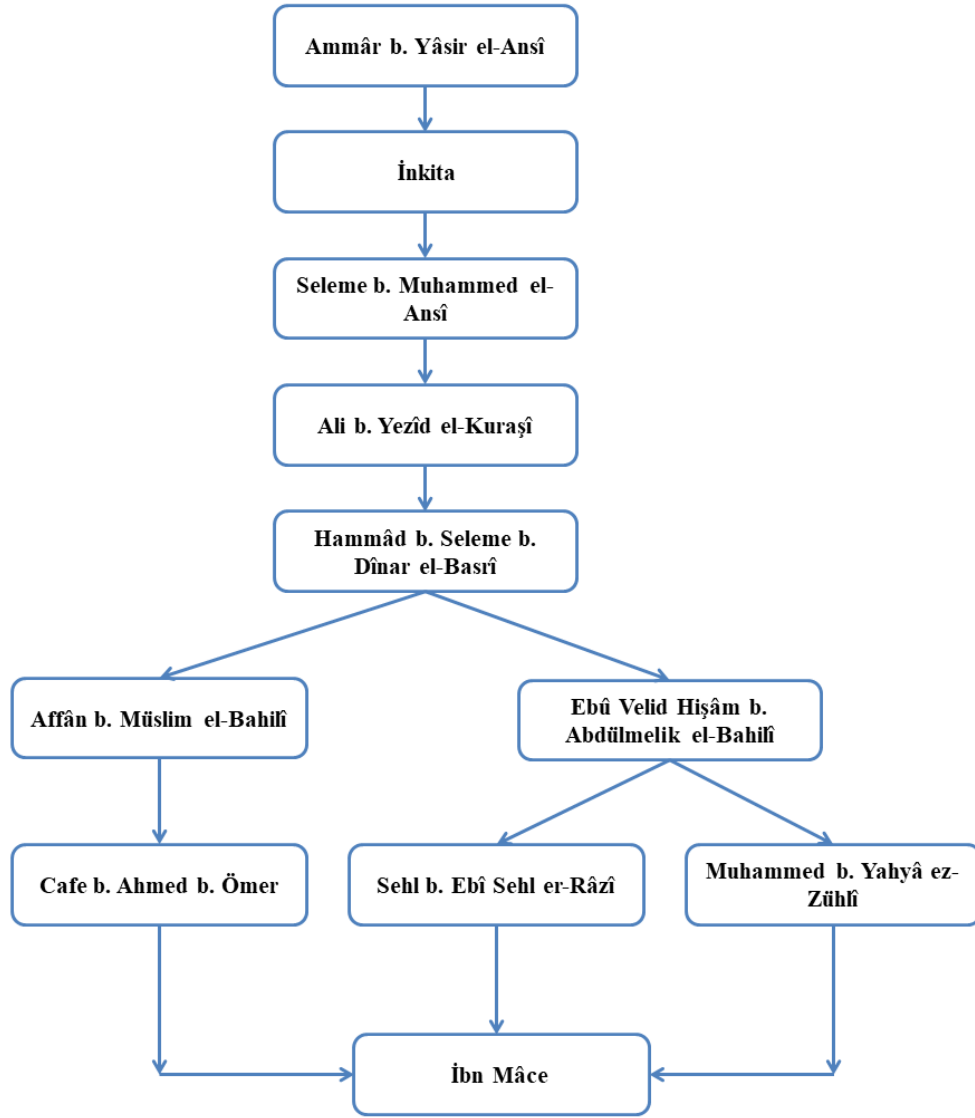
Tirmizî ve İbn Mâce rivayeti, isnad bakımından güvenilirirdir. İsnaddaki râviler güvenilir ve doğruluklarıyla tanınan kimselerdir.

3.1.3.4. Ammâr b. Yâsir'den Gelen Rivâyet

"حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى؛ قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ. حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ مُحَمَّدٍ
بْنِ عَمَّارٍ بْنِ يَاسِرٍ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مِنَ الْفِطْرَةِ، الْمَضْمَضَةُ، وَالِاسْتِنْشَاقُ، وَالسَّوَاكُ،
وَقَصُّ الشَّارِبِ، وَتَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ، وَنَتْفُ الْإِبطِ، وَالِاسْتِحْدَادُ، وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ، وَالِانْتِصَاحُ، وَالِاخْتِتَانُ". حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ
عُمَرَ. حَدَّثَنَا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ. حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، مِثْلَهُ".³⁵²

“Ammar b. Yasir'den nakledildiğine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Ağza su vermek, burna su almak, misvak kullanmak, bıyıkları kısaltmak, koltuk altını traş etmek, etek traşı olmak, parmak boğumlarını temizlemek, tuvalette su ile temizlenmek ve sünnet olmak.”

³⁵² İbn Mâce, “Tahâret ve Sünenüha”, 8 (No. 294); Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 29 (No. 54) .

SENED TENKÎDİ

Ravi ismi	: Ammâr b. Yâsir el-Ansî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 37
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sahabî
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Ravi ismi	: Seleme b. Muhammed el-Ansî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: ?
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabîin
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Ravi ismi	: Ali b. Yezîd el-Kuraşî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 131
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Tabiîn
Hadis aktarma şekli	: عَنْ

Ravi ismi	: Sehl b. Ebî Sehl er-Râzî
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: 240
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Sika
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

Ravi ismi	: Cafe b. Ahmed b. Ömer
Doğum yılı	: ?
Vefat yılı	: ?
Ravi Durumu (Cerh ve Tâdil)	: Meçhul
Hadis aktarma şekli	: حَدَّثَنَا

Hadisin Tahrici

Bu rivayet, isnadındaki inkıta ve meçhul râvilerden dolayı sıhhat bakımından *zayıf* bir hadistir. Bu hadis, Ebû Dâvûd'un (Tahâret Kitabı, Misvak kullanmak fitrattandır Babı, Hadis no: 54) ve İbn Mâce'nin (Tahâret ve Sünenüha Kitabı, fitrat Babı, Hadis no: 294) eserlerinde yer alır. Ammar bin Yasir'den gelen bir rivayette, Hz. Âişe'nin önceki anlatımına (Fitre'nin uygulamalarından biri olan) "Sünnet'i eklediği ve "su kullanma" ifadesi yerine "su eksiltme" ifadesini kullandığı tespit edilmiştir.

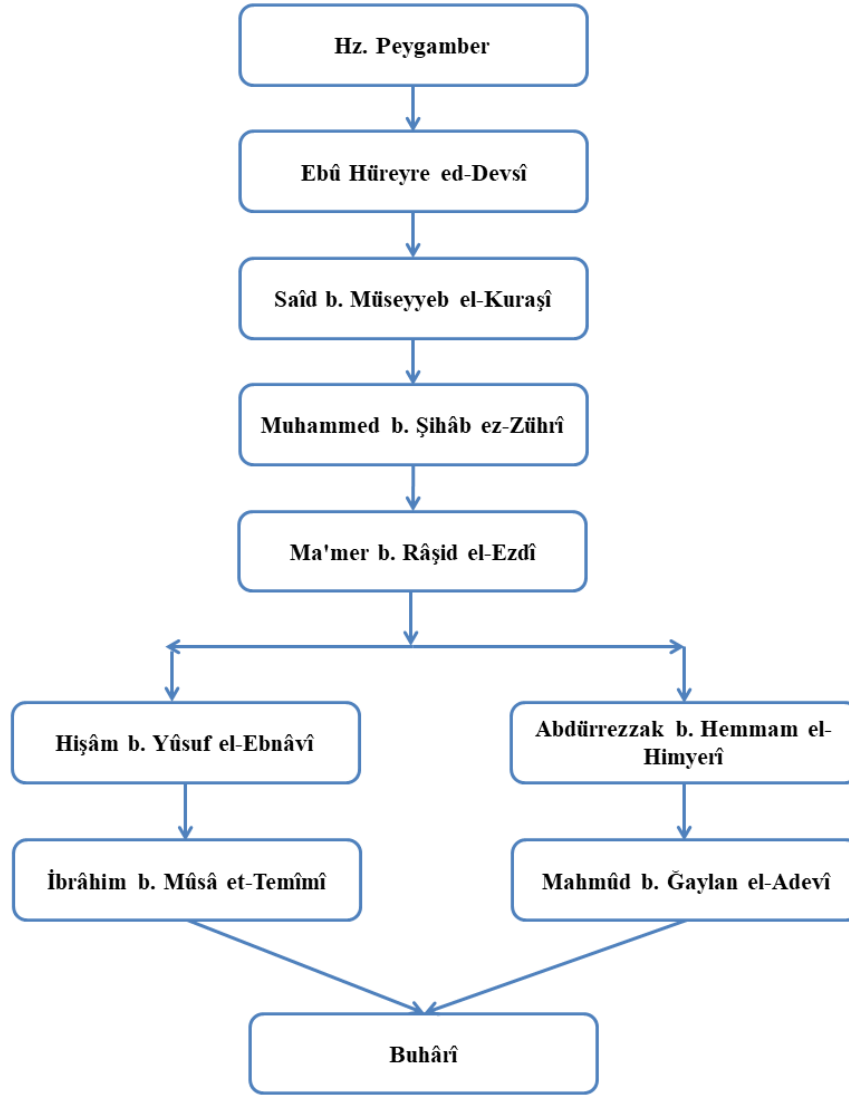
3.1.4. FITRATA İSLÂM, DİN, İSTİKAMET ANLAMINA MUHTEVİ

HADİSLER

"حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ. ح. وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: "قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَيْلَةَ أُسْرِي بِهِ: لَقِيتُ مُوسَى، قَالَ: فَتَنَعْتُهُ فَإِذَا رَجُلٌ حَسِبْتُهُ قَالَ: مُضْطَرِبٌ رَجُلٌ الرَّأْسِ كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَوْءَةٍ. قَالَ: وَلَقِيتُ عِيسَى، فَتَنَعْتُهُ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: رُبْعَةُ أَحْمَرٍ، كَأَنَّمَا خَرَجَ مِنْ دِمَاسٍ -يَعْنِي الْحَمَامَ- وَرَأَيْتُ إِبْرَاهِيمَ وَأَنَا أَشْبَهُ وَلَدِهِ بِهِ. قَالَ: وَأَتَيْتُ بِإِنَاءَيْنِ أَحَدُهُمَا لَبَنٌ وَالْآخَرُ فِيهِ خَمْرٌ، فَقِيلَ لِي: خُذْ أَتَيْهُمَا شَيْئًا، فَأَخَذْتُ اللَّبَنَ فَشَرِبْتُهُ، فَقِيلَ لِي: هَدَيْتَ الْفِطْرَةَ -أَوْ أَصَبْتَ الْفِطْرَةَ- أَمَا إِنَّكَ لَوْ أَخَذْتَ الْحَمْرَ غَوَتْ أُمَّتُكَ".

*“Bize İbrahim b. Musa, ona Hişam, ona Ma'mer; (T) Bize Mahmud, ona Abdürrezzak, ona Ma'mer, ona ez-Zührî, ona Said b. Müseyyeb, ona da Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Geceleyin yürütüldüğümde (isra hadisesi olduğunda) Musa ile karşılaştım." Ravi dedi ki: Rasulullah onu şöyle tavsif etti. "Bir de gördüm ki, Musa Şenûe kabilesi adamlarından biri gibi karayağız, uzun boylu, balıketli, düz saçlı bir kimseydi." Rasulullah şöyle devam etti: "Ben İsa ile de karşılaştım." Peygamber onu da tavsif edip şöyle dedi: "İsa, orta yapılı, sanki hamamdan çıkmış gibi teni kırmızıydı. Ben İbrahim'i de gördüm. Soyu içinde ona en çok benzeyeni benim". Sonra da şöyle devam etti: "Sonra bana birinde süt, diğerinde şarap bulunan iki kap getirildi ve ve şöyle denildi: 'Bunların hangisini dilersen al.' Ben sütü aldım ve onu içtim. Ardından bana: 'Fitrata hidayet olundun veya fitrata isabet ettin. Eğer sen şarabı almış olsaydın, ümmetin azgın olurdu' denildi”.*³⁵³

³⁵³ Buhârî, “Ehadîsü'l-Enbiya”, 48 (No. 3437).

Değerlendirme

Fıtrat hadisleri kapsamında dört başlıkta 74 rivayet toplanmıştır. Bu rivayetler, Kütüb-i Sitte çerçevesinde tespit edilmiştir. Rivayetlerde, “Her doğan fıtrat üzere doğar”, “Beş şey fıtrattandır”, “Eğer şu ibadeti yaparsan fıtrat üzere ölürsün”, “On şey fıtrattandır” muhtevalı hadislerdir. Bu dört farklı konudaki rivayetler içinde biri *zayıf*, üçü *hasen* ve yetmiş tanesi ise *sahih* hadisten oluştuğu tespit edilmiştir. Ayrıca yetmiş dört rivayetin; Ammar b. Yasir, Hz. Âişe, Ebû Hüreyre, Bera b. Azib ve Enes b. Mâlik kanalıyla bize ulaştığı belirlenmiştir. Konu ile ilgili rivayetler zikredilirken, her bir muhaddisin farklı hadise yer verme ve değerlendirme metodu olması hasebiyle, Buhârî rivayetlerinin büyük oranda tekrar mahiyetli, Müslim rivayetlerinin ise, temel hadisi zikrettikten sonra benzer rivayetler

tekrar gelince sadece farklı yönleri belirttiği tespit edilmiştir. Bu durum, Müslim'in Buhârî gibi tekrar etmediği aksine ondan kaçındığı anlamına gelmektedir.

SONUÇ

Tez çalışması sonucunda fitrat konusu hakkında birçok tespitte bulunmak mümkündür. Muhteva silsilesi çerçevesinde, öncelikle kavram yönüyle fitratın beş farklı anlama delalet ettiği tespit edilmiştir. Bunlar; “ikiye bölmek, yarmak”, “bir işe başlamak, icat etmek”, “Allah’ın yaratması”, “Allah’ın benliğe yerleştirdiği şey” ve “vücudun bozulması” anlamındadır. Âlimler de fitratı, Allah’ın yarattığı vücuda kendisini bireyin öz ferasetiyle tanıma melekesi olarak tarif etmişlerdir. Hem sözlük hem de ıstılah anlamlarından yola çıkarak fitratın, vücudun banisini tanıma kodları ve insanın bu özellikleri bireysel olarak tanınması anlamına geldiği sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla fitrat, bozulmamış haliyle Yaratanını tanıma ameliyesini gerçekleştirecek mekanizma olarak tarif edilebilir.

İnsanoğlunun dünyada inşa etme ameliyesini kullandığı gibi imha yönünü de zaman zaman hayata yansıtmaktadır. Fıtrat da bunlardan birisidir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde, fitratı koruma ile bozma faaliyetlerinin O’nun emirleri ve yasaklarını dikkate alıp-almama ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Fıtratın bozulmasına dönük on bir başlık tespit ederken, korunması için sekiz maddenin yerine getirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bozulması yönünde etkin olan amellerin daha çok nefsanî ve şeytanî olduğu tespit edilirken, korunmasına dair yapılması gerekenlerin Yaraticının emirleri ve peygamberlerin tavsiye ve uygulamalarını dikkate almakla mümkün olabileceği sonucuna ulaştık. Zira fitratın insanın yaratılış kodu olduğu düşüldüğünde onu yapısına uygun olarak korumanın asıl, diğerlerinin temelini kaybetme anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Kuran-ı Kerîm’de fitrat kavramı terim olarak bir, türevleriyle on dokuz farklı ayette geçmektedir. Genel olarak bakıldığında fitrat kelimesine yüklenen anlam ile Allah’ı tanıma, O’nun varlığını hiçbir ek bilgiye gerek duymadan bilebilme yetisine insanoğlunun sahip olduğu anlamına ulaşılmaktadır. Bu sonuç, belki fitratın temelde ilahî yönlü halıkın mahlûkatı tanımalarının insanın aslı yapısında varlığını göstermektedir.

Hadislerde fitrat ise, on bir başlıkta ele alınmıştır. Bu sünnetler ve bunların hadis/sünnet kültürü içinde değerlendirmesinde şu tespitlerde bulunmak mümkündür: Mezkûr sünnetler, İslam’ın temizlik ve kişisel bakıma verdiği önemi yansıtan İslam

öğretilerinin bir parçası olarak ortaya çıkar. Aslında fitrat kaynaklı olmaları hasebiyle mezkûr uygulamalar, bütün insanlığın evrensel/ortak değerleridirler. Dünyanın her tarafında; tırnak kesmek, başı taramak, koltuk ve avret mahalli temizliği yapmak, sünnet olmak, Müslümanlarda Cumaya banyo yapılarak gidilirken diğerlerinde önemli günlerinden önce temizlenerek toplantı mahalline gitmek, örtünmek, dişlerin misvak veya fırça ile temizlenmesi vs. ortak değerler olarak kabul edilmektedir. Farklı din, anlayış ve inanç yapıları aynı uygulama yapıyorsa, burada kaynak olarak fitratı aramak gerekir. Çünkü her bir millet ve coğrafyadakileri bir araya toplayan umde yapıdan kaynaklı olmalıdır. Değilse hangi güç birbirinden bağımsız yapıları ve milletleri aynı hal ve davranışları yapmaya sevk edebilir. Hadis kitaplarındaki “Kitabü’t-Tahare”, “Kitabü’l-Libas”, Kitabü’l-Eşribe” ve “Kitabü’l-Etime” gibi kitap bölümlerinde tavsiye edilenler, dünyanın her tarafında hemen hemen kabul görmüş uygulamalardır. Bunlar aynı zamanda insan sağlığını ve uygun görünümünü korumayı amaçlayan konulardan biridir. Mezkûr fitrat sünnetlerinin uygulanması, on bir başlıkta toplam on dört sünnetin bir araya getirilmesiyle oluştuğu tespit edilmiştir.

Hadislerde fitrat olarak bahsedilenlerin kaç tane olduğuna dair âlimler arasında farklı görüşler söz konusudur. Bazıları bunu sadece lafız bazında dikkate alırken bazıları da başka kelimelerin de fitrat kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini düşünerek otuz rakamına kadar ulaşmaktadırlar. Bu durumun, tamamen kişinin temel aldığı bakış açısına göre şekillendiği söylenebilir. Biz de yaptığımız araştırmada hadisleri temel alarak on dört uygulamanın rivayetlerde fitrat kapsamında Hz. Peygamber tarafından değerlendirildiğini tespit ettik. Bunlar şu şekildedir: sünnet olmak, kasıkları tıraş etmek, tırnakları kısaltmak, koltuk altlarını temizlemek, bıyığı kısaltmak, sakalı tıraş etmek, misvak kullanmak, ağız çalkalamak, istinşak, burun temizlemek, parmak veya ayak uç kısımlarını (boğumlarını) yıkamak, istinca yapmak, başı taramak, cuma günü yıkanmak. Elbette fitrat kelimesinin kullanılmadığı ancak asli yapısı itibariyle bireyin yaratılış kodlarında var olan fiiller vardır. Ancak bu konu, her bir alimin değerlendirmesinde ictihadi olarak farklılık arz edebileceği için biz salt anlamda fitrat kelimesini baz alarak tespit yapmanın meselenin netice itibariyle anlatımıyla daha doğru bir sonuç vereceği kanaatindeyiz.

Üçüncü bölümde tahriri yapılan hadislerin toplamı yetmiş dört olup, beş sahabiden gelmektedir. Râvi sayısı bakımından değerlendirildiğinde mütevatir seviyesinde kabul edilebilir. Zira mütevatir kabul sayılarında en az seviyenin beş

olduğunu düşüldüğünde bu sonucun çıktığı tespit edilmiştir. Mezkûr mütevatirliğin mana boyutuyla oluşacağı aşikârdır. Sıhhat bakımından dört rivayet hariç sahihtir. Kalanların üçü hasen diğeri ise isnadındaki inkıta sebebiyle zayıftır. Bu durum, rivayetlerin sıhhati bakımından bir probleminin olmadığı anlamına gelmektedir. Yetmiş dört rivayetin dört konuda gelmiş olması, mükerrerliğin fevkalade fazlalığı anlamına gelmektedir. Ancak biz, konu ile ilgili Kütüb-i Sitte'deki rivayetlerin görülmesi için gerek örnek olarak bir hadis gerekse de mükerrerleri dipnotta olmak üzere hepsini vermeyi tercih ettik. Konu bakımından Hz. Peygamberin; “Her doğan fitrat üzere doğar...”, “Beş şey fitrattandır...”, “Eğer şu ibadeti yaparsan fitrat üzere ölürsün...”, “On şey fitrattandır...” şeklindeki rivayetlerden, fitratın iki yönüne işaret edildiği sonucuna vardık. Bunlardan birincisi, rakam olarak tespittir ki, beş ve on telaffuz edilmiştir; bunların farklı ortamlarda, farklı sahabilere karşı belki ihtiyaca binaen söylendiği tahmin edilmektedir. Rakamsal ifadelerin, günlük hayatın maddi yönüne işaret eden sünnet kültürüyle düzenlemeye matuf olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. İkincisi ise, manevi boyut olarak tavsif edebileceğimiz ibadetler ve inanç veçhesi olan tespitlerdir. Dolayısıyla Allah Rasulü, fitratı maddi ve manevi olarak iki yönlü kullandığı anlaşılmaktadır.

Fıtratın daha çok hadisler özelinde incelediğimiz tez çalışmamızdan sonraki çalışmalarda, fitratın güncel tartışmalarda nasıl değerlendirildiği incelenmelidir. Bu çalışmalar, din psikolojisi, din sosyolojisi gibi alanların, ayrıca salt anlamda psikoloji ve tıp alanındaki çalışmalarla desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

- Abd**, Mahmud Muhammed Abdülmün'im. *er-Ravdatü'n-Nediyye Şerhu Metni'l-Cezeriyye*. thk. Seyyid Mansur Ahmed. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türaş, 1. Basım, 2001.
- Abdurrahman**, Taha. *Suâlü'l-Ahlak : Müsâheme fî'n-Nakdi'l-Ahlâkî li'l-Hadâseti'l-Garbiyye*. Dârülbeyzâ: el-Merkezü's-Sekafiyyü'l-Arabi, 1. Basım, 2000.
- Abdüsamed**, Muhammed. “Zavâhirü'l-İnhirâf fî'l-müctemai'l-İslâmi ve Mualecatüha”. *Dirasati el-Câmiatü'l-İslâmiyyetü'l-Alemiyye Çitagong* 4 (Aralık 2007), 145-168.
- Ahmer**, el-Muhtar. “Sual el-İlaka beyne'l-Fıtrah ve eş-Şeria: Kiraâ Merifiye”. *Mecelletü'l-İslâm fî Asya* 15/1 (Haziran 2018), 2-42.
- Ali**, İbrâhîm Muhammed. *Şeyhü'l-İslâm Ahmed İbn Teymiye*. Dımaşk: Darü'l-Kalem, 1. Basım, 2000.
- Aynî**, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhi Sahihi'l-Buhârî*. thk. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer. 25 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2001.
- Begavî**, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ud. *Meâlimü't-Tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nimr vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1989.
- Begavî**, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud. *Şerhü's-Sünne*. thk. Şuayb el-Arnaut vd. 16 Cilt. Beyrut: el-Mekteb'ü'l-İslâmî, 1. Basım, 1983.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-Kübra*. thk. Mahmud Abdülkadir 'Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütüb'ü'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- Beyzâvî**, Ebû Saîd Nâsırüddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-. *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*. thk. Mahmûd Abdülkâdir el-Arnaût. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 2001.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Edebü'l-müfred*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1375.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *et-Tarihü'l-Kebîr*. thk. Hâşim en-Nedvî vd. 9 Cilt. Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, ts.

- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhü'l-Buhârî*. Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 1. Basım, 2002.
- Cevziyye**, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim. *Zemmü'l-Müvesvisîn Ve't-Tahzîr Mine'l-Vesvese*. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1. Basım, 1401.
- Cürcani**, Ali b. Muhammed b. Ali eş-Şerif. *Mu'cemü't-Ta'rifat*. thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kahire: Dârü'l-Fazile, ts.
- Çâvîş**, Abdulaziz. *el-İslâm Dinü'l-Fitra ve'l-Hürriyye*. Kahire: Dârü'l-Hilâl, 1952.
- Çetin**, Musa. “Hadisler Bağlamında Din-Fıtrat İlişkisi ve Sosyal Yansımaları”. *Genç Mütefekkirler Dergisi* 3/2 (Aralık 2020), 562 - 589.
- Davudi**, Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed. *Tabakatü'l-Müfessirin*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- Dımaşkî**, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdülhadi. *Tabakatü Ulemai'l-Hadis*. thk. Ekrem el-Buşî vd. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1996.
- Ebû Dâvûd**, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. ed. Salih Abdülazîz Muhammed b. İbrâhîm Âlü's-Şeyh. Riyad: Dârü's-Selam li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1. Basım, 1999.
- Ebû's-Suûd**, Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin el-İmad el-Hanefî. *İrşâdü'l-Akli's-Selîm İlâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Darü'l-İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.
- Enbârî**, Ebü'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed. *Nuzhetu'l-Elibbâ' fî Tabakâti'l-Udebâ'*. thk. İbrâhîm es-Sâmerâi. Ürdün: Mektebetu'l-Menâr, 3. Basım, 1985.
- Firuzabadi**, Mecdüddin Muhammed b. Yakub el-. *Besairu Zevi't-Temyiz fî Letaifi'l-Kitâbi'l-Aziz*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr - Abdülalim et-Tahavi. 6 Cilt. Kahire: el-Meclisü'l-A'la li's-Şuuni'l-İslâmiyye, 3. Basım, 1996.
- Evgin**, Abdülkadir. “Hadislerde “Fıtrat” Kavramı ve “İslam Fıtratı” Söyleminin Tenkidi”. *Genç Mütefekkirler Dergisi* 3/2 (Haziran 2003), 93-110.
- Hamd**, Abdülkadir Şeybe. *Fıkhü'l-İslâm : Şerhu Bulûgi'l-Meram Min Cem'i Edilleti'l-Ahkâm*. 10 Cilt. Medine: Matabiü'r-Reşid, 1. Basım, 1982.

- Hariri**, Mâzin Hüseyin. “Üsûsü’l-Fehmi’s-Sahîh ve eserüha fî Fıkhı’l-el-hadisi’n-nebeviyye el-İmâm eş-Şevkânî inemûzecen”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (ts.), 99-134.
- Hattâbî**, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhim. *Mealimü’s-Sünen Şerhu Süneni Ebî Davud*. thk. Abdüsselam Abdüşşafî Muhammed. 4 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 4. Basım, 2009.
- Hökelekli**, Hayati. “Fıtrat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/47-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- İbâdi**, Halil Abdul Hamid. “el-Fıtrah Mefhumuha ve İmkâniyet’l-İstidlali biha alâ vücudillahi ve vahdâniyyetihi”. *Dirasat Ulûmi’l-Şeria ve’l-Kanun* 43/1 (2016), 409-418.
- İbn Abdülber**, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemerî. *et-Temhîd lima fi’l-Muvatta mine’l-meani ve’l-esanid*. thk. Usâme b. İbrâhim. 18 Cilt. Kahire: el-Faruku’l-Hedise li’t-Tiba’ti ve’n-Neşir, 4. Basım, ts.
- İbn Âşûr**, Muhammed Tâhir. *Tefsirü’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunis: ed-Dârü’t-Tunisiyyer, 1984.
- İbn Atıyye**, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib. *el-Muharrerü’l-Veciz Fî Tefsiri’l-Kitâbi’l-Aziz*. ed. Abdüsselam Abdüşşafî Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Basım, 2001.
- İbn Dakikul’id**, Takıyyüddin Muhammed b. Ali. *İhkâmü’l-Ahkâm Şerhü’Umdeti’l-Ahkâm*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 2 Cilt. Beyrut: Âlemi’l-Kütüb, 2. Basım, 1987.
- İbn Ebû Hâtım**, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris. *Tefsirü’l-Kur’âni’l-Azîm*. thk. Esed Muhammed et-Tayip. 10 Cilt. Mekke el-Mükerrema - Riyad: Nizâr Mustafa el-Bâz, 1. Basım, 1997.
- İbn Hacer Askalânî**, Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethü’l-Bari bi Şerhi Sahihi’l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 13 Cilt. Kahire: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1. Basım, ts.
- İbn Hallikan**, Ebû’l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed. *Vefeyatü’l-A’yan ve Enbau Ebnai’z-Zaman*. thk. İhsan Abas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, ts.

- İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbü's-Sikât*. ed. Muhammed Abdülmûîd Han. 9 Cilt. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1. Basım, 1973.
- İbn Hibbân**, Ebü'l-Hasan Alaeddin Ali b. Balaban. *Sahihu İbn Hibbân*. 18 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb. *Tuhfetü'l-Mevdûd bi-ahkâmi'l-Mevlûd*. thk. Osman Cum'a Dumeyri. Mekke: Dâru Alemlî'l-Fevaid, ts.
- İbn Kesîr**, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn. *Tefsirü'l-Kur'ânî'l-Azim*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 2000.
- İbn Mâce**, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr**, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. 18 Cilt. Beyrut: Darü'l-İhyai't-Türasi'l-Arabi-Muesestu'l-Tarihi'l-Arabi, 3. Basım, 1999.
- İbn Teymiyye**, Ahmed. *Mecmû'u Fetâvâ Şeyhi'l-İslâm Ahmed b. Teymiyye*. 37 Cilt. Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suudiyye - Medinetü'l-Münevvere: Vizaretü's-Şuuni'l-İslâmiyye ve'l-Evkaf ve'd-Da've ve'l-İrşad es-Suudiyye - Mücemmaü'l-Melik Fehd li-Tıbaati'l-Mushafi's-Şerif, 2004. Basım, ts.
- İbnü'l-Cevzî**, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *Garibü'l-Hadis*. thk. Abdülmû'ti Emin Kal'aci. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- İbnü'l-Esîr**, Ebü's-Seadat Mecdüddin Mübarek b. Muhammed. *en-Nihâye fî Garibi'l-Hadis Ve'l-Eser*. thk. Tahir Ahmed Zavi - Mahmûd Muhammed Tanahi. 5 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1963.
- İsfahânî**, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'ân*. thk. Merkezü'l-Dirasat ve'l-Buhus bî Mektebeti Nizâr Mustafa el-Bâz Keylânî. Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, ts.
- Kâzım**, Hikmet Feyaz Hüzeyn. *el-Fitra fî'l-İslâm*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2008.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân.* thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2006.

Kurtubî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ömer b. İbrahim. *el-Müfhim Limâ Eşkele Min Telhîsi Kitabı Müslim.* thk. Muhyiddin Dîb Müstü vd. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Kesir, 1. Basım, 1996.

Kutub, Seyyid. *Fî Zilâ'l-Kur'ân.* 6 Cilt. Beyrut: Dârü's-Şürûk, 1985.

Mâlik, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes el-Asbahî el-Himyari. *el-Muvatta'.* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985.

Menbici, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed. *Tesliyetu Ehli'l-Mesaib.* Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1. Basım, 1929.

Mizzî, Ebû'l-Haccac Cemaleddin Yusuf. *Tehzibü'l-Kemal fî Esmâi'r-Rical.* thk. Beşar Avad Maruf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1983.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyri en-Nîsâbü'rî. *Sahîh-i Müslim.* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire-Beyrut: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye-Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1991.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. *es-Sünenü'l-Kübra.* thk. Hasan Abdulmun'im Şelebi. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şu'ayb en-. *Sünenü'n-Nesâî Bi-Şerhi'l-Hafız Celaleddin Suyûtî ve Haşiyeti'l-İmam es-Sindî.* thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbûât el-İslâmiye, 4. Basım, 1984.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmu' Şerhi'l-Mühezzeb.* thk. Râid b. Sabrî ibn Ebî Alfe. 2 Cilt. Amman: Beytü'l-Efkari'd-Devliyye, 2005.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhac fî Şerhi Sahihi Müslim b. Haccac.* 18 Cilt. Kahire: Müessesetu Kurtuba, 2. Basım, 1994.

Nîsâbü'rî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. el-Hâkim. *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn.* thk. Mustafa Abdülkadir Ata. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2002.

- Râzî**, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hasan. *Mefâtîhu'l-Gayb*. 32 Cilt. Dîmaşk: Dârü'l-Fikr, 1. Basım, 1981.
- Râzî**, Ebû Abdullah Zeynüddin Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdulkadir. *Muhtarü's-Sihâh*. Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1986.
- Sâbûnî**, Muhammed Ali. *et-Tefsirü'l-Vazîh el-Müeyesser*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1. Basım, 2016.
- Sâbûnî**, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*. 20 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1. Basım, 1981.
- Sa'dî**, Abdurrahmân Nâsır. *Teysîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*. thk. Abdurrahmân b. Muallâ el-Luveyhik. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2002.
- Safedî**, Salâhuddîn Halîl b. Aybeg. *Kitâbü'l-Vafî Bi'l-Vefeyat*. thk. Ahmed el-Arnaût vd. 29 Cilt. Beyrut: Darü'l-İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1. Basım, 2000.
- Seyyid**, Ahmed Yusuf Hamid. *Sabîgât*. Medine: Tekvin li'd-Dirasat ve'l-Ebhas, 1. Basım, 2015.
- Sûbkî**, Ebû Nasr Taceddin Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkafî. *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*. thk. Abdulfettâh Muhammed el-Hulv - Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 10 Cilt. Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1. Basım, 1964.
- Suyûtî**, Ebü'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *ed-Dibac Ala Sahihi'l-İmam Müslim b. el-Haccac*. thk. Ebû İshâk el-Huveyni Eseri. 6 Cilt. Huber: Dâru İbn Affan, 1. Basım, 1996.
- Suyûtî**, Ebü'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Tabakatü'l-Huffaz*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- Şa'râvî**, Muhammed Mütevelli. *Tefsirü's-Şa'râvî*. Kahire: Ahbâru'l-yeûm, 1991.
- Şerkâvî**, Hasen. *Nahve Terbiyetin İslâmiyye*. İskenderiye: Müessesetu Şebabi'l-Câmia, 1983.
- Şevkânî**, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethü'l-Kadir: el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivaye ve'd-Diraye min İlmi't-Tefsir*. thk. Yusuf el-Goveş. Beyrut: Dârü'l-Maârif, 4. Basım, 2007.

- Taberî**, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-Beyân an Te'vil-i Âyyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. 26 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hicr, 1. Basım, 2001.
- Tantavî**, Muhammed Seyyid. *et-Tefsirü'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerîm*. 15 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1979.
- Tekin**, Muhammet Ali. “Kur'ân ve Hadiserde Fıtrat Kavramının Anlamı Üzerine”. *Tasavvur/Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (2020), 1441-1490.
- Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Camiü't-Tirmizî*. Riyad: Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, ts.
- Useymîn**, Muhammed b. Sâlih. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Kahire: Kısımü'l-Tahkik ve'l-Buhusi'l-İlmiyye fi'l-Mektebetü'l islamiyye, 1. Basım, 2008.
- Zehebî**, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaut vd. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1982.
- Zehebî**, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed. *Tezkiretü'l-Huffaz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

